



Сяргей Лапцэвіч /
ПЛОШЧА КАЛУМБА

Сяргей Лапцэвіч

ПЛОШЧА КАЛУМБА

Аповесці, апавяданні

Пераклад с рускай

Мінск
«Галіяфы»
2017

УДК 821.161.3-31/-32

ББК 84(4Бел)-44

Л24

*Пераклад з рускай мовы
Марыі Мартысевіч*

Лапцэвіч, С.

Л24 Плошча Калумба : аповесці, апавяданні / Сяргей Лапцэвіч ; пер. з рус. Марыя Мартысевіч. — Мінск : Галіяфы, 2017. — 192 с.

ISBN 978-985-7140-37-4

Героі кнігі «Плошча Калумба» — збольшага людзі незвычайныя, па сутнасці, дзівакі. Філософ-выпівоха, што калісьці ўцёк у Бруклін, марыць вярнуцца ў краіну, якой больш няма. Пахілага веку мастак адбірае ў дачкі сына, каб выхаваць у ім сапраўдны талент. Кранальная Надзя вучыць усіх простасці, ламаючы лёсы. Паспяховы менеджар спрабуе адшукаць парэшткі сэнсу ў сабе і навакольным свеце. Экзистэнцыйны кантэкст, псіхалагізм і дакладнасць дэталей вылучаюць прозу Сяргея Лапцэвіча.

УДК 821.161.3-31/-32

ББК 84(4Бел)-44

ISBN 978-985-7140-37-4 © Лапцэвіч С., 2017

© Мартысевіч М., пераклад на беларускую, 2017

© Афармленне ПВУП «Галіяфы», 2017

ДЗІВАК

1

Звонку Шаршаневіч – звычайны экзальтаваны тып, так бы мовіць, дзівак. Калі гаворыць па тэлефоне, гарлапаніць на ўсю вуліцу. Чытаючы кнігу ў метро, рагоча на ўвесь вагон. У краме, робячы пакупкі, задае прадаўцу неймаверную колькасць пытанняў. Любіць разгаварыцца з першым сустрэчным. Вось і цяпер, калі ён праводзіць мяне ў аэрапорт (я гасцяваў у яго два тыдні), яму чамусьці трэба абавязкова пагутарыць з таксістам.

Кіроўца – ці то індус, ці то пакістанец.

«Як справы?» – шлёпнуўшыся на сядзенне, пачынае Шаршаневіч. «Дзякуй, выдатна!» «Я таксама таксіст, – рэкамендуецца Шаршаневіч, каб выклікаць эмпатыю. – Як працуецца?..»

Употай радуючыся, што Шаршаневіч заняты не мной, я, пакуль цягнецца яго гутарка, гляджу ў акно, імкнучыся забраць на развітанне запаскуджаныя вулкі Брукліна, скупую зімовую аголенасць раёна-сметніка (сметнік прыдумаў не я – Фіцджэральд), від на Манхэ-

тан, што ледзь мільгануў у канцы нейкай доўгай вуліцы, быццам у падзорнай трубе.

Пад трывожныя віды, як пад маркотную мелодыю, думаю, калі гэта Шаршаневіч паспеў стаць такім. Бо на радзіме, якую ён пакінуў гадоў дваццаць як, ён такім дакладна не быў. Што гэта – старасць? Агульна-млявае стаўленне да новага асяроддзя? Ці адзінота? Зрэшты, якая там адзінота... Слухаючы, як Шаршаневіч дачыняецца з таксістам, апошняе я адкідаю. Ён жа ў гэты момант паглыбляецца ў параўнальны аналіз возніцкага бізнесу за апошнія дзесяць гадоў: як было і як стала. Яно і зразумела – усё горш і горш. Пацешна, што ў лістах Шаршаневіч заўсёды скардзіцца мне менавіта на адзіноту. Ці вось цяпер – гэта не тое дачыненне, а патрэбна яму іншае, якое засталася, як і прыстойнае возніцтва, недзе ў мінулым?

– Андрэй, пакінь чалавеку дваццатку на гасцінец, – заяўляе ў канцы паездкі задаволены Шаршаневіч (уся дарога каштуе ад сілы трыццаць!). Але з Шаршаневічам не паспрачаешся. Ён развітваецца з таксістам, як з родным, быццам гэта не я, а ён цяпер адлятае.

Мы чамусьці ўдваіх коцім нагужаную падарункамі валізу. Падарункі ў асноўным тыя, якія Шаршаневіч сабраў сябрам і сваякам. Усякае рознае: магніцікі, набыты ў букініста абтрапаны альбом нейкага паважанага ім фатографа, кітайскія анучы, выбраныя без ведання памеру, на вока, ужываны ноўтбук, другі том выдатна выдадзенага Сальвадора Далі – без першага ён абышоўся проста ў капейкі. «Ці будзе перавышэнне вагі?» – асуджана гадаю я. Шаршаневіч гаворыць. Госпадзе, як шмат ён гаворыць! У які раз просіць мяне па прылёце ператэлефанаваць, таму што яны з жонкай людзі пажылыя і будуць хвалявацца. У

які раз запэўнівае, што прыедзе. Цяпер грошай няма, жонка ўставіла зубы, але ён паназбірае і абавязкова прыедзе. «Ці ўсё кінуць і вярнуцца?.. Як думаеш, купіць дом дзе-небудзь у прыгарадзе?.. Вярнуцца на выкладчыцкую працу... Дапісаць нарэшце раман... Выдацца... Што я тут забыў?»

Уласна, Шаршаневіч кажа ўсё гэта не так. У рэчаіснасці ён амаль крычыць, і крык яго шчодро так прыпраўлены рускай і ангельскай нецэнзуршчынай, лозунгамі тыпу «на х... мне ўсё гэта трэба?!» (або гістарычнымі даведкамі накшталт: «Ведаеш, хто прыдумаў першыя канцлагеры? Ангельцы!»), так што на нас звяртаюць увагу не толькі простыя грамадзяне, але і службоўцы аэрапорта ды паліцыянты.

Ля рэгістрацыі я груба перапыняю яго: «Стой, памаўчы. Дай мне сказаць». Ён прывучаны да такога абыходжання. На працягу двух тыдняў я ўвесь час назіраў, як бесцырымонна абсякае яго жонка. «Шаршаневіч, маўчаць! Маўчаць, я сказала!» – дала яна яму каманды, нібы неўтаймоўнаму сабаку. Але Шаршаневіч не крыўдаваў, слухаўся, замаўкаў. Замоўк і цяпер.

Адчуваючы, што я паеду, так і не сказаўшы нічога цёплага, сапраўднага, прызнага, я раптам пачынаю гаварыць яму рэчы, супрацьлеглыя тым, што даводзіў да гэтага. «Прыезджай. Абавязкова прыезджай. Пачні спачатку. Тут ты загінеш. А я дапамагу табе. Мы ўсе табе дапаможам. Спынішся ў мяне. Будзем жыць, як раней...» І шмат чаго яшчэ ў тым жа духу.

Шаршаневіч ледзь не плача. Я ледзь не рыдаю. Разумеючы, што ўсё гэта хлусня – усё, акрамя самога парыву, – мы расстаемся.

Укладваючы рэчы на транспарцёр, я махаю Шаршаневічу, каб не чакаў. А ён і не чакае. Стоячы ля ка-

лоны побач з кімсьці з праважаючых, нейкай пажылой дамай, з выгляду – рускай, ён ужо пра нешта з ёй размаўляе.

2

Вядома, Шаршаневіч мае ў сабе шмат незразумелага, дзіўнага, насыцярожвальнага. Уласна, хапае ўсяго, але ўсё ж большасць рэчаў у ім выклікае прыхільнасць. Нетыповыя паводзіны, нечаканыя высновы, якія ён робіць са, здавалася б, пасрэдных гісторый, нейкая асаблівая, бязмежная дабрыва, свабода і незалежнасць. Мусіць, таму нават іншыя людзі гатовыя прыслухоўвацца да яго. Ну ці хоць бы даць выгаварыцца.

Што да мяне, то я люблю нават не гутарыць з ім. Наш дыялог і, перш за ўсё, спрэчкі, часта заканчваецца аднолькава: я лаўлю Шаршаневіча на якім-небудзь голым філасафаванні, на імгненнасці яго чарговай тэорыі, якая відавочна ўзялася з асаблівасцяў яго становішча. Так чалавек, якому цісне нядаўна набыты чаравік, можа вінаваціць у гэтым усю капіталістычную сістэму: маўляў, толькі нажыва рухае светам, і сквапны прадавец спецыяльна не параіў безуважліваму пакупніку паставіцца да набытку больш пільна. Аднак, мусіць, мяне цікавіць зусім не ісціна ў словах Шаршаневіча, а ён сам. Ёсць у ім нешта па-сапраўднаму трагічнае, нешта, што віруе, што дазваляе пасля размоваў з ім і сапраўды зірнуць на звыклія рэчы іначай.

Звычайна я слухаю яго не перапыняючы і захапляюся, як, закрашаная маёй добразычлівасцю, думка Шаршаневіча расквітае і пладаносіць, уносячы яго на ролю сучаснага прарока. Ролю, безумоўна, самім Шаршаневічам улюбёную. Ролю, да якой ён ішоў многія

гады, і якую будзе цяпер граць да сканчэння веку. Гэткі самазванец – Заратустра з Брукліна найноўшага часу.

3

Пра што размаўляе цяпер Шаршаневіч з гэтай (верагодна рускай) дамай у вольны час? Ведаючы яго, паспрабую адгадаць. Цяпер яму сумна, ён злуе на час, на свае ўчынкi ў мінулым, злуе на нейкую аб'ектыўнасць рэальнасці, на «грэбаную» прычынна-выніковую сувязь, то бок на свой лёс. У маім прыездзе-ад'ездзе, у нашых двух праведзеных бок у бок тыднях ён бачыць наступнае: 1. Трагічнасць жыцця як такога – два (як бы там ні было) блізкія чалавекі разведзеныя незваротна і назаўжды. 2. Шчасце, якое ён адчувае побач са мной. Бо я не толькі яго любімы слухач, але і правадыр у часе. Сведка, што яго мінулае яму не прыснілася (зрэшты, хто ведае? – і гэта робіць з мяне не толькі сведку, але і закладніка. У гэтым сэнсе мы ўсе – закладнікі прарокаў і філосафаў, той створанай імі рэальнасці, часткай якой нам адведзена быць). 3. Сусветную несправядлівасць, якая павінна быць выпраўленая. Як? Напрыклад, свет павінен імкнуцца да мадэлі былога СССР. Або сучаснай Расіі, дзе гэтая мадэль усё яшчэ рэалізуецца. «Так, ёсць дыктатар, а хто не дыктатар? Іншыя – мямлі і анучы, дробныя злодзеі, – выкладае Шаршаневіч, – развалілі вялікую дзяржаву, і толькі дыктатар, чалавек валявы, цэльны, фанатычны можа выправіць памылку. Што трэба маленькаму чалавеку? Спакой, уласны маленькі свет, і толькі дыктатар здольны думаць пра большае!» Далей Шаршаневіч пераходзіць да месца маленькага чалавека (ён у яго – персанаж станоўчы: я, яго жонка, сам Шаршаневіч і г. д.). «Яно і павінна быць малень-

кім – сям’я, дзеці, правы і абавязкі. Усё гэта значыць – спайкой. Гэта і дае дыктатар маленькаму чалавеку. Гэтакі 3D кінатэатр з жарсцямі на экране і поўным замілаваннем у кіназале. А што яшчэ трэба – хлеба і відовішчаў, і ўпэўненасці ў заўтрашнім дні, упэўненасці, што за цябе, за ўсё гэта ёсць каму заступіцца!»

Яшчэ варыянт. З тымі ж эмоцыямі Шаршаневіч пачынае з бацькі, якога вельмі любіў і з якім, яму здаецца, шмат пра што не дагаварыў. У Шаршаневіча ёсць комплекс, уласна, пачуццё віны – разуменне, што бацька, дажыві ён да цяперашняга, наўрад ці ўхваліў бы яго, Шаршаневічава, жыццё. «Ведаеце, гэта не сябар мой зараз з’езджае, – кажа Шаршаневіч, – а маё мінулае пакідае мяне. Любое каханне – ужо таму няшчасце, што прадугледжвае ўзаемнасць. Але мы няздольныя нават толкам прызнацца адно адному, я ўжо не кажу пра адкрытасць. Якое там шчасце... Раней хоць была адна Радзіма на ўсіх, а цяпер мы нават яе страцілі». Далей – зноў пра дыктатуру.

4

Я магу адрозніць юнака-мужчыну, які вырас без бацькі, паводле недахопу ўпэўненасці ў сабе, паводле ледзь не жаночай мяккасці. Але няма ліха без дабра, і плюсы ёсць ва ўсім, ёсць яны і ў безбацькоўстве. Сваімі я лічу ўважлівасць, пачуццё дэталі, агіду да занадта рэзкіх і занадта крытычных заўваг.

Трыццаць гадоў таму мая сястра выйшла за Шаршаневіча. Пасяліліся маладыя ў нашай кватэры (мама тады пераехала да айчыма, даверыўшы мяне зяцю).

Шаршаневіч, вядома, бацьку мне не замяніў, ды і старэйшым братам не стаў – хутчэй таварышам. Да

таго часу ён адслужыў у войску, скончыў інстытут і працаваў у маёй жа школе настаўнікам фізкультуры.

Незвычайная спецыяльнасць для начытанага, таленавітага і абазнанага ў мастацтвах маладога чалавека. Здаецца, нават школу Шаршаневіч скончыў з залатым медалём.

І ўсё ж спорт з'явіўся ў яго жыцці невыпадкова. Як, уласна, і ўсё іншае (гэта тыя самыя ланцужкі, тая «грэбаная прычынна-выніковая сувязь», пра якую кажа Шаршаневіч). Яго бацькі былі вядомымі трэнерамі па спартыўнай гімнастыцы, выгадалі не адно пакаленне чэмпіёнаў (няхай не алімпійскіх, але прызёраў краіны і сусветных першынстваў сярод іх было нямала).

Спартанскае, без сантыментаў і пястоты выхаванне зрабіла з Шаршаневіча чалавека шматбаковага. Пра гэтым імкненне да мастацкага першапачаткова было хутчэй аддушынай. Па прычыне асаблівай занятасці бацькоў Шаршаневіч у дзяцінстве быў прадастаўлены сабе. Вялікі дзякуй тут трэба сказаць «Бібліятэцы сусветнай літаратуры» з двухсот тамоў, якая мелася ў іх доме, будучы хутчэй моднай у той час, чым сапраўды запатрабаванай. Юны Шаршаневіч, прытрымліваючыся толькі яму вядомага прынцыпу, прачытаў Гамэра, Бакачыю, Рабле, Гаўфа, «Фаўста» Гётэ, Уэлса, Джэка Лондана, Маякоўскага, Гайдара. Ужо ў іншай серыі дабраў Яфрэмава, Стругацкіх, Саймака.

Наўрад ці трэба глыбока аналізаваць гэты супярэчлівы шэраг, тым больш, што гэтыя кнігі меліся ў абавязковым спісе любога хоць трохі схільнага да чытання савецкага чалавека, і важны тут хутчэй юны ўзрост Шаршаневіча. Дый і, мусіць, пералічаныя і не пералічаныя кнігі выбіраліся ім усё ж па прынцыпе «захоплівае і не адпускае». І тут яшчэ важна (праўда,

напэўна, толькі мне і важна: каго яшчэ так хвалюе Шаршаневіч), што менавіта гэтым прынцыпам ён стаў кіравацца пасля, – няважна, у сваіх творах, або, скажам, у вусных маналогах. Што б ні пісаў, што б ні казаў – усё павінна захопліваць, павінна дзівіць.

Акрамя гэтага, – і таму зноў прычынай бацькоўская занятасць – у дзяцінстве Шаршаневіч наведваў безліч разнастайных гурткоў і секцый. Авіямадэляванне, разьба па дрэве, ігра на гітары, нават моладзевы тэатр. Акрамя таго, ён нейкі час быў актыўным юннатам, а яшчэ збіраў гербарый, любіў хімію і нават мог з наяўных дома сродкаў змайстраваць выбуховы пакет, чым здабыў павагу сярод аднагодкаў, і таму ніколі не быў ізгоем.

Як атрымалася, што бацькі не зрабілі з Шаршаневіча вялікага спартоўца? Рабілі, але не выйшла. Вынікі былі звычайнымі, не ўсім жа, нарэшце, дадзена, ды і вабіла яго больш да мастацкага. Бацькам, якія не мелі асабліва часу разбірацца ў сыне, было ясна, што яго нешта стрымлівае. Што – не важна. Але дзіця ж у цэлым не дрэннае, вось і пакінулі ў спакоі, перадаручылі выхаванне грамадству, тады гэта яшчэ было бяспечна.

Навошта я так доўга і так педантычна паўтараю ўсё гэта? Напэўна, таму, што хачу нават сябе пераканаць у шчырасці Шаршаневіча, калі ён усхваляе СССР, калі ідэалізуе яго як мэту для ўсяго чалавецтва.

І той СССР, які быў перад вачыма ў Шаршаневіча і які потым ён круціў у свядомасці, як круціць у руках шклянны сувенірны шар турыст, вярнуўшыся з адпачынку, і сапраўды быў для яго такім.

Для мяне ж ён быў зусім іншым.

Дзяцінства без бацькі. Маці, якая круцілася на некалькіх працах, каб пракарміць нас з сястрой (бацька пастаянна хаваўся ад аліментаў, а калі зрэдку з'яўляўся, быў п'яны). Гадаваныя ў дабрабыце (так мне здавалася) аднакласнікі. Мае зайздрасць, сорам, комплексы – іх з лішкам хапіла б на некалькіх чалавек. Гідліваць і няўвага дарослых (дзяцей з няшчасных сем'яў прасцей пазбягаць). Дрэнным адзнакі, замкнёнасць, перавага ўнутранага, канфлікт з вонкавым. Апошняга ў Шаршаневіча ў дзяцінстве дакладна не было.

Такім чынам, здаецца, пытанне зводзіцца толькі да таго, у каго было гэта самае СССР, а ў каго яго не было. Але ці толькі? Можна, досвед усё ж варта падсумоўваць? Але гэта я ўжо ўвязваюцца ў спрэчку з Шаршаневічам.

Шаршаневіч не столькі перавярнуў маё жыццё, колькі пачаў адлік гэтага жыцця сваім з'яўленнем ў нашай кватэры. Я і сапраўды мяркую, што ўсё было менавіта так.

Шаршаневіч жыў паводле нейкага цалкам іншага раскладу, чым усе раней бачаныя мной людзі. Заседжваўся начамаі на кухні. Шамацеў старонкамі, калі пісаў апавяданні, пабразгваў посудам, калі піў гарбату, грымеў дзверцамі лядоўні, калі хацеў пад'есці. У мой пакой разам з гукамі пранікалі дым ад беламору і вабная палоска святла пад пакуль наглуха зачыненымі дзвярыма.

Калі ён засынаў, я не ведаю, але ўставаў дакладна раней за мяне. На здзіўленне бадзёры, заводзіў з самай раніцы музыку – дзесьці ў сем трыццаць з яго бабіннага магнітафона раўлі «Лед Зэпэлін» або «Дып Пёрпл». На кухні шкварчэла яечня з памідорамі. Прэч сацыяпаты, прэч фобіі і комплексы. Вось як выглядае мой выратавальнік, мой прарок, мой месія – апануты ў

трусы і майку, атлетычнага целаскладу, спрэс валасаты Шаршаневіч, які з апетытам трушчыць яечню.

– А, гэта ты, сядай, дружа, – ён ускоквае з зэдліка, накладвае і мне сваіх чароўных прысмакаў. – Дабаўкі хочаш?

Я не хачу, але ківаю сцвярджальна.

5

У аэрапорце Кенэдзі па-амерыканску холадна. Холадна не фізічна, а ментальна. Я шпацырую па пасажырскім тэрмінале, рацыянальна размежаваным на дзве зоны. З аднаго боку крамы-буцікі – shopping, з другога – зала чакання – шмат-шмат шэрагаў нязручных пластмасавых крэслаў. Калі здарыцца начная затрымка рэйса, практычна стромаея форма спінак наўрад ці дасць адпачыць.

Усе крамы – і сапраўды буцікі. Бегла ацаніўшы пасажыраў, якія чакаюць вылету, разумею, што ў асноўным гэта эканом-клас, якія да чорта «Луі Вітон» і «Гучы»?! Які ідыёт размясціў іх тут? Рэклама? Калі задумацца, гэта дрэнная рэклама. Больш раздражняльная, недарэчная. Міжволі думаю, што Шаршаневіч мае рацыю.

Уладкаваўшыся ля свайго тэрмінала, штохвіліны пазіраючы на табло, п'ю каву ў «Старбаксе». Ад яго суседства з буцікамі мяне не тое што калоціць, яно хутчэй патрабуе адмены аднаго або іншага. Як можна піць агідную баланду, заядаючы прахімічаным пончыкам, побач з нібыта ультра-аўтарскім наборам валізак, якія працягваюць тваю індывідуальнасць, з «Ролексам», які ўрачыста адлічвае секунды твайго жыцця?

Не, я і сапраўды прасякнуўся рэвалюцыйнай мішурай Шаршаневіча. Гуляю далей. Кудысьці далей – да самага канца даўжэзнага ў кіламетр тэрмінала. Усё тое самае. Усюды пуста. Нудныя ўсмешкі прадавачак. Зноў «Старбакс» з закатаванымі плынню наведнікаў касірамі.

І ўсё ж праводзіць мяне Амерыка лепш, чым су-стракала. Два тыдні таму мой рэйс затрымаўся праз непагадзь. Па тэлебачанні перадавалі пра буран, які абрынуўся на Усходняе ўзбярэжжа ўпершыню за столькі і столькі гадоў. «Плюнь, – супакойваў мяне па тэлефоне Шаршаневіч, – яны заўсёды так кажуць. Нагнятаюць, каб народ кінуўся спусташаць паліцы ў крамах. Тут усё ў іх так, нават у прагнозе надвор'я шукай падвох. Заляжалыя харчы ўцюхіваюць». Шаршаневіч, як выявілася, меў рацыю – буран быў непрацяглым, не страшней за наш звычайны снегапад. Аднак праз непагадзь у аэрапорце прызямлілася больш, чым павінна было, самалётаў.

Пра тое, што ў Амерыцы ёсць дадатковы мытны кантроль па прыбыцці, я ведаў. Ведаў, што мытнік абавязаны задаць некалькі традыцыйных пытанняў: мэта паездкі, дзе плануе спыніцца і яшчэ нейкія. Ведаў, што адказваць трэба ўпэўнена. Ведаў, што адкрытая ў амбасадзе віза яшчэ нічога не значыць, і мытнік тут надзелены суб'ектыўнай уладай: калі яму нешта не спадабаецца, ён мае права не пусціць у краіну і наўпрост тут завярнуць (праўда, ні разу не чуў, каб кагосьці і насамрэч завярнулі). Але зусім не ўяўляў, што гэтая традыцыя, якая здалёк здавалася мне хутчэй пацешнай данінай павагі да мінулага, у рэчаіснасці такая выроўдлівая. Пачварная, таму што і па гэты дзень выконваецца літаральна. Таму што наўрад ці яе захавальнікі і сапраўды вераць, што з дапамогай некалькіх

фармальных пытанняў выявляць нелегала або тэрарыста. Хутчэй мэта тут, як сказаў бы Шаршаневіч, «саўковая» – застрашыць, паставіць на месца, пстрыкнуць па носе, падкрэсліць першапачатковую няроўнасць госця і гаспадара.

Такім чынам, я ляцеў аэробусам «Люфтганзы» з перасадкай у Франкфурце. У самалёце са мной былі пераважна немцы. У палёце нас толькі і рабілі, што паілі. Кожныя паўгадзіны сцюардэсы вазілі туды-сюды вазкі: спачатку з півам і вінамі, потым з каньяком, лікёрамі і віскі. Пад канец некранутая выпіўка шчодро была выстаўленая а-ля фуршэт на спецыяльнай стойцы на ніжнім санітарным узроўні. Баючыся капрызаў надвор'я і доўгага пералёту, спіртнога я не крануў. А вось немцы пілі ахвотна, бесклапотна змешваючы (хай і ў невялікіх колькасцях) напоі, што жахнулі б нашага чалавека сваёй несумяшчальнасцю. І ўласна іх, немцаў, мытны кантроль у аэрапорце заспеў знянацку больш, чым мяне. Асалавелыя, размяклыя праз шасцігадзінную розніцу ў часе, ужо прадчуваючы гатэль на Манхэтэне, душ і мяккую пасцель, яны, апынуўшыся ў даўжэзнай – кожная змейка да акенца мытніка не менш як паўсотні чалавек – чарзе, пачалі нагадваць на закладнікаў. У ролі ж захопнікаў выступалі службоўцы аэрапорта, у большасці сваёй чарнаскурыя. У дрэнна падагнаных аднолькавых гарнітурах, асабліва не цырымонячыся, яны размахвалі рукамі, як жэзламі, самазабыўна дырыжыравалі людской плыню і не тое каб пакрыквалі, але ў мітусні і цісканіне чулася менавіта так, паўтаралі адзінае: «Go– Go!».

Было душна, чарга рухалася ледзь-ледзь, я мімаволі назіраў за немцамі. Падумаў, што яны хутчэй збянтэжаныя. Робяць выгляд, што гэта адбываецца не

з імі. Ва ўсякім выпадку абурэння тым, што адбываецца, яны не паказвалі. Зноў жа закон для іх, які б ён ні быў, – вышэй за ўсё. Таму і тут яны стараліся паступаць традыцыйна, хай і не ў вельмі зразумелых ім абставінах. Дарэчы, самі амерыканцы, то бок грамадзяне ЗША, праходзілі побач па практычна пустым «зьялёным калідоры».

Яшчэ мяне здзівіў агульны выгляд тэрмінала, на розум прыйшоў вобраз чорнага ходу. Мутнаватае святло, велізарны рэкламны плакат з выявай атрутна-яркага кекса (іншая дызайнерская традыцыя?), даўно не фарбаваныя зелянява-брудныя сцены (успомніўся Чэйз з яго апісаннямі замызганага бістро і нешта пра мух). Нягэлага выгляду велізарны амерыканскі герб тамсама на сцяне – побач з кексам.

Недзе праз гадзіну я нарэшце падышоў да жадамага акенца. «Welcome to USA», – цалкам сур’ёзна напрыканцы сказаў мне мытнік. «Thanks», – ужо з відавочнай іроніяй адазваўся я.

6

Шаршаневіч сустракае мяне. Я толькі што вывудзіў з транспарцёра сваю велізарную валізу. Яна практычна пустая, я цярэць не магу падарожнічаць з грувасткай паклажай. Так – пара маек, джынсы, пара кофтаў. Велізарнай жа валізай мяне забяспечылі старэйшая дачка Шаршаневіча і яе муж. Яны гасцявалі ў Шаршаневіча паўгода таму. Вярнуліся тады з пяццю або шасцю такімі, забітымі танным кітайска-амерыканскім барахло. Цяпер у валізе некалькі кілаграмаў перададзенага імі сала, якое я змог на свае страх і рызыку правезці праз тры мытні, і некалькі пірацкіх

відэадыскаў, зборак элітарнага кіно, якое ўжо я вязу ў падарунак Шаршаневічу. Вім Вэндэрс, Ларс фон Трыер, Грас Вінсэнт, Раман Паланскі. Гэта відавочна мой запознены адказ на падараваныя мне ў свой час «Лед Зэпэлін» і «Дып Пёрпл».

Я ведаў, што Шаршаневіч распаўнеў у эміграцыі. Бачыў яго фота ў сацсетках (ён сам увесь час плакаўся наконт паўнаты, нават сабаку завёў, каб больш гуляць), але зусім не ўяўляў, што ён і сапраўды такі велізарны. Нават мая валіза, якую ён выхапіў у мяне з рук, здавалася побач з ім не такой ужо і вялікай. Аднак на фоне мноства падобных яму амерыканцаў, глядзіцца Шаршаневіч цалкам нармальна, і, хутчэй, увагу прыцягваў бы, калі б вярнуўся на радзіму. Нягледзячы на марозны дзень, ён апрануты ў восеньскае. На галаве ярка-жоўтая бейсболка, чорная куртка такая балахоністая, што нават на яго мажнай постаці выглядае на памер большай, мятыя, мабыць, выцягнутыя адразу з пралкі, джынсы, разлезлыя бясформенныя красоўкі. Пры ўсім наплявальніцтве на адзенне, ён ідэальна паголены і пахне прыстойнай парфумай.

Упэўнены, што не толькі я, але і Шаршаневіч, мы абодва, нарыхтавалі нейкія неабходныя для сустрэчы словы, якія цяпер страцілі ўсялякі сэнс. Стомлены, збіты з панталыку тэрміналам, я, тым не менш, бярог скупую слязу, успамінаў і падбіраў адпаведныя моманту звароты, нейкія пацешныя фразы з нашага з ім мінулага. Аднак чамусьці цяпер яны здаліся лішнімі і штучнымі. «Прывітанне». «Прывітанне». «Як даляцеў?» «Стаміўся». «Машына на стаянцы, Вольга накрыла стол». «Выдатна». Размова раптам набыла асцярожны тон, быццам у адно імгненне мы нарэшце прызналі тое, што да гэтага не хацелі разумець – час, узрост і ўсю

набытую ў сувязі з гэтым рознасць. Усё гэта апускаецца ў ліставанні, губляецца ў нягглай якасці «скайпа», але так блізка і відавочна праступае пры сапраўдным кантакце. Вось – разумееш раптам, – перад табой зусім чужы чалавек. Такіх, як ён, – чужых, розных, – бясконцае мноства навокал. Разглядаючы цяперашняга Шаршаневіча, я з жахам падумаў, ці сталі б мы сябрамі, сустрэўшыся толькі цяпер?

Па выхадзе з тэрміналу – ні табе рэклам, ні мітусні: велізарныя масы людзей кудысьці зніклі. Распусціліся ў мностве выхадаў. Асвятленне – як у склепе, бо над галавой бетонныя скляпенні эстакады, якая вядзе да іншых тэрміналаў. Платная паркоўка, невялікая чарга перад шлагбаўмам, дзе плацяць і карткай, і наяўнымі. Паркоўшчык ваджаецца з рэштай.

Таксоўка, за рулём якой прыехаў Шаршаневіч, – яго адзіная машына. Уласнай у яго няма, ды і навошта, калі ён працуе праз суткі. У вольны час далёка не выязджае – камп'ютар, электронная кніга, шпацыр з сабакам, прадуктовыя крамы пад домам, ну а калі ўсё ж трэба, то метро за пару кварталаў. Дзесяць хвілін да Брайтана, паўгадзіны да Манхэтана.

У першапачаткова ёмістым, але паменшаным перагародкай салоне «Форда» грузнаму Шаршаневічу несалодка. Руль ледзь не кранае яго жывата і глядзіцца ў тоўстых лапах Шаршаневіча гульнявым джойсцікам. Нават мне няёмка побач на пасажырскім сядзенні, каленямі я кранаюся панэлі. Каб не пабіцца пры раптоўным тармажэнні, сяджу крыху бокам. У акне праплываюць безаблічныя віды. Склады, тэрміналы, зноў склады. Нарэшце, заязджаем у горад, але і ён не ўражвае: малапавярховікі з чырвонай цэгля, спісаныя графіці, кра-

мы, закрытыя ралетамі, бязлюддзе, зноў жа цьмянае, быццам дзяжурнае або аварыйнае, асвятленне.

Шаршаневіч чытае мае думкі.

– Нью-Ёрк – малапавярховы горад. Хмарачосы – гэта Манхэтан. Але колькі таго Манхэтана. А Нью-Ёрк – вось...

– А давай праз Манхэтан? – нягледзячы на стомленасць, прашу я.

– Я ж кажу: Вольга стол накрыла, пакрыўдзіцца, калі моцна затрымаемся.

– А мы не доўга. Туды і назад. Колькі гэта зойме?

– Калі без прыпынкаў – гадзіну.

– У рэшце рэшт, я мог яшчэ гадзіну пратырчаць у той ідыёцкай чарзе.

Суботні вечар. Але людзей няшмат. Усё ж зіма, не сезон. Нават Таймс-сквер, здавалася, марнуе свой дарагі рэкламны час на гарбаватыя фігуркі рэдкіх турыстаў.

З майго твару не сыходзіць усмешка: Чайна-таўн – Брадвей, «Чалавек павук» – «Фантом у оперы», «Чарапашкі Ніндзя» – «Кэтс», 5-я авеню – Соха, «Сакс» – музей Метраполітан. Гуляючы ў гэты пінг-понг, я падумаў: нядрэнна б падзяліцца з Шаршаневічам думкай, што ўсё найлепшае ў сур’ёзным амерыканскім мастацтве адбываецца якраз па прычыне існавання побач вельмі масавага і несур’ёзнага амерыканскага мастацтва. З чым змагаўся Кен Кізі, каго эптаваў Эндзі Уорхал, з чаго іранізуе Вудзі Ален? Як ніякае іншае, іх мастацтва створана менавіта з супрацьстаяння, і ў ім вельмі мала самакаштоўнасці, дакладней гэтае супрацьстаянне і ёсць самакаштоўнасцю. І ўсё гэта – асаблівасці амерыканскай культуры. Яе, так бы мовіць, адметная рыса. Адно дзівіць і захоплівае, іншае саромеецца і адмаўляе. Гэтакае вульгарнае мяшчанскае сямейства з вырадкам

хіпі-сынкам (тут я карыстаюся хутчэй поглядам саміх амерыканскіх інтэлектуалаў, паколькі сам не супраць часам прабавіць адвяхчорак у кампаніі Спайдэрмэна ды Бэтмэна). Прычым у іншых культурах гэтая праблема не стаіць так востра, напэўна, ад таго, што масавае мастацтва там не гэткае пераканаўчае і віртуознае і заведама ствараецца без прэтэнзіі на нешта большае.

Выдатна разумею, што, скажы я гэта Шаршаневічу, ён тут жа перайначыць маю думку на свой лад і накінецца ўжо толькі на масавую культуру. Будзе казаць пра бездухоўнасць і бачыць у Амерыцы толькі яе. Што ж, мае права, бо, па сутнасці, ён ужо і ёсць частка той першай, сапраўднай культуры, той самы хіпі-сыноч.

Катаючыся па вячэрнім Манхэтэне, Шаршаневіч толькі прамаўляе назвы, каментавачь – што для яго незвычайна – не паспявае, надта шмат усяго трэба паспець мне паказаць. Таго, што я бачыў дзясяткі ці нават сотні разоў у кіно, пра што чытаў, пра што нават мроіў – і вось яно вынікае адно за адным. Нават няёмка неяк выказваць адны захапленні, таму я стрымана маўчу.

Нарэшце экскурсія па Манхэтэне падыходзіць да канца. Наш жоўты «Форд» нырае ў тунэль пад Іст-Рывер, нейкі час мы едзем па ўжо зусім начным Брукліне. Запраўляемся на маленечкай дапатопнай запраўцы, Шаршаневіч тэлефануе зменшчыку і паведамляе, што пакіне машыну пад домам, кажа, што да яго прыехаў сваяк і, як гэта прынята ў эміграцыі, перадае мне прывітанне ад зусім незнаёмага чалавека і за мяне паведамляе, і як я даляцеў, і нават нешта пра мае ўражанні. «Якія пакуль уражанні, стаміўся чалавек. Дай пару дзён, усё і раскажа». Потым усю паездку я буду сутыкацца з гэтай абавязковай цікаўнасцю эмігрантаў адносна май-

го меркавання пра Амерыку і толькі пазней зразумею, што гэта – больш, чым цікаўнасць. Нейкая безупынная спрэчка, якая тычыцца кожнага тут і таго выбару, які кожны калісьці зробіў. Нават маю звычайную стрыманасць яны будуць тлумачыць па-свойму. Хтосьці будзе бачыць у ёй прадузятасць, хтосьці – зайздасць, хтосьці нават – чарговы аргумент на карысць вяртання. У выніку мне давядзецца на стандартнае пытанне «спадабалася ці не» адказваць грунтоўна і падрабязна. Ужо адкрыта пералічваючы мае суб'ектыўныя «за» і «супраць». Пры гэтым, кажучы нібыта шчыра, я ўсё роўна буду хітраваць, таму што зусім не разумею, як якія-кольвек аргументы іншага чалавека могуць паўплываць на чыёсьці рашэнне з'ехаць ці вярнуцца на радзіму. Або нават не так: хто наогул мае права ўмешвацца ў падобныя рашэнні?

7

Ратуючыся ад сіберу, які пад ноч ўзмацніўся да шквалу, мы з Шаршаневічам амаль бегам пераадольваем паўкварталу да яго дому. З-пад насунутага да носа капюшона я бачу толькі яго брудна-белыя красоўкі і валізу, што скача на шчарбінах асфальту. Заб'ягам у пад'езд шматпавярховіка з чырвонай цэглы, паспяваю заўважыць у дзвярах дзве танюсенькія белыя калоны – адзіны дэкаратыўны элемент фасада. Унутры: прасторны хол, шэрагі цалкам аднолькавых драўляных дзвярэй, драўляная ж лесвіца з масіўнымі парэнчамі, побач ліфт дзвярыма-гармонікам, які адкрываецца ўручную. Шаршаневіч націскае на кнопку з лічбай «тры» і, усміхаючыся, глядзіць на мяне, «вось, нарэш-

це, і дабраліся», усім выглядам кажа ён, пакуль стары ліфт, крэкчучы, падымае нас на паверх.

Ужо ў кватэры, дакладней, у калідоры памерам з паўнавартасны пакой, на мяне брэша яго сабака – грузны, няўлоўна падобны на гаспадара баксёр. Вольга з цяжкасцю стрымлівае сабаку, Шаршаневіч прысаджваецца на кукішкі, каб пагладзіць і супакоіць яго. «Фу, гэта – Андрэй, свой, свой. Ён будзе цяпер у нас жыць». Вольга практычна слова ў слова паўтарае за ім, паралельна здымае з медузападобных вуснаў баксёра сліну, хавае вільготную руку ў кішэню. Кранальна тое, што, здаецца, увагі да сабакі ў іх ужо сапраўды не менш, чым да мяне. Нарэшце, яны вырашаюць замкнуць яго ў спальні. «Не бойся, ён добры», – кажа Вольга. Уласна, ён і не павінен быць злым, разумею я, ведаючы, што песцяць яны яго і важдваюцца з ім не менш, чым з дзіцём. Сустрэўшыся ўжо ў досыць сталым узросце, Шаршаневіч і Вольга агульных дзяцей не завялі, і калі ў яго былі дзве дачкі ад першага шлюбу, дык у Вольгі дзяцей не было зусім, і шлюб з Шаршаневічам быў яе першым шлюбам.

У кватэры, дзе жывуць Шаршаневіч і Вольга, – чатыры пакоі. У прынцыпе, гэта класічная амерыканская кватэра для такой самай класічнай амерыканскай сям’і: любячыя бацькі, двое ці трое дзяцей. Ва ўсіх па пакоі плюс хол. Кватэру гэтую Шаршаневіч і Вольга здымаюць, купіць сваю так і не выйшла. У канцы дзевяностых, калі яны ажаніліся, напэўна, яшчэ маглі. Шаршаневіч, хоць і піў тады часцей, чым цяпер, але пры гэтым і зарабляў куды больш. Хоць не – зарабляў столькі ж, проста, па яго ж словах, даляр быў іншы, ды і крэдыты не такія рабаўніцкія. «За суткі ў таксі ўздымаў тры сотні. Дык гэта ж былі грошы! За шэсць сотняў

здымалі з Вольгай склеп у Брукліне, вокны над самым асфальтам, але два пакоі і маленечкі садок у двары. Летам можна было барбекю рабіць, пакачацца на траўцы пад чохлым дрэўцам. Але грошы як прыходзілі, так і сыходзілі, – шкадуе цяпер Шаршаневіч. – Дурань быў, трэба было адкладаць. Ты адкладаеш?» Я сцвярджална ківаю. «А я не адкладаў. Прасраў апошнія залатыя дзянькі Амерыкі. А цяпер вось, здымаем за паўтары тысячы і жывем сярод мексіканцаў, непальцаў і чорт яго ведае яшчэ каго. Яны не разумеюць, хто мы, мы – хто яны. Вось табе і Вавілон».

Два пакоі ў сваёй чатырохпакаёвай кватэры яны ўпотаі ад гаспадара здаюць. У адной жыве праграміст з Казахстана. «Мы і не бачым яго, працуе па начах у інтэрнэце, днём спіць. Таму асабліва не крычы». У іншай жыве туркмен. «Хутчэй за ўсё, нелегал: прыходзіць позна, сыходзіць рана, але плаціць спраўна. У нас тут няма звычкі лезці ў чужое жыццё. Прайвесі, маці яе!» – робіць выснову Шаршаневіч. З кожнага жыхара прадпрымальная Вольга (высвятляецца, што гэта была яе ідэя наняць большую кватэру, «тут многія так робяць») бярэ па сямсот даляраў, і атрымліваецца, што за свае дзве яны плацяць толькі сто. «Але ты астатняе палічы, – кажа Вольга, – інтэрнэт, плюс ТБ, камунальныя, мабільныя тэлефоны, медыцынскую страхоўку я аформіла толькі на сябе». Падобна на тое, Вольга пералічвае гэтыя выдаткі зусім не для мяне, а каб пасарамаціць Шаршаневіча – той зноў нядаўна пару месяцаў не выходзіў на працу. Але ён па-свойму бачыць сітуацыю. Усё гэта, на яго думку, ёсць следства збяднення сярэдняга класа, наплявальніцкая палітыка ўладаў, якія шануюць інтарэсы толькі буйнога капіталу, а пра іншыя не думваюць зусім. Адымаюць у маленькага ча-

лавека апошняяе. «Амерыцы патрэбная рэвалюцыя!» – раптам, нечакана для мяне, зноў уступае ў размову Вольга. Прадбачачы іншую развязку, я паважліва гляджу на Шаршаневіча.

Мяне пасяляюць у холе. Злёгка распакоўваюся, пад радасныя воклічы «пах Радзімы!» уручаю сала. Дыскі з элітарным кіно асаблівага захаплення не выклікаюць. Так, хутчэй паважлівае «паглядзім потым». Іду мыцца, вярнуўшыся, пакуль Вольга носіць на стол, з цікаўнасцю аглядаюся. У маім пакоі, а па сутнасці, у працоўным кабінэце Шаршаневіча – некалькі паліц з кнігамі. Эдзічка Лімонаў, Генры Мілер, Ніцшэ, Біблія. Гэткі набор сучаснага Раскольнікава. Ужо засцеленая для мяне канапа. Побач этажэрка – мадэрн дваццатых гадоў: вузенькія палічкі, кволяя ножкі ў выглядзе антычных калон. На этажэрцы вазачкі з пачарнелага каламутнага мельхіёру – гэтая гордасць Вольгі набытая дзесьці на блышыным рынку па палціне за штуку. Успамінаю, як у перапісцы ў сувязі з гэтым антыкварыятам, нароўні з мацюкамі на жонку-транжыру, Шаршаневіч прапаноўваў мне заняцца яго перапродажам на радзіме. «Чым не бізнес? Ужо сапраўды лепш, чым наркаманаў і прастыгутак развозіць па Нью-Ёрку. Буду матляцца ў Беларусь. Зажыву на дзве краіны. Куплю ў вас дом. Дапішу раман!» Распытаўшы людзей і прыцаніўшыся, я нават захапіўся гэтай ідэяй і, урэшце, даслаў Шаршаневічу пералік дакументаў, неабходных для вывазу антыкварыяту. Уласна, толькі і патрэбная была даведка з нейкага міністэрства, што дадзеныя вырабы прадметам мастацтва не з’яўляюцца. Пераканаўшы сябе, што для такой маштабнай справы трэба для пачатку кінуць працу, бо яму трэба будзе гойсаць па ўсёй Амерыцы, шарсціць не толькі блышыныя

рынкі, але і аўкцыёны, правінцыйныя антыкварныя крамы і г. д., Шаршаневіч так напалохаў Вольгу, што, баючыся за рэшткі адкладзеных на чорны дзень ашчаджэнняў, яна рашуча заявіла: «Грошай не дам!» На тым усё і заглохла.

Галоўнае месца ў пакоі – працоўны стол Шаршаневіча. Раскручанае вакол сваёй восі, працёртае да дзюрскуранае крэсла з шырачэннымі падлакотнікамі. Ультрасучасны пляскаты манітор памерам з акно. Паліцы з дыскамі – музыка ўперамешку з праграмным забеспячэннем, зноў кнігі, погляд чапляе карэньчык – «Наасферы» Вярнадскага. Блок-флейта з чырвонага дрэва, пабліскае сталёвымі пералівамі нямецкі губны гармонік. Нататнік для малявання, скрынка з крэйдзі, стосік гуашаў і выведзеных на паперу фотакалажаў. Усё гэта месца настолькі ягонае, што я так і не адважыўся ні разу сесці за гэты стол. «Хто сядзеў у маім крэсле? Хто граў на маёй флейце?» Пачціва пазбягала стала і Вольга (нават прыбіраць на ім не наважвалася), з уласным ноўтбукам яна ўладкоўвалася ў спальні.

У астатнім жа кватэра як кватэра. Па сценах – немудрагелістая ляпніна, эканом-стыль пачатку дваццатага стагоддзя. У калідоры велізарная лядоўня. На кухні такая ж здаравенная пліта з духавой шафай для гатавання індычкі-маманта (мабыць, усё гэта – хмарачосы, машыны, пліты, лядоўні, індычкі – часткі нейкага амерыканскага Стоўнхэнджа). З важнага: краем вока праз прачыненыя дзверы ў спальні заўважаю мноства нераспакаваных скрынак, проста прамысловы склад. «Хто ведае, калі зноў давядзецца пераязджаць, вось і не разбіраем усе рэчы», – злавіўшы мой погляд, тлумачыць Шаршаневіч.

Нарэшце мы садзімся за стол.

Пятніца. На вакзале аб адзінаццатай раніцы яшчэ амаль пуста. У Шаршаневіча ў гэты дзень няма гадзін у школе, ён зрывае мяне з заняткаў, і мы па просьбе маёй маці выпраўляемся на лецішча, каб перакапаць агарод.

Шаршаневіч у добрым настроі. Ён заўсёды ў добрым настроі. Бо ён бярэ ад жыцця – раптам разумею я – нешта, што мне не даступна. Яшчэ і нейкі матэрыяльны складнік. Выдатны дзянёк. Цалкам саспелую вясну. Выходны ў пятніцу. Прадчуванне чагосьці. Словам, прэлюдыю, якая вось-вось збярэцца ў сімфонію. І яго настрой – гэта настрой дырыжора, які ўжо ўзнёс рукі над гэтымі скрыпкай, трубамі, валторнамі, габоём і іншым. У краме «пад шпілем» на прывакзальнай плошчы ён купляе – ні многа ні мала (удакладню цяпер у нэце аб’ём тары: ага, скрыня) – шаснаццаць бутэлек малдаўскага віна «Руж дэ масэ». Мусіць, карціна гэтага набыцця ніколькі не здзівіла прадавачку той эпохі. Сутулы юнак, які блытаецца яшчэ ў сваёй пластыцы, ці то ганарліва, ці то сарамліва перамянаецца побач, пакуль яго дарослы сябар «на ўсе» купляе цэлую скрыню толькі выстаўленага ў аддзел віна. Юнак саромеецца атмасферы – маленечкай чаргі ў вінна-гарэлачным, дзе за ім і яго старэйшым прыяцелем, раздаючы праклёны на ўвесь свет, стаяць мужык невыразнага ўзросту, непаголены хмурны рабочы-будаўнік у спяцоўцы і старая Шапакляк з налітымі вачыма і тварам, пакрытым паўзверх чырвані касметыкай, падобнай на баявую расфарбоўку індзейца.

Калі выходзім, нягледзячы на пацяжэлую сумку, я раптам прасякаюся настроем Шаршаневіча. Свежае паветра, бесклапотнасць, хай толькі ўнутраная, але свабода.

Дацягнуўшы паклажу да электрычкі, ледзь-ледзь паспеўшы купіць квіткі, мы засокваем у апошні вагон. Уладкоўваемся на вольныя месцы. Шаршаневіч, як штукар, вывуджвае аднекуль з глыбінь звонкай ад шклатары сумкі дзве бутэлькі «Жыгулёўскага». «Глядзі», – кажа ён і робіць выгляд, што спрабуе адкрыць корак брывом, сунуўшы рыльца практычна ў вока. Не расціскаючы вуснаў, быццам нутравешч, шыпіць, імітуючы, як ірвецца з бутэлькі газ. «Але, оп!» – не адкаркавана. Шаршаневіч рагоча і адкрывае бутэльку аб край лавачкі. Я нервова пасміхаюся, бакавым зрокам заўважаючы, як непрыхільна косяцца на нас пенсіянеры, мабыць, асноўныя пасажыры ранішняга цягніка. Відовішча яны ўяўляюць з сябе не менш гнятлівае, чым мы з Шаршаневічам. На каленнях – вёдры з рассадай, на паліцах, пад лавай каля ног: сумкі, пакеты з саджанцамі, яшчэ сумкі і яшчэ вёдры. Адварнуўшыся да акна і робячы кароткія каўткі, чую злавесны шэпт. Гэта дзве сталыя суседкі-бабулькі абмяркоўваюць нас. Шаршаневічу хоць бы што, з асалодай папіваючы піўцо, ён ужо ўткнуўся ў тоўсты часопіс, там «Чалавек у пейзажы» – гэта ўжо я падсунуў яму ўпадабаны мною твор.

Дваццаць хвілін – і мы на станцыі з чэхаўскай назвай Крыжоўка. Дачнікі называюць яе беларускай Швейцарыяй. Зразумела, што праз мясцовасць. Паўсюль пагоркі, зеляніна і віды на многія кіламетры вакол. Дачныя пасёлкі хаваюцца ў пералесках, падобныя да сямейкі грыбоў, якая прытаілася ў траве. Далёка за сабой пакідаем калону наўючаных пенсіянераў, што журботна цягнуцца да ўчасткаў. Птушкі спяваюць, але яшчэ няма конікаў. Дзесьці высока над намі барозніць неба самалёт. Лёгкі ветрык прыемна авявае спатнелае

цела. Ісці нам яшчэ не менш за два кіламетры. «Па-чакай, – дае каманду Шаршаневіч. – Трэба паправіць здароўе». Ён дастае з сумкі зялёнага шкла (якраз у колер ландшафту) бутэльку «Руж дэ масэ» і, сарваўшы зубамі за бляшаны язычок накрыўку, залпам выпівае палову змесціва. «На!» – працягвае мне. Я бяру з неахвотай, гэта мой першы досвед распівання спіртнога ў такі ранні час. Раблю кароткі ветлівы глыток. «Э, не кеміш!» – прымаючы з маіх рук бутэльку, бурчыць Шаршаневіч. «Вось як трэба», – і канчае яе, зноў жа, адным махам. Нібы робячы кантрольны стрэл, вытрасае апошнія кроплі і, шпурнуўшы бутэльку далей у кусты, працягвае шлях.

Зразумела, што ні пра якое перакопванне агарода ўжо не вядзецца. «Заўтра», – канстатуе Шаршаневіч. Я накрываю ў альтанцы стол. Шаршаневіч рыхтуе яечню «па-грузінску» – таўшчэзны амлет з зёлкамі і тушанінай. Ужо ў сярэдзіне застоля Шаршаневіч чытае мне з нататніка напісанае ім учора ноччу апавяданне. «Геніяльна!» – крычу я п'яным зрывістым голасам. Апавяданне называецца «Баязлівец». Яно пра маладога чалавека, які, прачынаючыся, доўга лашчыцца ў ложку, займаецца ананізмам і пасля аргазму разглядае, як па пакоі кружляюць мухі. Ён уяўляе, што гэта не мухі зусім, а фашысцкія знішчальнікі, і ў адзіным савецкім – ён. Ільвіная доля апавядання прысвечаная паветранаму бою савецкага лётчыка-аса, які ў адзіночку дае адпор цэлай эскадрылі, і ў канцы ўвесь паранены, ужо на палаючым самалёце, садзіцца на родны аэрадром.

«Ты разумееш, што гэта цуд», – паўтараю я Шаршаневічу. «Нічога, – адказвае ён. – Каб выказацца, патрэбны раман».

Позні вечар. Дарэшты ап'янелы, я ўжо мала што адрозніваю, хіба толькі профіль Шаршаневіча. На прывезенай з дому блок-флейце ён грае «Сходы ў нябёсы» на фоне дэкарацыі крывава-чырвонага заходу. Пранікнёна, самотна і высока гучыць мелодыя між градак, каравых яблынь і старых халуп дачнага таварыства.

Субота праходзіць прадказальна. Дзесьці аб адзінаццатай гадзіне раніцы, са словамі «годзе спаць», мяне будзіць ужо пахмелены Шаршаневіч. «Сняданак на сталe», – кажа ён. Разумеючы, што я магу стаць прататыпам чарговага яго апавядання, падрываюся, мыюся, саджуся за стол. «Давай», – кажа мне Шаршаневіч і ставіць перада мной поўную шклянку віна. Сняданак пераходзіць у абед, кароткі хмельны сон, доўгі шпацыр у лесе. Мы размаўляем, размаўляем, размаўляем, і я ўпершыню не запамінаю, пра што. А ў нядзелю, калі высвятляецца, што віно скончылася, з'язджаем. «Не лёс!» – робіць выснову Шаршаневіч.

9

Там, у СССР, Шаршаневіч не імкнуўся рабіць кар'еру. Не збіраўся, напрыклад, дарасці да завуча школы або чыноўніка райана. Пляваць хацеў на месцы, якія зоймуць яго вучні на гарадской спартакіядзе. Яму хапала таго, што ён меў. У дадзеным выпадку, ста дваццаці рублёў заробку, свабоды і немудрагелістай прафесіі фізрука. Не, ён яшчэ падзарабляў, бо на такі заробак было не пражыць, асабліва, калі мая сястра нарадзіла яму дачку. Ды і матэрыяльнае гібенне ёсць самая што ні ёсць несвабода, а акурат свабоду Шаршаневіч шанаваў вышэй за ўсё. Яшчэ дзевяноста рублёў ён атрымліваў у мясцовым ЖЭКу, дзе пачаў весці гур-

ток каратэ. Працаголік? Карміцель, які арэ ад рання да змяркання? Не, хутчэй геданіст, што адлыньвае ад хатніх абавязкаў. Проста са школы ён выпраўляўся ў свае ўладанні: маленечкую спартзалу і, хутчэй, нару – капцёрку. Заваленая матамі, казламі і іншым спартовым інвентаром, яна хавала ў сваіх нетрах яшчэ і пісьмовы стол! Дасыпаў, што не даспаў пасля ночы з грудной дачкой, чытаў, калі быў настрой, пісаў. Нават зацягнуў у спартзалу магнітафон з дому і праводзіў трэніроўкі пад улюбёную музыку.

«Вярнуся на педагагічную працу», – важна кажа цяпер Шаршаневіч, і я са здзіўленнем разумею, што яна і сапраўды ў яго была. І хай не сама па сабе педагогіка ў класічным сэнсе была яе зместам, хутчэй яго папросту гняла адзінота, якую ён пачаў адчуваць, калі з узростам многія яго таварышы таксама абзавяліся сем’ямі і не тое каб адварнуліся ад мінулага, а пакуль толькі змянілі прыярытэты. І менавіта таму ён стаў інтуітыўна шукаць новае кола – у дадзеным выпадку выбар цалкам выпадкова паў на яго выхаванцаў і на мяне.

Здаецца, ужо потым у Нью-Ёрку ён сфармуляваў па памяці, недакладна – Шаршаневіч ніколі асабліва не парыцца наконт праверкі фактаў – гэты проста-такі рэнесансны прынцып развіцця гарманічнай асобы (які ў сваіх фантазіях распаўсюдзіў пасля на ўвесь СССР, насамрэч жа толькі ён яго тады і ўкараняў): спартсмен-філосаф-меламан – «тры ў адным!». Але як бы ні было гэта пацешна цяпер – тады гэта працавала. Трэніроўкі, якія праходзілі пад «Лед Зэпэлін» і «Дып Пёрпл», давалі вынік. Хлапчукі дужалі цялесна, і цалкам мужны торс вянчала поўная зместу галава. Пасля трэніровак юнакі яшчэ падоўгу заседжваліся ў спартзале, з капцёркі выстаўляліся крэслы, з’яўляліся

стол і імбрык, і правільны рэцэпт грузінскага чаю абмяркоўваўся нароўні з сюррэалізмам. Нават, сустракаючы тых вучняў Шаршаневіча праз гады, я да гэтага часу чую ад іх, што гэта былі найлепшыя дзянькі іх юнацтва. А што мяне зусім забіла, дык гэта калі адзін з вучняў, праз чвэрць стагоддзя, усё з тым жа бляскам у вачах цытаваў тыя нашыя заповеты: «Любі іншых, як сябе; перш чым выправіць свет, пачні з сябе». Слухаючы гэтага саракагадовага юнака, я аглядаў яго крадком (а калі шчыра – скрупулёзна абшукваў вачыма), каб знайсці хоць што-небудзь, да чаго б я мог прычапіцца, ну хоць які-небудзь намёк на вар'яцтва, хоць самую маленечкую вар'яцінку, але дарэмна: так нічога і не знайшоў. Перада мной быў здаровы целам і душою мужчына – гэтакі Індыяна Джонс, Жак-Іў Кусто, Тур Хейердал – цэльны хлопец, побач з якім і самому не хацацца быць іншым.

Я, праўда, не распавёў пра гэтую сустрэчу Шаршаневічу, не захацеў дабіваць яго танцам. Бо вучні часта перарастаюць настаўніка.

10

Дзесьці бліжэй да сярэдзіны дзевяностых, калі ў Шаршаневіча ўжо было дзве дачкі (старэйшая хадзіла ў пяты клас, а малодшая ў першы), мая сястра вырашыла з ім развесціся. «Дзецям патрэбен бацька, а мне муж», – крычала яна на Шаршаневіча, які па-ранейшаму здавольваўся бедным заробкам настаўніка і трэнера ў ЖЭКу. «Паглядзі, у што апранутыя нашыя дзяўчаткі, і паглядзі на іншых. Паглядзі на наш дом – мы жывем, як бамжы!» «Ты проста матэрыялістка, мы жывем выдатна», – адказваў на ўсё Шаршаневіч. «Добра, ты

пісьменнік, – працягвала мая сястра, – ну тады друкуй свае творы, у наш час пісьменнікі зарабляюць». «Зарабляюць такія, як ты, матэрыялісты. А я – пісьменнік – за трыццаць срэбнікаў не прадаюся». «Гаўно ты, а не пісьменнік!», – крычала ў адказ сястра. Яна на той момант ужо працавала галоўным бухгалтарам у нейкай прыватнай кампаніі і па сутнасці ў адзіночку цягнула сям’ю. Шаршаневіч раўнаваў, злаваўся, аднак разводзіцца не збіраўся і іншай працы не шукаў.

Любыя спробы сястры перайсці ад слоў да справы заканчваліся тым, што да нас у дом прыязджалі мая маці, нашыя блізкія сваякі, і ў адзін голас казалі: «Ды каму ты будзеш патрэбная з дваімі дзецьмі!»

Калі сястра зразумела, што ўсе яе спробы развесціся па-добраму вырачаныя на правал, яна пайшла на хітрасць, угаварыўшы Шаршаневіча на эміграцыю. «Што нас тут чакае? – сказала яна. – А там мы зможам усё пачаць спачатку».

Атрымаўшы выклік, вырашылі, што першым паедзе Шаршаневіч, атабарыцца, знойдзе працу, ды і нельга дзяцей зрываць са школы пасярод навучальнага года.

11

Шаршаневіч ад’язджаў дзіўна. Не адчуваючы падвоху, ехаў быццам у адпачынак. Быў, як звычайна, у прыўзнятым настроі, энергічна займаўся афармленнем нейкіх папер, купляй квітку, распродажам каштоўных рэчаў (ашчаджэнняў у сям’і зроду не вадзілася). Не таргуючыся, «зліў» за бесцань дзесяцігадовы «жыгуль». Фотаапарат «Зеніт» – «там зараблю на «Нікан»!» Стэрэасістэму і калекцыю кружэлак. Збор твораў Мажакоўскага і той самы двухсоттомны, адзіную яго спад-

чыну пасля смерці бацькоў. Яны рана пайшлі адно за адным – маці ад анкалогіі, бацька праз год пасля маці – ад інфаркту – і не згадалі Шаршаневіча ў тэстаменце, усё перапісалі на яго малодшую сястру, па-спартанску суха адрэзаўшы: мужчына павінен усё зарабіць сам. Было яшчэ маленькае лецішча, але прадаваць яго адмовіўся сам Шаршаневіч. Хай пакуль дзеці дыхаюць свежым паветрам.

Грошай набралася няшмат, нешта каля дзвюх тысяч долараў. Але мелася на ўвазе, што гэта толькі на самы першы час. Далей пры наступным пераездзе ўжо з дзецьмі мая сястра, маўляў, прадасць кватэру, а гэта ўжо добрыя грошы. «Хопіць у Амерыцы на першы ўнёсак за дом», – марыў Шаршаневіч. Уласны басейн, газон, сабака, дачкі ў каледжы – такія вось тады ў яго былі прыярытэты.

Недзе за тыдзень да ад'езду ён раптам запіў. І, здаецца, гэта быў першы яго сапраўдны запой. Так што і праводзілі мы яго не працверазелага, і вельмі хваліваліся, як даляціць.

12

На сталае – выключна рускія закускі: салаты: пад футрам і аліўе, кракаўская каўбаса, кулябяка, прыгатаваная ў мой гонар Шаршаневічам. «Амерыканскую ежу мы амаль не ямо, суцэльная генная інжынерыя, ездзім на Брайтан». Вольга залішне мітусіцца вакол мяне, перадае амаль усё, што стаіць на сталае. Мы падымаем «за прыезд». Шаршаневіч не п'е. Дзесьці за месяц да гэтага ён каля двух тыдняў быў у запоі. Калі я даведаўся пра гэта, мне палягчэла. Збіраючыся спыніцца ў яго, вельмі баяўся, што менавіта мой прыезд справакуе чарговы

зрыў. Атрымліваецца, ён выпусціў пару да гэтага. Цяпер, ведаючы яго біярытмы, можна гасцяваць спакойна. Шаршаневіч, калі не п'е, то не п'е зусім. «Піце, піце, – добразычліва суправаджаючы нашае «па першай», кажа ён. – Мне абыякава. Я завязаў назаўсёды». Выдатна ведаючы, што гэтае ягонае «назаўсёды» гучыць штораду, калі ён прыходзіць у сябе, і доўжыцца роўненька (па календары можна спраўджваць) тры месяцы, разумею, што кажа ён гэта больш для Вольгі. Ёй яго запоі дастаюцца даражэй. На ёй функцыі сядзелкі – рэабілітацыя і догляд. Булёны, павольныя прагулкі пад ручку на паветры, усё, як у таго, хто крые пасля працяглай хваробы. А яшчэ я неяк заўважыў, што і сам Шаршаневіч пранікаецца гэтым сваім «назаўсёды». Больш за тое, лічыць сябе на працягу наступных месяцаў рэмісіі ледзь не бастыёнам волі. Нават павучае малапітушчых знаёмых, як пазбягаць згубных звычак. Адночы я наўпрост спытаў яго: «Як у цябе гэта выходзіць?» «Выходзіць што?» – не зразумеў ён. «Любіць сябе пасля ўсяго, што ты творыш». Ён адказаў: «Гэтая любоў – якраз вынік той іншай крайнасці. Як бы я жыў з усім гэтым, калі б не ўмеў выкінуць усё з галавы? Кожны раз я пачынаю з чыстага ліста!»

– Яшчэ па чарцы, – клапатліва прапануе Вольга.

– Чаму не?

Мы пасябравалі з Вольгай на глебе яго алкагалізму, хоць і бачымся ўпершыню. Вольга піша мне перыядычна падчас яго зрываў. Піша, каб выгаварыцца ці нават выплакацца. Парады, якія я даю, і парадамі не назавеш. Я таксама пачынаю нервавацца і перажываць за Шаршаневіча і то заклікаю яе да трывання, то, наадварот, да актыўных дзеянняў. Клін клінам. «Кіньце яго! Хай адчуе». Вольга, хоць неаднаразова і парывалася

зрабіць нешта такое, так нічога і не распачала. Цяпер мне зразумела чаму. Ведаючы мужа на памяць, Вольга, тым не менш, верыць у яго, а ён трымаецца за гэтую яе веру. Але гэтакі іх тандэм – нейкі агульны «малельны дом», дзе кожны атрымлівае ад веры сваё. Шаршаневіч – клопат, Вольга – падабенства сям’і.

Мы паволі выпіваем. Шаршаневіч свеціцца ад шчасця. Эпатуе.

13

– Ты і сапраўды верыш у цуд? У тое, што Бог нейкага малога народца з Блізкага Усходу стварыў усё, што нас атачае? – Пытаецца ў мяне Шаршаневіч.

Разгойдваць дрэва светабудовы з нейкага часу таксама яго крэда.

– Ціпун табе на язык, – выбухае Вольга і сыходзіць з-за стала. Пачынае насіць на кухню брудны посуд.

– Нават калі не Бог стварыў чалавека, а чалавек яго, – спакойна адказваю я, – гэта зусім не азначае, што Бога няма. Бо існуе ж літаратура, музыка... Гэта нейкая яшчэ адна рэальнасць. Так і з Богам.

– Ты блытаеш, гэта іншае, – з пагардай кідае Шаршаневіч. – А Бог – гэта опіум для народа! Гэта вера ў сівабародага старца, у мілую казачку пра курачку Рабу, а на самай справе ўсё куды як змрачней. На зямлі мільярды быдла, якім трэба хоць неяк кіраваць. Але ў адным ты маеш рацыю: акрамя літаратуры і няма нічога.

Падман, раптам разумею я. Той самы – спачатку несправядлівы бацькоўскі тастамент, потым хітрасць маёй сястры, маё маўчанне – хто-хто, а я здагадваўся тады пра ўсё, не чужыя ж, мог бы яму расказаць. Цяперака позна ўжо. Усё перамяшалася, насенне дало па-

расткі. Вось і не верыць цяпер Шаршаневіч ні ўва што. Хіба толькі ў тэорыю змовы.

14

Галоўны вораг Шаршаневіча – мадэратар. Інтэрнэт-форум, на якім «завісае» апошнім часам Шаршаневіч пад імем Ieronim66, – вось дзе яго эпатаж дасягае небывалых вышынь. Форум аб'ядноўвае дзясяткі тры ўдзельнікаў. Па большай частцы яны такія самыя, як і Шаршаневіч, эмігранты. Прычым зусім не важна, дзе яны жывуць. Яны – эмігранты па сутнасці, таму што лічаць сваёй радзімай СССР. І пры тым, што ставяцца яны да яе па-рознаму – хто, падобна Шаршаневічу, з настальгіяй, хто крытычна, хто, так і не расмакаваўшы, з жаданнем зразумець хоць бы цяпер, – для ўсіх яна і сапраўды яшчэ існуе. Быццам можна купіць квіток і заўтра вярнуцца назад. І адзінае, што для гэтага трэба, – іх асабістая на тое воля.

– Уяўляеш, ён баніць усё, што я ні напішу. Што мне цяпер, толькі пра надвор'е пісаць?

Нішто сабе «надвор'е», думаю я, успамінаючы тэксты Шаршаневіча, якія часам чытаю на форуме. Суцэльны здзек, зрынанне, ледзь не заклік да тэрору. Трэба мець сталёвыя нервы, каб чытаць гэта спакойна. І не ведай я сапраўднага Шаршаневіча, напэўна, я быў бы салідарны з мадэратарам.

– Чым марнаваць час, лепш бы пісаў прозу, – толькі і кажу я. Ды і як растлумачыць яму, што няма больш той радзімы? Што мара пра вяртанне – самападман, бо няма ніякага вяртання, таму што вяртацца няма куды. Калі я спрабую гэта патлумачыць яму, разумею, што ніякія мае аргументы да загартаванага ў тролінгу Шар-

шаневіча не даходзяць, і тады проста клічу яго прыехаць хоць бы ў госці. Ubачыш на свае вочы, тады і пагаворым. Ён абяцае, але так за ўсе гэтыя гады ні разу і не выбраўся. Напэўна, я здагадваюся чаму.

15

– У гэты раз дакладна дапішу, – гэта Шаршаневіч кажа ўжо пра свой раман. Прызнацца, я стаміўся лічыць, пра які з іх. Быццам недабудаваныя акіянскія лайнеры, спачываюць яны на верхах усялякіх там «проза.ру», з абавязковай пазнакай у канцы «працяг будзе».

– Задумаў дзве лініі. Адна – рэалістычная. Іншая фантастычная. Ёсць персанаж – эмігрант, таксоўшчык. Адным словам, маё лірычнае «Я». Езджу па горадзе, назіраю жыццё, усякія гісторыі, адна мудрагелісцей за іншую. То парачка фрыкаў пярдоліцца на заднім сядзенні, а потым ператвараецца ў яшчарак і знікае невядома куды, так і не заплаціўшы. То араба вязу, які мае намер падарваць Эмпайр-стэйт-білдынг. Я быццам бы і не пярэчу, але ён такі ўзбуджаны, што баюся аднаго: каб не забыўся ў мяне ў багажніку на свой куфар з выбухоўкай. Каму я потым што дакажу. То, уяўляеш, сам Ленін просіць падвезці да Ракфелер-цэнтра. Ён прыехаў у Нью-Ёрк на з’езд сваіх помнікаў, і яны, маўляў, плануюць тут запаліць сусветную рэвалюцыю. Паралельна я распавядаю ў рамане сваю гісторыю. Як прыехаў, як застаўся адзін, як караскаўся па абавязковай для кожнага эмігранта кар’ернай лесвіцы: ад раба, што не каштаваў ні цэнта, да цалкам кваліфікаванага нявольніка. Як сустрэў Вольгу. Так, будзе вялікая мілосная лінія, толькі не ўсялякія страсці-мардасці, а гісто-

рыя дзвюх маленькіх адзінотаў, пераплеценых у адну вялікую (смяецца).

– У канцы рамана, – працягвае Шаршаневіч, – у Нью-Ёрку пачынае і сапраўды дзеяцца немаведама што. Рэальнасць пераплятаецца з выдумкай! Леніны ваююць супраць арміі Капіталу. А нас – мяне, цябе, Вольгу, майго сабаку – ратуе прывід майго бацькі. Ён вядзе нас скрозь разбураны Манхэтан на Сямнацца-ты прычал, і мы ляцім на ветразніку «Пекін». Яго каманда спрэс складаецца з галаварэзаў – таксоўшчыкаў Нью-Ёрка!

– Прыгожа, – кажу я.

– У гэты раз дакладна дапішу, – паўтарае Шаршаневіч.

– Ага, дапішаш, – уступае Вольга. Прыбраўшы са стала, яна ўжо хоча ісці да сябе. – Колькі ўсяго пачынаў, а хоць бы што скончыў. Добра, пакінь Андрэя. Чалавек здарожыўся.

– Мы яшчэ пасядзім, – адказвае за мяне Шаршаневіч.

«Чаму ён і сапраўды ніколі нічога не дапісвае? Што яму замінае?», – думаю я, дарэшты разамлеўшы, і ўжо скрозь смугу бачу, як Шаршаневіч цягне мне стос сваіх новых фотаздымкаў.

– Вось, паглядзі.

16

У прынце, яны зусім не новыя і практычна ідэнтычныя тым, што я ўжо бачыў (ён дасылае мне іх клоны з нейкай перыядычнасцю па электроннай пошце). Я нават ведаю, дзе ён іх зрабіў, – у мясцовым парку, які ад яго за пару кварталаў. На фотаздымках – кветкі.

Шаршаневіч здымае іх, як для падручніка па батаніцы. Без арыгінальнавання, без усялякіх там сантыментаў, без пацешных момантаў з матыльком, што б'ецца-ўецца над бутонам, ці божай кароўкі. Ракурс зверху ўніз і максімальна набліжана, так, каб добра было відаць «як усё зроблена» – усе гэтыя песцікі, тычачкі – іх адрозны ад нашага свет. Звычайна, дасылаючы мне здымкі, ён падпісвае назвы кветак. Якія не ведае, проста піша: «паглядзі на гэтую», або «а вось яшчэ!» Звычайна, калі бачу гэтыя фота, я паціскаю плячыма. Безумоўна, разумеючы, што хоча сказаць Шаршаневіч, я не магу зразумець, для чаго яму трэба рабіць аж такую пагрозлівую колькасць здымкаў. Быццам ён паставіў сабе мэту ўвекавечыць усе кветкі таго парку. «Цудоўна», – толькі і паўтараю я.

А Шаршаневіч падсоўвае новы стос фатаграфій. Колькі мы ўжо сядзім? Дзень, два, тыдзень? Ужо па першай я пазнаю яго ўлюбёны жанр – калаж. На ім Нью-Ёрк, і тут ужо фатограф умешваецца, дзе толькі можна, абрынаючы горад, яго жыхароў і ўсё, што падвернецца, нават не ў хаос (у хаосе ёсць парадак), а хутчэй у кашмар. Толькі ў страшным сне можа дзеяцца такі вэрхал, такі парад неспалучальных эпізодаў. Уласна, ён і выбудоўвае іх, пераймаючы свае сны, якія актыўна пераследуюць яго, калі ён выбіраецца з запояў. Ieronim66. Калі яму заканчваць раманы, зноў пытаюся я ў сябе, і знаходжу адказ. Усё гэта і ёсць яго раман – адзін вялікі бясконцы раман.

Нью-Ёрк даўно не горад кантрастаў. Нягледзячы на ўсялякія цэтлікі, навешаныя на яго прадпрымаль-

нымі людзьмі (не піяршчыкамі, не рэкламнікамі, таму што гэтыя толькі выконваюць замову), Нью-Ёрк, калі прыгледзецца, ужо цалкам аднастайны. Нават больш за тое – ён ужо практычна не нясе ў сабе нічога ад першапачаткова дэклараванага, таго, што абвяшчалася калісьці яго адметнай рысай: ні цэнтра свабоды і незалежнасці (цяперашняя Еўропа дакладна абскакала яго па талерантнасці), ні цэнтра сучасных мастацтваў (ён ужо хутчэй рэакцыянер у параўнанні з Берлінам), ні фінансавага раю (які-небудзь азіяцкі мегаполіс ужо сапраўды куды больш прывабны для багачоў). Цяпер той Нью-Ёрк – толькі сувенір, малюнак на рэкламных праспектах, гэтка магніцік на дзверцы лядоўні. І тым не менш, разам з тым у яго ёсць нейкая місія, паколькі місія ёсць у любога горада. Мне думаецца, місія Нью-Ёрка – праўда. Праўда ў вялікім сэнсе гэтага слова. Пад ёй я маю на ўвазе сутыкненне мноства праўдаў – вялікіх і дробных. Прыватных і не вельмі. Хто вызначае, якая вялікая, якая не? Нью-Ёрк. Ён і ёсць вярхоўная праўда. Хочаце паспрачацца? Тады растлумачце мне яго вулічныя танцы, яго рэп, яго пластыку, яго настойлівую аднолькаваасць, яго дэмакратызм і снабізм у адной асобе? Вы вольныя ад гэтага? Не думаю. Дарэчы, нават велізарная індустрыя мараў Амерыкі ў Нью-Ёрку адступае на крок. Нібы выцягнутая на палубу акула, яна хіба што можа ляскаць сківіцамі, так і не ўхапіўшы за костачку не толькі прафесіянала-рыбака, але і няўклюду-турыста. Колькі б цэбраў рэкламнага часу тут ні вылівалі, у Нью-Ёрку нават звычайны спажывец ужо не спажывец. Дакладней, не толькі спажывец – ён у гэтым горадзе яшчэ і знаўца, нью-ёркскі сноб, якім яго зрабіў гэты горад. І варта блуднаму сыну вярнуцца ў сваю Аклахому ці Маскву, хутчэй за ўсё, яго густ тут

жа нармалізуецца, як тэмпература ў акрыялага. Нью-Ёрк жа застанецца, як успамін, дакучлівае насланне. Праўда, і да сябе ён ставіцца гэтак жа – па-самагубнаму строга. Так што, можа, і сапраўды, калі надарыцца аднойчы вярнуцца ў яго, ты раптам зразумееш, што шпацыруеш ужо па мёртвым горадзе, які прывёў да выканання ўласны прысуд.

Хутчэй за ўсё, той Нью-Ёрк, пра які я цяпер пішу, да Шаршаневічавага Нью-Ёрка мае мала дачынення. Нью-Ёрк у Шаршаневіча зусім іншы. Ён для яго, перш за ўсё, яшчэ адно расчараванне. Бо калі Шаршаневіч ехаў сюды, ён выпраўляўся хутчэй у мінулае, планаваў здзейсніць падарожжа не ў прасторы, а ў часе. Сацыяльная справядлівасць, свабода і роўнасць, магчымасць ажыццявіць мару – чым гэта не вяртанне з дзевяностых Шаршаневіча ў яго ж васьмідзесятыя?

Шаршаневіч шпацыруе па Нью-Ёрку так, як гуляе бяздомны сабака. Нейкім сваім асаблівым маршрутам. Толькі аднойчы я прайшоў з ім і больш рызыкаваць не стаў. Ён прывёў мяне спачатку ў Чайна-таўн, правёў крышачку па бруднаватых вулках, спрэч заляпаных іерогліфамі, як паленыя джынсы – лэйбламi. Прымусіў наведаць нейкую маленечкую крамку-каморку, гэткую ўнутраную кішэню (там прадаваліся зарадныя прылады для тэлефонаў, напэўна, усіх мадэляў і марак, якія калі-небудзь увогуле выпускаліся, і, разгубіўшыся, я, хоць мне і патрэбны быў зараднік, так там нічога і не купіў). Выйшаўшы, не даўшы глынуць паветра, Шаршаневіч рэзка збочыў, нібы сунуў шапку ў рукаво, з якога, на імгненне развітаўшыся з белым светам, я ўжо не марыў выбрацца, але мы раптам вынырнулі на волю пасярод вельмі афіцыйзнага, прасторнага (зразумелага мне), эпохі макартызму асфальтабетоннага праспек-

та-авеню. Не даўшы затрымацца, прабег-правёў паўз выпачкі ранняй амерыканскай дзяржаўнасці – англійскай мэрыі з гатычнай капліцай і гняздом-скверам, апраўленым, як музейны шэдэўр, напышлівай агароджай. Раптам завёў у жахліва велізарны супермаркет, які ўзяўся тут немаведама адкуль і дзе прадаваліся камп’ютары, і захрас у ім назаўжды. Палячы адну за адной цыгарэты каля ўваходу, я кляў Шаршаневіча і, нарэшце, не вытрымаўшы, ледзьве здолеў адарваць яго ад прадаўца. Шчаслівы, беспаваротна звольнены з пасады майго гіда, ён плёўся потым за мной шмат кварталаў і на ўсе мае поўныя захаплення «паглядзі», на ўсе мае рамантычныя «пачакай», толькі спрабаваў перавесці размову на тэхнічныя дасягненні англасаксаў, якія адзіныя, падобна, і шанавалі. «Цяпер дома можна мець цэлую музычную студию, і ні гурт табе не патрэбны, ні нават аркестр: праграмуй, цісні гузікі, рабі, што хочаш. Я ўвесь час мару фільм зрабіць са сваіх калажаў. Гэтакую рок-оперу – апакаліпсіс нашых дзён!»

А можа, Шаршаневіч не шануе Нью-Ёрк, таму што Шаршаневіч – таксама горад? Ці нават краіна, ды што там – цэлы сусвет, які ўціснуўся, няхай і ў аб’ёмнае, але ўсё ж чалавечае цела? І што гэтаму сусвету да нейкага там Нью-Ёрка? Добра было б, калі так. Але баюся, што калі і так, то ўсё роўна сусветаў гэтых набіта ў гэтым горадзе залішне шмат – як сялядцоў у бочцы.

18

У адзін з дзён, калі Шаршаневічу не трэба на працу, мы выпраўляемся ў кітайскі буфет. Дарэчы, гэта адзінае месца, куды Шаршаневіч і Вольга часам ходзяць

разам (паездкі ў кулінарыю на Брайтан і прагулкі з сабакам не ў лік). Кавярні і рэстарацыі ў Манхэтане, куды я спрабаваў іх безвынікова зацягнуць, і якія сам я наведваў ледзь не штодня, каб адпачыць ад шматгадзінных прагулак у адзіноце або абмыць чарговую сустрэчу з кімсьці, каго не бачыў шмат гадоў, Шаршаневіч адмеў нават не па прычыне дарагоўлі. Ён шчыра прызнаўся, што не ведае, як там сябе паводзіць. «Яшчэ ляпну што-небудзь – і зганьбую вас усіх». Я вырашыў не спрачацца.

Вольга з такой нагоды змяніла сваю вечную байку на парадную з блэсткамі блузку. Я, так і не вызначыўшы па іх расповедах фармат установы, абмежаваўся тым, што замяніў пад швэдрам блакітную майку на белую.

Нейкі час выбіралі маршрут. Таксоўкі нават не разглядалі, таму што ў іх раёне проста так яны не ездзяць. А як замаўляць па тэлефоне, ні Шаршаневіч, ні Вольга не ведалі. Ад метро адмовіўся я, пачуўшы, што ходзіць аўтобус. У нью-ёркскім метро я ўжо накатаўся, а аўтобус даваў магчымасць праехацца па той частцы Брукліна, у якой я яшчэ не быў.

Ужо ў бістро да нас павінна была далучыцца сваячка Шаршаневіча.

Я хутка пашкадаваў, што падбіў усіх ехаць на аўтобусе. Віды за акном хутка надакучылі. Здавалася, быццам адзін і той жа квартал паўтараўся ў варыяцыях. Маленечкія домікі з пачварнымі выцвілымі шыльдамі, дамы – трушчобы не трушчобы – хутчэй інтэрнаты для ўсіх рас і народнасцяў планеты. Квартал хасідаў, у якім таксама не было ўтульнасці: цвіль, што паядае ўвесь раён, забралася і ў яго. Шаршаневіч вяшчаў амаль на ўвесь аўтобус, як першы час нелегальна працаваў у габрэяў-багамольцаў за капейкі ў таксі. Не заўважаючы

касаvурых поглядаў, заявіў, што грош цана таму народу, гуманізм якога распаўсюджваецца толькі на сябе.

У кавярні, або, як яго называлі мясцовыя, – кітайскім буфеце, наведнікаў было бітком, і мы некаторы час прастаялі ў дзвярах, чакаючы пакуль вызваляцца месцы. За гэты час я агледзеў установу. Абслугоўвалі тут па прынцыпе шведскага стала. Па цэнтры залы цягнуліся прылаўкі з латкамі, даверху запоўненымі як усялякімі экзатычнымі для мяне стравамі, так і тымі, на якіх я ўжо знаўся. Вакол прылаўкаў раіліся цэлыя натоўпы народа, да нейкіх было не падысці. «Там лангусты», – злавіўшы мой позірк, паведаміла Вольга. Алкаголю не было зусім, але ў буфет дазвалялася прыносіць сваё. Наведнікі былі вельмі розныя, але ў цэлым акурат цалкам тыповы зрээ жыхароў Брукліна – з выгляду разнастайныя нізавыя працаўнікі амерыканскай эканомікі. Звыклыя да скрайняй беражлівасці, тут яны траплялі проста ў нейкі гастронамічны рай, бо, выплаціўшы па дваццаць даляраў за асобу, маглі браць усё, што заманецца. Праўда, як распавяла Вольга, часам кітайцы такі дазваляюць намякнуць асабліва нахабным, маўляў, трэба й меру ведаць, – дэманстратыўна, не кажучы кліенту нічога благога, проста прыбіраюць яго посуд. Таму, зразумела, нічога не застаецца, як пайсці.

Мой позірк прыцягнула вялікая іспанская сям'я. Праўда, ці іспанская? У Нью-Ёрку я пачаў блытацца з вызначэннем нацыянальнасцяў, зразумеўшы, што прадстаўнікоў многіх бачу ўпершыню, і ў гэтым сэнсе мае рацыю Шаршаневіч, калі кажа, што ўсе мы тут, незалежна ад нацыянальнасці, – рускія. «Так лічаць, перш за ўсё, самі амерыканцы», – апраўдваючыся, адказаў ён мне, калі я некалькі дзён таму накінуўся на яго

і стаў даводзіць, што гэта погляд вельмі неадукаванага чалавека. Аднак цяпер раптам зразумеў, што і сам знаходжуся ў ролі такога, і сям'я, на якую я заглядзеўся, можа быць адкуль заўгодна: з Бразіліі, Калумбіі, Венесуэлы, Чылі – ды ці мала. Уяўляю, што б я падумаў пра суразмоўцу, калі б той пераблытаў мяне, скажам, з палякам або літоўцам. Але, выходзіць, я і сам не бачу гэтай розніцы. Хуткая гаворка, інтэнсіўная жэстыкуляцыя, раптоўныя выбухі эмоцый – усё гэта для мяне толькі агульная прыкмета расы, класіфікаваць якую дакладней, з першага (ды і з другога, і з трэцяга) погляду я не здолею .

Муж, жонка, пяцёра дзяцей. Муж паважна і дзелавіта адкаркоўвае літровую бутэльку белага віна. Жонка прымудраецца адначасова размаўляць з кожным з дзяцей. І вось яно тое, што робіць Нью-Ёрк Нью-Ёркам. Аказваецца, усім ім тут, нягледзячы ні на што – добра. Бо яны разам. І яны дружна правядуць гэты дзень. Ды і які-ніякі, а ў іх сям'і цяпер – дабрабыт. І вось зноў жа – кітайскі буфет. Гэта бачна па твары мужчыны, які ўжо прапусціў шкляначку. Па твары жанчыны, якая па звычцы хутка есць. Шчаслівыя і дзеці, і гэта таксама бачна па іх пачварных паводзінах.

Літаральна тое самае можна сказаць пра парачку рускіх п'янюг побач (тут ужо без сумневу – ні палякаў, ні літоўцаў), якія з асалодай і самазабыўна распіваюць паўлітру «Смірноўкі». Закусваюць беленькую сакавітым мясам лангустаў.

«Свабодны стол!» – ускліквае Вольга і, не чакаючы, пакуль мы зразумеем дзе, накіроўваецца да яго.

Побач з нашым сталом – вешалка, агледзеўшыся, я не вельмі разумею, навошта заседжвацца ў буфеце, але і я здымаю куртку і вешаю паўзверх куртак

Шаршаневіча і Вольгі. «Патэлефануй Светцы, – кажа Шаршаневіч. – Што гэта за манера спазняцца?» «Хто б казаў», – парыруе Вольга. «Ну-ну...» – толькі і адказвае Шаршаневіч, маючы на ўвазе, што і для яго вечар будзе цяжарам, але ён сцерпіць усё дзеля жонкі. Тая ж папраўляе на сабе блузку, парадкуе валасы, і я толькі цяпер заўважаю (ую дарогу Вольга была ў башлыку), што яны аформленыя ў прычоску і ладна спырсканыя лакам. «Вось твая Светка», – махаючы рукой, скрозь зубы кажа Вольга. «Чаму мая?» – бурчыць Шаршаневіч.

Светка – сямейная легенда. Нават у нас у Менску яе часцяком згадваюць на хатніх вячорках. У сярэдзіне дзевяностых яна з’ехала ў ЗША ўслед за Шаршаневічам. Уладкавалася бэбісітэркай да яго дзядзькі. Трэба сказаць, дзядзька Шаршаневіча слыў у нашых сем’ях сапраўдным дабрадзеям, таму што на паўгода (на такі тэрмін давалі тады гасцявыя візы) прымаў жанчын з нашых сем’яў, каб яны няньчылі яго дачок. Нават аплаціўшы пералёт, ён не прайграваў. Што да нашых жанчын, дык яны прывозілі тады з Амерыкі ледзь не маёнтак – дзве-тры тысячы даляраў і некалькі валізак карыстанага амерыканскага адзення.

Светка адпрацавала ў дзядзькі месяцы два і раптам знікла. У цыдулцы, пакінутай ёю, значылася: «Гэта маё рашэнне, прабачце, калі зможаце. Я сустрэла чалавека, якога пакахала. Мужу і дачцэ паведамлю сама».

Колькі тады было версій! Усе яны, вядома, тычыліся асобы таго самага чалавека, якога пакахала Светка. Ён выяўляўся то старым-мільянерам з Коні-Айленда, то чарнаскурым сутэнёрам, то будаўніком-румынам, то нават рабінам з найбліжэйшай сінагогі. На справе ж Светка палюбіла турка-рэстаратара.

Гэты раман працягваўся некалькі гадоў і, памятаю, нават падзяліў нашу сям'ю на два лагеры. Да аднаго далучылася мая сястра, якая апраўдвала Светку, нягледзячы ні на што. Да іншага – мая маці. Урэшце, высветлілася, што ў турка ёсць свая сям'я, і ён выдварыў Светку напярэдадні пераезду сям'і ў ЗША. Дзявацца Светцы з таго часу не было куды. Вярнуцца на радзіму – ганьба, ды і муж яе паспеў знайсці іншую. Укленчыць перад амерыканскімі сваякамі – а чым яны дапамогуць? Віза пратэрмінаваная, ашчаджэнняў нуль. Тады яе прынялі Шаршаневіч з Вольгай, і яна жыла ў іх, пакуль не знайшла працу. Цяпер яна рабіла прыбіральшчыцай у нейкім рускім офісе.

Светка была ў гадах, недзе пад пяцьдзясят. Апранутая была гэтак жа, як усе тут – з абыякавасцю да якой-кольвек моды, ваўняная, відавочна ўжо вузкая ёй сукенка, драўляныя пацеркі, на руцэ – мабыць, падарунак турка-рэстаратара, – цяжэзны залаты бранзалет, усеяны каляровымі каменьчыкамі, што паблісквалі іскрынкамі нетутэйшага шчасця.

Светка яшчэ захоўвала манеры прыгажуні і фатальнай жанчыны. Спачатку, пакуль распытвала пра радзіму і мае ўражанні пра Амерыку, кідала нейкія двухсэнсоўныя позіркi, трымала стан, усміхалася толькі кончыкамі вуснаў. Не дачакаўшыся ад мяне ні адзінага ў адказ знака, страціла цікавасць. Адначасова зніклі пастава і іронія.

– Значыць, вы лічыце, можна вяртацца? – наўпрост спытала яна.

– Гэта ваша справа, – адказаў я.

– Я ж эканамістка. Колькі цяпер у вас эканамісты атрымліваюць?

Я адказаў прыкладна.

– Цалкам нядрэнна, – сказала яна.

Агульная размова распалася. Вольга вывудзіла з сумачкі чакушку армянскага каньяку, разліла «на палец» па шклянках. Пасля тосту жанчыны загаварылі пра сваё. Мы з Шаршаневічам пайшлі па дабаўку лангустаў. «Хлусіць, усё хлусіць, – па дарозе казаў мне Шаршаневіч, – ніякая яна не эканамістка. Інстытут кінула, калі замуж выйшла. Дома з дзіцем сядзела. Тут нават від на жыхарства не атрымала. Жыве без страхоўкі. Ну, добра – з’едзе. А што там? Кватэры няма, працы няма. А прыбіральшчыцай лепш працаваць у Амерыцы».

19

– Гамбургскі рахунак, – кажа Шаршаневіч. – Мы з Вольгай жывем па гамбургскім рахунку.

– Што ты маеш на ўвазе? – пытаюся я.

– Мы з Вольгай жывем не ў хлусні. Мы не крывадушныя. Прымаем праўду. Якою б жорсткай яна ні была, – тлумачыць Шаршаневіч.

– Не абагульняй, – адказваю я.

– І ўсё ж, – настойвае ён.

А Шаршаневіч жа мае рацыю, думаю я. Дзесьці і калісьці ён адваяваў сабе ў жыцця пядзь, месца ў душы і свядомасці, некалькі гігабайтаў віртуальнай прасторы і прымусіў (прывучыў, абавязаў – тут шмат сінонімаў) лічыцца з сабой. Незалежнасць – падбіраю я словы – таксама ж нейкая форма шчасця (так бы мовіць, нягледзячы ні на што). Але наўрад ці нават я так добра ведаю Шаршаневіча, што змагу падабраць найменне пачуццю задаволенасці, якое ён цяпер адчувае. І яўна гэта не пачуццё ахвяры. Выстаўляючы сябе ахвярай, сарваным ветрам гісторыі з радавога дрэва лістком,

трэскай, пясчынкай, насамрэч ён сам, тым не менш, зрабіў шмат, каб жыць, як жыве. Я цяпер хутчэй пра дробнае, пра побыт, хоць і пра гэты яго гамбургскі рахунак адначасова.

20

Людзі ў аэрапорце заўсёды крышачку разгубленыя. Быццам не ў сваёй талерцы. І гэта ці то ад патаемнага страху перад палётам, ці то ад дрэнна прыхаванай, проста дзіцячай радасці: зараз перамахнеш за лічаныя гадзіны паўсвету, і нават асабліва не стомішся, быццам толькі й перайшоў з аднаго будынка аэрапорта ў іншы.

Ужо ў самалёце (я зноў лячу «Люфтганзай») маю ўвагу прыцягвае кампанія, што не ўкладаецца ў гэтае назіранне. Прыслухаўшыся, разумею – французы, старшакласнікі або студэнты першага-другага курса. Апанутыя экстравагантна – сумесь айцішніка, анты-глабаліста і панка. Яшчэ толькі завяршылі пасадку, як яны тут жа борздзенька пераскочылі на цэлыя шэрагі вольных крэслаў і, разлегшыся на іх, не здымаючы абутку (адзін нават закінуў ногі ў брудных красоўках на парэнчы), загаманілі і зарагаталі на ўвесь салон. Гвалт і рогат узмацніўся, пасля таго як яны падзаправіліся півам, якое перад вячэрай развезлі сцюардэсы.

«Вось – вянок еўрапейскай цывілізацыі, гаспадары дабротаў і спажывуцы камфорту», – сказаў бы зараз Шаршаневіч.

«Ахтунг, ахтунг!» – у твар сцюардэсе, крыўляючы нямецкую, пад рогат таварышаў выкрыквае самы шустры. Сцюардэса ветліва ўсміхаецца, працягвае рабіць сваю працу, пасажыры не звяртаюць на юнакоў увагі. Хто ўткнуўся ў ноўтбук, хто – у часопіс, хто, надзеўшы

навушнікі, выбірае на ўбудаваным у падгалоўнік маніторы цікавы яму фільм. Каб не раздражняцца, я прашу сцюрдэсу перасадзіць мяне падалей. Разумею, што гэта адзіная рэакцыя на хамства, якая мне цяпер даступная. Бачу, што сцюрдэса перажывае за мяне больш, чым наконт нанесенай ёй абразы. Свабоднае толькі падвойнае месца ў хвасце, і, перабраўшыся на яго, я немаведама навошта доўга гляджу ў апраметную цемру ілюмінатара.

Недзе там, ў далёкім ужо Нью-Ёрку вярнуўся дадому Шаршаневіч. Недзе там наперадзе мяне чакаюць дом і сям'я. Я засумаваў і стаіўся, і толькі цяпер разумею, як хачу дадому. Раптам разумею, што менавіта з гэтым пачуццём жыве кожны дзень Шаршаневіч. Але мне невядома, мне зусім невядома, як гэта – кожны дзень, кожны божны дзень адведзенага жыцця, хацець дадому.

Пасля вячэры пасажыры рыхтуюцца да сну: адкідваюць крэслы, накрываюцца пледамі, прыладжваюць на вочы святлонепранікальныя павязкі. Спрабую заснуць і я.

«Ахтунг, ахтунг», – чую, засынаючы, голас юнака, які дражніць сцюрдэсу.

ФЁДАР МІХАЙЛАВІЧ

1

Фёдар Міхайлавіч мне яўна кагосьці нагадваў. Прафесарскі выгляд, беласнежныя пышныя кудзеры, бародка-капыток, злёгка прыпухлыя вочы. Гэта потым я даведаўся, што зрок у яго выдатны, а тады вырашыў, што ён забыўся на акулары. Погляд яго рухаўся грувастка, нібы перыскоп, што падымаецца з глыбіняў.

Спачатку, па просьбе Надзі, я стаў яго «павадыром». Прапанаваў месца побач з сабой. Аддаў свой буклет. Паказваючы на прысутных, пералічыў імёны і заслугі. Мы сустрэліся на адкрыцці выставы вядомага мастака, якога Фёдар Міхайлавіч не ведаў, як, уласна, не ведаў нікога ў нашым горадзе. Вымушана перасяліўшыся да дачкі, якая вадзіла яго па лекарах, нават у такім становішчы ён шукаў таварыства і не мог заставацца ў адзіноце.

Прадстаўляць яго самога камусьці не давлялося. Пасля кароткага ўступу, калі наведнікі рассыпаліся па зале, а я памахаў прыяцельцы, якую не бачыў прынамсі

год, ён, на маё здзіўленне, ужо ажыўлена гутарыў з аўтарам выставы.

Хутчэй задаволены, я не стаў яму замінаць і, пазіраючы з боку, зразумеў, каго мне нагадваў Фёдар Міхайлавіч.

Ён быў падобны не на аднаго канкрэтнага чалавека, а на цэлую групу людзей – вядомых, яркіх, якія ўжо ўвайшлі ў гісторыю і грунтоўна ў ёй загразлі. Ці значыста ён са свайго боку падкрэсліваў гэтае падабенства, у сэнсе, ці цытаваў ён іх? Не думаю: хутчэй, гэта было ўнутранае сваяцтва. Падбародак уверх, пастава, грудзі распраўленыя, як бы з выклікам, а яшчэ – рукі. І хоць яны ў Фёдара Міхайлавіча былі зусім звычайныя – не жылістыя, не якія-небудзь асабліва прыгожыя і зусім не музычныя, нейкая сіла ў іх была. Я б назваў яе артыстычнай. Яны то дырыжыравалі, то пагражалі, то заклікалі, то, нават знаходзячыся ў спакоі, завяршалі сабой позу, як ля помніка самому сабе.

Пакуль я разглядаў Фёдара Міхайлавіча, яго і мастака абступілі наведнікі. Цяпер, калі яны па-хуткаму абышлі выставу і склалі ўласнае пра яе меркаванне, яны з прыемнасцю гатовыя былі слухаць. Мы з сяброўкай таксама падышлі.

У той момант прамаўляў мастак. Гаварыў, ледзь заікаючыся, з вялікімі паўзамі, з цяжкасцю падбіраючы словы. Было зразумела, што ён разгублены і ў такім тоне гаварыць сёння наўрад ці збіраўся. Перад уважлівым і патрабавальным поглядам Фёдара Міхайлавіча, перад яго лагоднай і нават міласэрнай усмешкай ён здаваўся вучнем, які дае справаздачу перад настаўнікам. І было весела, што яны знаёмыя ўсяго некалькі хвілін. Я зразумеў, што не толькі мне Фёдар Міхайлавіч нагадвае сваіх знакамітых прататыпаў.

У дадатак да гэтага, назіраючы, як ён слухае суразмоўцу, мне раптам падумалася, што аднаго зместу словаў для Фёдара Міхайлавіча мала. І ён грунтоўна, як следпыт, прыслухоўваецца і прыглядаецца да іншага. Да таго, што вельмі важна яму: ці ў належнай ступені яго суразмоўца пашанлівы да самога Фёдара Міхайлавіча? Ці разумее, хто перад ім? І гэта – патрабаванне шанавачь не яго асабіста, а хутчэй мастацтва, якое ён тут прадстаўляе.

Нарэшце Фёдар Міхайлавіч, адшукаўшы ў прамове мастака тое, што хацеў, ужо куды добразычлівей усміхаючыся, перавёў погляд на яго карціны.

Выбраўшы момант, калі ён, відаць, ненадоўга застаўся адзін, я падышоў да яго і пацікавіўся, як хутка ён збіраецца сыходзіць: калі трэба, я магу падкінуць яго дадому на сваёй машыне. Мусіць, гэта было груба з майго боку, бо, задаючы гэтыя пытанні, я не задаў прамежкавых. Як яму тут і што ён думае? І атрымліваецца, мяне не цікавіла яго меркаванне. Гэта відавочна зачпіла Фёдара Міхайлавіча: ён глянуў на мяне так, быццам я быў толькі гідам прымаючага яго боку.

– Не, дзякуй, – азваўся ён. – Вы едзьце. Калі будзе трэба, я выклічу таксоўку, – ён паказаў мне свой мабільнік.

Развітаўшыся, мы рассталіся, і, сыходзячы, я лаяў сябе за рэзкасць.

Ужо ў машыне, напэўна, з пачуцця віны за не выкананую да канца просьбу, я патэлефанаваў Надзі. Іранізуючы з уласнага бацькі, яна выслухала мой аповед. «Што зробіш: ён такі, – падагульніла яна. – Дзякуй, што дапамог. Ты не ўяўляеш, як цяпер яму гэта патрэбна».

Упершыню пра Фёдара Міхайлавіча я пачуў два гады таму, калі Надзя толькі ўладкавалася ў нашу кампанію і ўжо літаральна праз тыдзень папрасіла мяне падмяніць яе ў аддзеле на некалькі дзён. Яна сказала, што ёй трэба тэрмінова ляцець да бацькоў, каб забраць сына. Выгляд у яе пры гэтым быў бязрадасны.

– Што-небудзь здарылася? – спытаў я.

– Бацькі не аддаюць мне яго.

– ???

– Такое ўжо было, яны лічаць, што цяпер мне не да дзіцяці.

– Можа, яны маюць рацыю? – ведаючы, што Надзя толькі-толькі выйшла замуж другі раз і ўсяго месяц як пераехала ў наш горад да мужа, я паспрабаваў супакоіць яе, прапанаваўшы зірнуць на сітуацыю з жыццёвага гледзішча. – Абжывіся, асвойтайся, а потым прывязеш яго.

– Не, ты не разумееш: ён яго потым ужо не аддасць.

– Хто «ён»? – Я са здзіўленнем паглядзеў на Надзю. Яна пачала распавядаць.

3

Ці мела б гісторыя Фёдара Міхайлавіча для мяне такое значэнне, калі б не Надзя? Скажам, даведайся я пра яго па-за сувяззю з яе гісторыяй? Наўрад ці. Напэўна, як і раней, калі я чуў падобнае, яна выклікала б у мяне толькі захапленне і нейкае традыцыйнае пакланенне ўнутраным якасцям Фёдара Міхайлавіча. І, мусіць, абасобленую, я б яе папросту не зразумеў. Так, менавіта прысутнасць побач Надзі змяняла ўсё. І, ма-

быць, гэтыя два гады я толькі і рабіў, што выбіраў, чый бок мне заняць, – бацькі ці дачкі. Чамусьці гэта было важна. Але, нягледзячы на ўнутраныя ваганні, зразумець Фёдара Міхайлавіча мне было лягчэй.

Спачатку Надзя расказвала гісторыю бацькі і адначасова сваю, таму што ёй трэба было камусьці выгаварыцца, а акрамя мяне ў нашым горадзе ў яе не было сяброў. Затым – таму што гаварыць у нас увайшло ў звычку і яе гісторыя стала часткай нашых адносін, як бы яшчэ адной асобай, якую мы абавязкова павінны былі згадаць.

Пасвячаючы мяне ў падрабязнасці, Надзя нават не столькі раілася, колькі прамаўляла ключавыя моманты, спрабуючы, нарэшце, зірнуць на ўсё з боку.

4

Фёдар Міхайлавіч не быў злыднем, калі не аддаў дачцэ сына. Яго, як і мяне, раздражняў яе выбар. Таленавітая мастачка, яна ўжо мела некалькі персанальных выстаў, адну з іх – у Парыжы, цалкам пэўныя перспектывы продажаў і нават маскоўскую прапіску, якая дасталася ёй ад першага мужа, калі выпадкова пазнаёмілася з правінцыйным доктарам і, кінуўшы ўсё, раптоўна пераехала ў наш горад.

Але зусім не гэты пераезд зачапіў Фёдара Міхайлавіча, таму што ён у свой час, таксама, як і дачка, уцёк са сталіцы, а адкрытае, проста-такі гарачае імкненне дачкі да немудрагелістага, на яго погляд, жаночага шчасця. І, перажываючы за дачку, баючыся наступстваў гэтага кроку, ён хацеў хоць бы выратаваць унука (зберагчы ад заразнага шчасця маці!). І такім чынам паўплываць на дачку. Так ужо выйшла, што асабісты

след, які меў намер пакінуць Фёдар Міхайлавіч, як ні дзіўна, быў звязаны не з яго палотнамі (у іх жыццё пасля сваёй смерці ён не верыў), а з гэтым талентам, які ён мог уздаваць і пакінуць квітнець і плада-носіць пасля сябе.

Доўгі час ён верыў у дачку, а да моманту нашага знаёмства пачаў ускладаць надзеі на ўнука.

5

Замест цацак у дзяцінстве ў Надзі былі алоўкі. Да гонару Фёдара Міхайлавіча, найлепшыя алоўкі – мяккія, якія зручна вастрэць.

Замест сябровак – фарбы. Не якія-небудзь, а «Нява». Замест смачных цукерак – кнігі. Часта ў астатні перад зарплатай тыдзень сям'я ела нішчымную бульбу. Але ў гэты час у доме, нягледзячы ні на што, магла з'явіцца новая кніга. Усе разумелі, што грошы, каб купіць яе, Фёдар Міхайлавіч заняў.

Замест летніх паездак да мора былі эцюды. Замест кінафільмаў – альбомы з рэпрадукцыямі.

У дзевяць гадоў у Надзі была першая выстава. Мясцовае тэлебачанне прыехала зняць рэпартаж, які потым перарос у кароткаметражны фільм.

Рэжысёрскае адкрыццё – чаргаванне чорна-белага кіно з каляровымі дзіцячымі малюнкамі. Пад прыглушаную класічную музыку – гутарка журналісткі з юнай мастачкай. Журналістка шпарыць па-напісанаму. Чорная вадалазка, стылізаваныя пад афрыканскія гліняныя каралі, і прычоска «а-ля Мірэй Мацье» – усё гэта выдае ў ёй асобу са сферы культуры. Дзіця апранутае па кантрасце: цёплыя калготкі, паўзверх – бязглуздая плісіраваная спаднічка, крыху закароткі швэдар

з аленьмі. Патэтычны тон журналісткі перашкаджае размове. Дзіця адказвае ў тым самым духу. Неўзабаве стамляецца ад хлусні й змаўкае. Позірк дзяўчынкі блукае па пакоі, уцякае ў акно. Камера накіроўваецца за ім. Музыка робіцца гучнейшай. Восень. Празрысты парк ля Дома піанераў. Колер.

«Надзя, адкуль ты бярэш сюжэты?» – «Яны мне сняцца».

Гэта была няпраўда. Сны Надзя бачыла іншыя. Звычайныя цягучыя кашмары і яшчэ – як лётае. Пра апошнія тата казаў: «Расцеш». Аднак ні тых, ні іншых яна асабліва не запамінала. А свае сюжэты прыдумляла, як прыдумляе прафесійны мастак. Ужывалася ў пейзаж, маркоцілася ў яго някідкасці, адчувала адзіноту, і тады прачыналася ўяўленне. Уяўленне явіла анёла.

Дзяўчынка-анёл трубіла ў дудачку. Дзяўчынка-анёл лунала над шарам, усярэдзіне якога былі дрэвы, дождж і вежачка Дома піанераў. Ледзь толькі анёл босымі ступнямі кранаўся шара, як у ім, быццам у калейдаскопе, усё змешвалася, і паўставала новая карцінка.

Што магла Надзя расказаць журналістцы пра свае малюнкi? Што яны выпадковыя? Ці, наадварот, што ў іх зусім няма выпадковага? І гэта – не гульня няўлоўнага сну. А проста сум, зусім дарослы смутак па тым, чаму пакуль не дадзена спраўдзіцца.

Нарэшце, ужо ў канцы інтэрв'ю, журналістка не вытрымала, вырашыла начыстую: «А табе не хочацца, як усім дзецям, гуляць і свавольць?»

Надзя засталася поглядам у парку. Яна і не чакала, што яе зразумеюць. Пры тым, што, можа, яна і жадала таго дзяцінства, на якое намякала журналістка, яна павінна была цяпер лічыцца з анёламі.

– Як ты магла ўсё кінучь? Навошта? Дзеля чалавека, які ніколі не зразумее цябе? Які і ахвяры не бачыць у тваім учынку! Баршчы варыць і гібець у офісе? – я не хаваў злосці.

Надзя ўсміхалася.

– Ты нават не ўяўляеш, як мне добра. Мне ўпершыню так добра! – Надзя блыталася ў плыні недакладных слоў. Звівала пантаміму рукамі. Малявала ў паветры пузатыя шары, напаўняла іх чымсьці цёплым. – Я адчуваю сябе такой жывой. Разумееш?

Тады я яшчэ не ведаў Надзі. Па-сапраўднаму мяне здзівіў сэнс гэтых яе слоў пазней, калі я звязаў яе відэавочны рамантызм з яе прагматызмам, які быў не менш важнай часткай яе характару.

7

Аднак гісторыя Надзі пачынаецца зусім не з анёла. Адлічваць час варта з моманту, калі Фёдар Міхайлавіч, быўшы саракагадовым, цалкам рэаліаваным чалавекам, кінучь пасаду дырэктара невялікай абутковай фабрыкі і, разышоўшыся з першай жонкай, якая больш не жадала мірыцца з дзівацтвамі мужа, пакінуўшы яе з дваімі дзецьмі, перабраўся са сталіцы ў маленечкі гарадок, дзе пачаў жыццё, процілеглае таму, што меў дагэтуль.

На працягу першага года, зняўшы пакойчык на ўскраіне, жывучы на рэшткі зберажэнняў, ільвіную долю якіх ён пакінуў жонцы, Фёдар Міхайлавіч пісаў. Потым, калі грошы скончыліся, уладкаваўся ў мясцовую школу настаўнікам малявання. Праз год дамогся адкрыцця

ў ёй мастацкага класа. Яшчэ праз год быў прызначаны дырэктарам школы. Да таго часу ён ажаніўся ў другі раз. Яго жонкай стала маладая мастачка, якая прыехала ў гэты гарадок па размеркаванні на тры гады, а сустрэўшы Фёдара Міхайлавіча, затрымалася там назаўсёды.

8

Я часта разважаў пра тое, ці быў той учынак Фёдара Міхайлавіча такім ужо абуральным для яго самога? Для мяне і для ўсіх старонніх – вядома. Бо каб цалкам прысвяціць сябе жывапісу, ён кінуў усё: жонку, дзяцей, пасаду. І, прамяняўшы уладкаваны побыт, любоў блізкіх і павагу калег на незразумела што, ён зрабіўся ў маім уяўленні ледзь не пакутнікам ад мастацтва, а для кагосьці – форменным мярзотнікам або вар'ятам.

Але ж Фёдару Міхайлавічу былі ўласцівыя падобныя ўчынкi, і ніякімі выключнымі яны для яго не былі. І тыя дваццаць гадоў, калі ён займаўся жывапісам як хобі (цяпер у гэта цяжка паверыць!), а ў астатні час гадаваў дзяцей, аддаваў сябе фабрыцы, на якую прыйшоў шараговым мастаком-афармляльнікам, а ў выніку дарос да кіраўніка, і іншае і іншае, – таксама былі на ступствам нейкага ўчынку. Даўным-даўно, калі Фёдар Міхайлавіч быў яшчэ студэнтам мастацкага вуну, дзесьці на апошнім курсе ён сфармуляваў, што толькі мастаком яму быць мала, і ён хоча – і гэта куды як больш важна – быць творцам не толькі ў майстэрні, але і ва ўсім жыцці. Будучы сынам сваёй эпохі – а маладосць Фёдара Міхайлавіча прыйшлася на шасцідзясятыя – ён лічыў вельмі важным удзельнічаць у пераўтварэнні ўсяго, што навокал.

– Пра што ты марыш?

– Пра анёлаў.

На гэтае пытанне Надзя тады таксама схлусіла журналістцы. Яна не марыла пра анёлаў. Яна жыла сярод іх. Цэлымі днямі яны, як ластаўкі, кружылі над ёй. Былі такой самай рэальнасцю, як лісце і лужыны. Яна пісала анёлаў з натуры. А вось мара ў яе была іншая – яна марыла пра шторы.

Дом, які набыў Фёдар Міхайлавіч, быў самай звычайнай вясковай хатай. Вузкія сенцы, вялікая святліца, маленечкая, без вокнаў спальенька, яна ж дзіцячы пакой. Каб гуляць або чытаць, Надзі нават днём даводзілася ўключыць у ёй святло, а гуляць пры электрычным святле ў пакоі без вокнаў – сумна. Таму ўвесь час Надзя праводзіла з бацькамі ў вялікай святліцы. Яе Фёдар Міхайлавіч ператварыў у майстэрню.

Праз увесь пакой на адным баку цягнуўся збіты з дошак стол з лавамі. На ім – забыты з вечара альбом з рэпрадукцыямі, кубак з рэшткамі гарбаты, на газеце – банка шкіпінару, у бутэльцы – букет пэндзляў, што адмакалі ў вадзе, купкайдохлых рыбак – мятыя цюбікі з-пад фарбы. Сцены святліцы ўпрыгожвалі карціны без падрамніка, якія часта змяняліся, а яшчэ – набраклыя кнігамі цяжкія паліцы. Фёдар Міхайлавіч ганарыўся не толькі карцінамі і кнігамі, але і паліцамі, таму што змайстраваў іх сам. Пасярэдзіне, займаючы рэшткі вольнага месца, зводзячы з розуму старэнькую хату, пасвілася сямейка эцюднікаў, падобная на статак плямістых жырафаў. Па іншы бок узвышалася руская печ, на якой спалі Фёдар Міхайлавіч і яго жонка.

У майстэрні заўсёды адбывалася тое, што і павінна адбывацца ў майстэрні. Гуляць у ёй Надзя саромелася і, разглядаючы іншыя дамы, бачыла ў іх галоўнае адрозненне – на вокнах іншых дамоў былі шторы. «Значыць, – разумела яна, – іх пакоі не падобныя на майстэрні, і ў іх можна гуляць».

10

Вось некаторыя пункты біяграфіі Фёдара Міхайлавіча, якія пасля чарговай гутаркі з Надзйя я запісаў для сябе.

1939: год нараджэння.

1958-1963: вучоба ў мастацкім інстытуце.

1963-1975: праца на заводзе. Жаніцьба. Нараджэнне дзяцей.

1975-1977: Фёдар Міхайлавіч згаджаецца на пасаду дырэктара.

Неўзабаве яго спасцігае расчараванне. Першапачаткова, уяўляючы сябе ледзь не Спяранскім або Сталыпіным свайго завода, ён прыходзіць да высновы, што калі нейкія змены і магчымыя, яны павінны адбывацца ў вялікіх маштабах і пад уздзеяннем больш аб'ектыўных прычын. Прынцып «тут зацыраваць, а тут падлатаць» у яго краіне нічога не вырашае. І, разам з тым, толькі гэтым прынцыпам яму і заставалася кіравацца на працягу нядоўгага знаходжання на пасадзе.

Разумеючы, што яго ўласная кар'ера адбылася не ў поўнай ступені, Фёдар Міхайлавіч узяўся за сыноў. Аднак і тут у яго нічога не выйшла. Дзеці выраслі ў шчаслівым, ім жа створаным свеціку і не імкнуліся яго пакідаць. Абодва сыны з відавочнай абыякавасцю ставіліся да любых спробаў Фёдара Міхайлавіча за-

хапіць сябе чымсьці больш абстрактным, чым ровар, футбол і маркі, а ад любога прымусу знаходзілі абарону ў маці.

Пакутуючы ад нармальнасці сваіх дзяцей, Фёдар Міхайлавіч зразумеў, што і надалей асуджаны адно падтрымліваць у іх свеце цяпло і спакой.

1978: уцёкі. Трэба сказаць, што гэты ўчынак, акрамя няздольнасці Фёдара Міхайлавіча да кампрамісаў, быў прадыктаваны спробай выратаваць сыноў. Бо з яго адыходам павінен быў абрынуцца іх спакойны свет. Быццам туман рассяецца, і ў новым свеце ім мусіла з'явіцца іншае – хай жорсткае, але праўдзівае жыццё, якое хутчэй за любога выхавацеля магло паўплываць на дзяцей.

1979: Фёдар Міхайлавіч пазнаёміўся са сваёй другой жонкай, і ў іх нарадзілася дачка.

1982: у выніку нейкага жахлівага інцыдэнту ў арміі гіне старэйшы сын Фёдара Міхайлавіча. Гэтая смерць парадаксальным чынам надае Фёдору Міхайлавічу энергіі і сіл. Цяпер ён больш не сумняваецца, што навакольны свет мае патрэбу ў карэннай ломцы.

На пахаванні, якое ўзяла на сябе яго былая жонка, ён нават не падышоў да яе, лічачы менавіта яе вінаватай у тым, што адбылося, і ўрыўкава, без паразумення пагаварыўшы з малодшым сынам, пасля цырымоніі адразу з'ехаў.

У будучыні яго адносіны з сынам так і не склаліся. Скончыўшы інстытут, той працаваў у нейкім НДІ, быў жанаты, гадаваў дачку і, як прадбачыў Фёдар Міхайлавіч, нікім выбітным не стаў, ды і не імкнуўся. Што да жонкі, то яна неўзабаве выйшла замуж, але і гэты шлюб для яе не стаў шчаслівым: новы муж аказаўся п'яніцам. Людзі пагаворвалі, што ён яе нават біў.

1983: вопыт кіраўніка не прайшоў дарма. Фёдар Міхайлавіч здолеў-ткі давесці раённаму начальству, што мастацкая школа – гэта сучасна і актуальна. У выніку спрэчак статус мастацкай школе, вядома, не прысвоілі – гэта было б занадта для дзесяцітысячнага гарадка, аднак у якасці эксперыменту адкрылі мастацкі клас, а ўсёй установе надалі эстэтычны ўхіл. Цяпер, апроч малявання, у ім яшчэ выкладалі музыку і харэаграфію.

1985-1989: Фёдар Міхайлавіч укараняе рэвалюцыйную па тых часах педагагічную методыку. У яе аснове – тэзіс, што кожнае дзіця калі не геній, дык ужо напэўна талент. Уся справа ў індывідуальнасці, і мэта выкладчыка школы – гэтую індывідуальнасць раскрыць.

Дзіўна, але толькі гэтым дактрына Фёдара Міхайлавіча і абмяжоўвалася. Развіваючы ў дзецях пачуццё колеру і амаль грэблівае стаўленне да рамяства, далей у сваім выкладанні ён не ішоў, відавочна баючыся закрануць тую самую важную для яго індывідуальнасць. Урэшце, здаецца, што менавіта ў такім выглядзе – без грузу акадэмізму – ён бачыў у іх нейкі вобраз свабоднай асобы будучыні. І атрымліваецца, гадаваў з вучняў зусім не жывапісцаў, а менавіта гэтых людзей будучыні. Будучыні, якою бачыў яе сам. Ды і не патрэбна гэта – гадаваць з усіх жывапісцаў, меркаваў ён. А вось выхаваць людзей пачуцця, якія ўмеюць разумець прыгажосць – гэта здавалася яму куды важнейшым.

Менавіта мастаком Надзі належала быць побач з Фёдарам Міхайлавічам. Пры гэтым чым самабытней-

шым і больш пераканаўчым рабіўся яе талент, тым надзейней ён абараняў яе ад бацькі.

Фёдар Міхайлавіч быў рэалістам, Надзя – відавочнай абстракцыяністкай.

Фёдара Міхайлавіча цікавіла толькі рэальнасць, паколькі менавіта дзеля яе (дзеля стварэння сваёй рэальнасці!) ён ахвяраваў шмат чым у жыцці. Надзя, наадварот, маючы гэтую самую рэальнасць ужо як дадзенае, з дапамогай свайго мастацтва бегла з яе.

Залішне фармальныя і дэкаратыўныя прыёмы дачкі раздражнялі Фёдара Міхайлавіча, і, каб выратавацца ад ціску і нападкаў бацькі, Надзя была вымушаная адточваць свае малюнкi да майстэрства, якое так здзівіла дарослых. Першае, што здзіўляла, калі нехта глядзеў на яе працы, – юны ўзрост мастачкі і яе стыль.

12

Напэўна, толькі Фёдару Міхайлавічу было вядома, што насамрэч значыў той касцюмаваны дзіцячы ход, які таксама быў змешчаны ў кароткаметражку. Фармальна, паводле задумы рэжысёра, ім завяршаўся фільм і, адразу пасля інтэрв'ю і працаў Надзі, ён павінен быў паказаць на мноства таленавітых дзяцей, якіх гадала школа, на правільнасць методыкі Фёдара Міхайлавіча, а яшчэ разбавіць горкі смак самоты, які заставаўся ад размовы з юнай мастачкай. Аднак як на самога Фёдара Міхайлавіча, і гэта ўжо па-за фільмам, шэсце мела яшчэ адно значэнне. Тады ён упершыню вывеў на ўсеагульны агляд сваё войска. Так, менавіта войска. Бо, урэшце, Фёдар Міхайлавіч марыў змяніць свет, і значыць, яго вучні былі ягонымі жаўнерамі.

Больш за тыдзень замест урокаў малявання дзяўчаты пад кіраўніцтвам жонкі Фёдара Міхайлавіча працавалі над касцюмамі, а хлопчыкі разам з настаўнікам майстравалі з фанеры, кардону і фольгі зоркі, Сонца і Месяц, і яшчэ нейкія языкатыя і расшчэпленыя, падобныя да рыцарскіх, сцягі.

Калі скончылі, наладзілі паказ. Ён прайшоў па вузкіх дарожках школьнага двара ўздоўж хваравітага выгляду кустоў і яблынь.

Наперадзе працэсіі – адзіны, чыё адзенне не зведала змены, – крочыў Фёдар Міхайлавіч. За ім – яго жонка, апранутая ці то ў свабодную грэцкую туніку, ці то ў споднюю сялянскую кашулю ярка-чырвонага колеру. На яе галаве быў велізарны, сплецены з палявых кветак вянок. Следам за ёю, выбудаваўшыся ў калону па адным, рухаліся ў туніках астатнія вучні. Увесь эфект псавала тое, што ў хлопчыкаў з-пад адзення выглядалі школьныя сінія штаны (апранаць тунікі без штаноў яны наадрэз адмовіліся). У руках вучні неслі тыя самыя, вырабленыя з фольгі і кардону, змешчаныя на тронкі ад рыдлёвак сімвалы прыроды – зоркі, Сонца, Месяц і, вядома, расшчэпленыя сцягі, якія луналі на ветры, вецер і сімвалізуючы.

Выйшаўшы са школы, працэсія ў поўнай цішыні двойчы абышла двор і вярнулася назад. Пасля гэтага здзіўленых глядачоў – бацькоў і вучняў, што не бралі ўдзелу ў шэсці, – запрасілі на выставу дзіцячага малюнка ў фае. У аб'ектыў камеры трапілі толькі Надзіны карціны.

13

Трэба сказаць, што пасля таго фільма ў Надзі і пачаліся ці, хутчэй, узмацніліся праблемы з аднагодкамі.

Ужо сам фільм паказваў на прычыну разладу. Адсутнасць пэўна акрэсленага ўласнага меркавання дазволіла аўтарам зняць сапраўднае кіно, адлюстраваўшы той момант з амаль дакументальнай дакладнасцю.

У фільме Надзя падкрэслена самотная, згуртаваныя ж вакол Фёдара Міхайлавіча дзеці складаюць сабой групу. Надзя ўжо займаецца мастацтвам. Дзеці занятыя чымсьці масавым і дэкларатыўным (мастацтва для іх падмененае на групавыя парыў, на супольнае суперажыванне). Надзя, хутчэй за ўсё, і ёсць тая індывідуальнасць, пра якую так горача кажа Фёдар Міхайлавіч і ў пошуках якой, аднак, стварае адваротнае – калектыў, які ўступае ў супярэчнасць з гэтай самай індывідуальнасцю. Усё найлепшае ў Надзі – ад самоты, усё найлепшае ў дзецях – ад іх згуртаванасці.

Такім чынам, замест аднаго фільма аўтары мімаволі знялі два. Адзін – пра індывідуальнасць і самоту, іншы – пра калектыў. У фільме яны суіснуюць у проста-такі смяротнай небяспецы поруч адно з адным.

Надзя ніколі не казала бацьку пра нелюбоў аднакласнікаў да сябе. Ды і казаць асабліва не было чаго. У адкрытую яе ніколі не чапалі. Нелюбоў выяўлялася ў адчужэнні, у прыглушаным шэпце, у касавурых позірках і перадузятасці. Надзя не злавала на аднакласнікаў, хутчэй саромелася. Яна адчувала, як сваімі поспехамі мімаволі раніць дзяцей. Яна нават спрабавала іранізаваць са сваіх прац. Але ад гэтага рабілася яшчэ горш. Побач з казанямі бацькі, які быў для дзяцей больш, чым настаўнік, за яе іронію з мастацтва, як з чагосьці, паводле яе словаў, не такога ўжо і важнага, яе сталі лічыць манюкай і крыўлякай.

Вось адзін са звычайных дзён, які Фёдар Міхайлавіч пасля будзе асацыяваць з найлепшым часам свайго жыцця, а Надзя – намагацца забыць.

Зіма. Вечарэе. Ад таго, што ў класе, дзе праходзіць занятак, вельмі цёпла, узоры на вокнах здаюцца намаляванымі.

Пасталелыя з часу здымак фільма гадоў на пяць хлопцы пішуць ля мальбертаў. Задаволены заданнем, якое ён прыдумаў, Фёдар Міхайлавіч ходзіць паміж вучнямі. Камусьці робіць заўвагі, кагосьці сцісла хваліць. На ўсіх малюнках – адно і тое ж: марознае акно. Але наколькі па-рознаму кожны бачыць яго! У аднаго проста святочны карагод кветак, у ім адгадваюцца ўпрыгожаная ялінка і вір руху ў чаканні Калядаў. Замёршы, Фёдар Міхайлавіч здымае пробу, як з гатаванай на агні стравы, жмурыцца, прыцмоквае ад задавальнення. У іншага ўзоры нагадваюць нябачаных белых медуз, нібы акно гэта – незвычайнае і праз яго бачная фантастычная ледзяная краіна. У трэцяга на шкле старадаўні, такі, як ткуць бабкі, арнамент. Для наступнага або наступнай акно падобнае на вожыка і нават мае вочкі, якія глядзяць проста на цябе. Нягледзячы на тое, што ўсе вокны розныя, ёсць у іх нешта агульнае. Усе яны, хоць і добрыя па задуме і колеры, аднак па сутнасці – тыя самыя, што і пяць гадоў таму, дзіцячыя малюнкi. Разгледзеўшы і ўсміхнуўшыся, здзіўлена бачыш побач рослых падлеткаў. Іх твары апрычоныя, як у манахаў. Вочы слязяцца наіўнай, таксама дзіцячай радасцю. Міжволі думаеш: як ім будзе ў дарослым жыцці? Хочацца дапамагчы, але як? Любыя словы пра будучыню раняць іх. Лепш бы яна не надыходзіла. Навошта яна ім?

Надзя, хоць яна і побач, але крышку ў баку: яе мальберт у самым куце каля сцяны. Гэта ўжо дзяўчына, гэта ўзбуялая кветка. Толькі яна сама баіцца свайго буяння і, мусіць, ад гэтага замыкаецца яшчэ больш. Ці разумее яна, што прыгожая? Мусіць – і ўжо аццярожна карыстаецца сваёй прыгажосцю. Многія хлопчыкі ў класе безнадзейна глядзяць у яе кут. Яна або не адказвае ім зусім, або глядзіць, як старэйшая сястра, – і хутчэй на іх працы, быццам пытаючыся: «Ты хочаш даведацца пра маё меркаванне?» У адрозненне ад Фёдара Міхайлавіча, яны не выклікаюць у яе захаплення. Наадварот, яна ўстрымованая іх інфантальнасцю. Не ў сілах што-небудзь растлумачыць, яна вяртаецца да свайго малюнка. Зноў засяроджваецца на дакладных лініях.

15

1994 год. Новая Расія. З прычыны ўскрай нізкага ўзроўню ведаў і, як наступства, нікчэмнага адсотка паступленняў у вну, эксперымент у школе Фёдара Міхайлавіча быў прызнаны няўдалым. Атрымаўшы загад расфарміраваць мастацкі клас, ён тут жа падаў заяву пра звальненне.

Не, ён зусім не збіраўся тады сыходзіць. Калі пісаў заяву, быў упэўнены, што на яго падтрымку паўстануць бацькі, грамадскасць горада, тые ж СМІ, якія былі частымі гасцямі ў школе. Аднак нічога такога не здарылася. Было не да яго.

Перажывалі і хваляваліся з іншай нагоды. Злачыннасць, хаос, барацьба за выжыванне, няўпэўненасць у заўтрашнім дні. Побач з настаўнікамі тады засталіся толькі яго вучні.

І зноў жа гэта толькі надало сілаў Фёдару Міхайлавічу. Цяпер, адчуваў ён, было ўжо не да індывідуальнасці, яе якраз было з лішкам. Яна, у імгненне вока выпушчаная на волю і, на яго думку, не гатовая да свабоды, якраз і ўяўляла пагрозу. Не абцяжараная адукацыяй, індывідуальнасць была, як ён меркаваў, ці не галоўным злом новай эпохі.

Цяпер ён трызніў традыцыямі і акадэмізмам, пераемнасцю і рамяством. Да таго асабліва не цікавячыся палітыкай, прылічыў сябе да прыхільнікаў манархізму. Каб нагадаць людзям пра нешта большае, чым яны самі, звярнуўся да гісторыі. Задумаўшы стварыць музей роднага краю, стаў вывучаць архівы, сустракацца з краязнаўцамі, выправіўся з вучнямі ў экспедыцыю, стварыў цыкл прац «Куткі роднай прыроды», у якіх апісаў характэрныя асаблівасці пейзажу, якія адрозніваюць яго край.

Праз год Надзя з'ехала паступаць у мастацкую акадэмію, аднак замест гэтага падала дакументы ў архітэктурна-будаўнічы інстытут.

Здрада дачкі – а менавіта так Фёдар Міхайлавіч паставіўся да яе рашэння – стала для яго яшчэ адным доказам вернасці яго тэорыі пра «індывідуальнасць». Цяпер яму было ясна, чаму дачка выклікала ў яго асцярогу. Яна з самага дзяцінства была сапраўднай індывідуалісткай. Фёдар Міхайлавіч тады з лёгкасцю змяшаў паняцці індывідуальнасці і індывідуалізму, якія і напраўду цяжка адрозніць, вылучыўшы ў іх агульнае: сваволю, ганарыстасць і нежаданне лічыцца з меркаваннем навакольных.

Пацешна, але яшчэ нядаўна менавіта гэтыя якасці ён лічыў неабходнай умовай існавання таленту.

Надзя вінавата распавядала, што менавіта тады ў Фёдара Міхайлавіча з'явіліся катэгарычнасць і бескампраміснасць, з якімі ён не расстаўся і сёння. Зразумела, што прычынай гэтага яна лічыла сябе. Нават цяпер, вяртаючыся ў мінулае, дакарала сябе, быццам нешта магла змяніць.

Распавядаючы, яна запэўнівала, што гэта праз яе Фёдар Міхайлавіч парваў тады з вучнямі.

Да таго часу іх засталася з дзясятка. Самыя стойкія, яны былі побач ва ўсіх яго пачынаннях: удзельнічалі ў рамонце вылучанага гарадскімі ўладамі пад музей падвальнага памяшкання, нават, падзарабляючы то тут, то там, дзялілі з ім нейкія фінансавыя выдаткі.

Быццам манарх смутнага часу, Фёдар Міхайлавіч гадаў, ад каго з іх услед за дачкой чакаць падману. Зрабіўся не столькі патрабавальным, колькі падазроным. У задуменні бачыў сумнеў. У адхіленасці – варожасць. У маўчанні – абьякавасць. У адзін міг змяніўся і яго погляд на здольнасці вучняў. Патрабуючы ад іх тэхнікі, якой калісьці прынцыпова не навучаў, Фёдар Міхайлавіч хутка адбіў у іх усякую ахвоту да творчасці. Сваёй раздражняльнасцю і незадаволенасцю прымусіў усумніцца ў сабе і, як вынік, у правільнасці жыццёвага выбару.

Неўзабаве ён застаўся адзін.

Я не стаў пераконваць Надзю, што, магчыма, было трохі інакш, і справа зусім не ў ёй, а ў тым, што такім чынам Фёдар Міхайлавіч свядома пазбавіўся ад вучняў. І калі б ён не рабіў так кожны раз, калі канчаўся чарговы яго жыццёвы этап, ён папросту не змог бы прымірыць у сабе свае скрайнасці. І ўся рэч у вельмі

сур'ёзным стаўленні да сябе, праз якое Фёдар Міхайлавіч не ўмеў і не жадаў прызнаваць свае памылкі, а без падобнага прызнання або нават пакаяння яго блізкія не прынялі б зменаў у ім або, таго горш, кпілі б з яго.

Фёдар Міхайлавіч нават сам-насам з сабой не любіў звяртацца да гэтай тэмы і ставіўся да сябе ўчорашняга (і тым больш заўчорашняга), як да зусім розных людзей, што выклікаюць у яго ледзь не пагарду.

17

На маё пытанне пра тое, ці не шкадуе яна пра выбар прафесіі, Надзя літаральна адказала наступнае: «Калі б ты бачыў, як мы жылі, ты б усё зразумеў. Грошай у нас практычна не было. Мама падзарабляла тым, што вяла дзіцячую студыю. Яе заробку ледзь хапала на ежу. Тата пра грошы зусім не хацеў чуць. Ён быў упэўнены: таго, што ёсць, цалкам дастаткова, і растрачваць сябе яшчэ на нейкія там падпрацоўкі – ледзьве не грэх. Я не ведаю, колькі эканоміла мама, каб сабраць на квіток, але каб адправіць мяне і даць на ўладкаванне, ёй давялося займаць».

Першы час для Надзі быў самым цяжкім. Што б яна ні рабіла, паўсюль адчувала нябачную прысутнасць бацькі. Ён так і не задаў ёй пытання, чаму яна вырашыла зрабіцца архітэктарам, але ў зносінах з ёй усім выглядам дэманстраваў расчараванне, якое меў ад яе ўчынку. Калі Надзя гасцявала дома на вакацыях і дапамагала яму ў музеі, ён прымаў гэта як належнае, даючы зразумець, што гэтым дачка нічога не зменіць.

Мусіць, таму Надзя так паспешліва, і можа, нават залішне паспешліва, узялася за стварэнне свайго новага жыцця, што зразумела: ніякія адлегласці не

пазбавяць яе ад бацькавага ўплыву. Яна распавядала, што ўжо праз год у яе ўсё стала наладжвацца. Яна пачала зарабляць – пісала гарадскія пейзажы і прадавала іх за бясцэннак перакупнікам на Арбаце, потым завяла знаёмствы ў галерэях і стала пісаць на замову дэкаратыўныя карціны, потым, ужо на трэцім курсе, усё яшчэ працягваючы працаваць для галерэй, уладкавалася рысавальніцай у архітэктурную майстэрню, неўзабаве стала прапаноўваць свае рашэнні па інтэр’еры і дызайне, атрымала асабістыя праекты і, нарэшце, за год да заканчэння інстытута адкрыла з аднакурснікам уласную майстэрню.

Фёдар Міхайлавіч прыняў гэтыя яе змены стрымана. Яму, вядома, ліслівіла, што ў дачкі ўсё складваецца так хутка і добра, і ў гэтым, бясспрэчна, была і яго заслуга, але разам з тым ён усё чакаў, што яна нарэшце пачне пісаць для сябе. Не для продажу, без засцярогі, не азіраючыся па баках – ці будзе гэта мець попыт, ці зразумеюць? – а менавіта для сябе. Самазбыўна, як хочацца, і так, каб адразу змяніць свет! Але гэтага якраз і не было. Надзіны карціны заставаліся прыкладнымі і дэкаратыўнымі, і Фёдар Міхайлавіч раптам зразумеў, што дачка зусім не збіраецца нічога мяняць. «Але не можа быць, каб яе ўсё задавальняла!» – злаваўся ён падумкі.

Спачатку ўпотаі ад Фёдара Міхайлавіча, а потым і адкрыта Надзя пачала дапамагаць бацькам грашыма. Спярша гэта былі разавыя пакупкі – палатно, пэндзлі, фарбы, потым яна намовіла маці прымаць дапамогу штомесяц. Нарэшце нават купіла ім дом. Іх стары ўжо пакасіўся, амаль уткнуўся вокнамі ў зямлю, і рабіць у ім рамонт было даражэй, чым купіць новы.

Надзя абставіла яго на свой густ, абсталявала для Фёдара Міхайлавіча сапраўдную майстэрню, пры-
вляла ў парадак участак, замест градак разбіла газон і
паставіла альтанку.

Як паставіўся Фёдар Міхайлавіч да гэтай дапамо-
гі? Як і раней: як да чагосьці нязначнага і больш неаб-
ходнага самой Надзі.

18

Замужжа Надзі на пятым курсе таксама можна
расцаніць як адзін з тых паспешных крокаў па ўладка-
ванні ўласнага жыцця. Не думаю, што ёю кіравала ка-
ханне. Любові ў тым шлюбе не было зусім. Надзіным
мужам стаў той самы аднакурснік, з якім яна адкрыла
майстэрню. Не столькі таленавіты архітэктар, коль-
кі добры арганізатар, ён хутка наладзіў іх бізнес. У ім
Надзя была адказная за творчы складнік, муж – за по-
шук кліентаў, фінансы і рэкламу. Неўзабаве акрамя ды-
зайну інтэр'ераў іх майстэрня занялася праектаваннем
прыватных катэджаў. Адноўчы яны выйгралі конкурс
на праект забудовы цэлага пасёлка. Надзя, разумею-
чы, што ёй не хопіць досведу, а таксама маючы агіду
да якога б там ні было авантурызму, без якога брац-
ца за такія маштабныя задачы няма сэнсу, пакінула за
сабой толькі невялікі аддзел, які займаўся ўнутранай
планіроўкай, а ўсё астатняе даверыла мужу.

Гэта здарылася на пяты год іх сямейнага жыцця,
калі ў іх ужо быў сын, а ў прэстыжным кутку Пад-
маскоўя будаваўся іх дом, і калі адна вельмі буйная
газавая кампанія праз модную мастацкую галерэю вы-
казала жаданне, з мецэнацкіх меркаванняў і для ўпры-
гожвання офіса, купіць карціны маладой перспек-

тыўнай мастачкі – яе карціны. Тады Надзя і адчула, што нешчаслівая. З мужам да таго часу, акрамя дзіцяці, яе нічога не аб'ядноўвала. З майстэрні Надзя даўно сышла, але ў грошах патрэбы не мела, бо цалкам нядрэнна зарабляла жывапісам. Цэлымі днямі муж знікаў то на будоўлях, то ў офісе, вяртаўся дадому ўначы, ад'язджаў на досвітку. Яму падабалася зарабляць грошы. Чым больш іх у яго было, тым больш значнай фігурай ён сябе адчуваў. Надзі ж грошы былі патрэбныя толькі для дабрабыту ў сваім жыцці і жыцці сваіх блізкіх.

Сваё няшчасце Надзя звязвала з адсутнасцю ў яе жыцці кахання.

19

Я не меў рацыі, калі палічыў Надзін пераезд у наш горад нелагічным выбрыкам. Надзя неверагодным для мяне чынам заўсёды прымудралася балансаваць на мяжы разліку і пачуццяў. Цалкам выпадкова пазнаёміўшыся ў той год са сваім цяперашнім мужам (ён праходзіў у Маскве нейкія курсы), яна ўжо праз месяц падала на развод і пераехала да яго. Што да першага мужа, то ён расстаўся з ёй цалкам спакойна, мабыць, таксама маючы не звязаныя з Надзйяй планы.

Нельга сказаць, што падобныя лёсавызначальныя ўчынкі даваліся Надзі лёгка. Я памятаю яе перажыванні ў першы год пераезду, тую гісторыю з сынам, калі адправіўшыся за ім, яна вярнулася праз тыдзень адна. Памятаю яе жахлівыя аповед пра тое, што Фёдар Міхайлавіч нейкімі наймавернымі спосабамі спрабаваў аформіць апякунства над унукам і нават сабраў нейкія сведчанні іншых людзей пра ненадзейнасць і ледзь не псіхічную неадэкватнасць дачкі. Каб забраць

у яго дзіця, Надзя звярнулася па дапамогу да першага мужа, які, трэба сказаць, сам пабойваўся Фёдара Міхайлавіча і толькі дзякуючы сваім юрыстам змог усё вырашыць. Дзіўна, але нават гэта не адбілася на яе далейшых зносінах з бацькам. І калі ўсё зноў пачало наладжвацца ў яе жыцці: карціны прадаваліся, яна працавала арт-дырэктарам у буйной будаўнічай кампаніі, а разам з новым мужам прыйшло каханне, яна зноў стала бываць у бацькі.

20

Тыдні праз два Надзя папрасіла адвезці яе разам з Фёдарам Міхайлавічам у лякарню. Яна была ўся на нервах і баялася кіраваць машынай. За некалькі дзён да гэтага ў Фёдара Міхайлавіча выявілі ў нырках пухліну, аднак дабраякасная яна ці злаякасная, вызначыць не маглі. Патрабавалася паглыбленае абследаванне, лекары настойвалі на стацыянары. Фёдар Міхайлавіч нічога не хацеў чуць, парываўся з'ехаць дадому, і Надзі каштавала намаганняў угаварыць яго лячыцца.

Я прыехаў да яе дадому крыху раней, але працакаў куды даўжэй прызначанага і быў здзіўлены, калі з пад'езда выйшла адна Надзя. Гледзячы сабе пад ногі, яна хутка падышла да машыны, села побач; па голасе я зразумеў, што яна плача.

– Праводзь яго, калі ласка, – папрасіла яна. – Не хачу, каб ён бачыў.

Неўзабаве з пад'езда выйшаў Фёдар Міхайлавіч. Я пайшоў да яго насустрач, кінуў. Ён адказаў мне ўсмешкай, ветлівай і шырокай.

– Вы ўжо прабачце, што адрываем ад спраў, – сядаючы, пачаў ён.

Словы гэтыя прагучалі дакорам Надзі. Тая змаўчала і маўчала ўсю дарогу. Што да Фёдара Міхайлавіча, дык ён, наадварот, як нічога-ніякага балбатаў, усім сваім выглядам паказваючы, што ў яго ўсё выдатна, а лекары і яго любімая «дачура» ўсё перабольшваюць і толькі адрываюць яго ад працы.

– Дасць Бог, праз тры месяцы запросім вас на выставу ў Маскву!

Пра гэтую выставу я ўжо ведаў ад Надзі. Уласна, рыхтавала яе яна. Употаў ад Фёдара Міхайлавіча зняла залу ў адной сталічнай галерэі і, схлусіўшы, што прапанова паступіла ад вядомых галерэйшчыкаў, цяпер дапамагала яму падрыхтаваць буклет, афішы і каталог, а яшчэ дамовілася наконт пары ўхвальных рэцэнзій у прэсе.

Па дарозе ў лякарню Фёдар Міхайлавіч заслужана ганарыўся, сказаў, што піша тэзісы і на фоне гэтай падрыхтоўкі дакараў Надзю яшчэ больш.

– Можа, не ў час ты задумала гэтую выставу? – спытаў я яе, калі, пакінуўшы Фёдара Міхайлавіча ў лякарні, мы вярталіся дадому.

– Іншага выпадку можа і не быць, – адказала яна.

21

Фёдар Міхайлавіч памёр за тыдзень да адкрыцця выставы. Ужо былі аддрукаваныя буклет і афіша, Надзя прынесла іх яму ў палату. Менавіта іх ён трымаў у руках падчас апошняй размовы з дачкой і так хваляваўся наконт каталога, які, як на злосць, затрымаўся ў друкарні, што нават не паглядзеў на якасць ужо гатовай паліграфіі. Потым яму стала горш. Надзя пабегла да доктара, а калі вярнулася, ён быў ужо мёртвы.

Надзя не адмяніла выставы. Тыя ўхвальныя рэцэнзіі, якія, урэшце, сама і напісала, расклаўшы па канвертах разам з весткай пра смерць, яна адправіла яго былым сябрам, першай жонцы, сыну, у школу, у музей і тым з вучняў, чые адрасы ёй удалося адшукаць.

ПРАГРЭС

Ён вяртаўся ў горад, у якім не быў дваццаць гадоў. Прачула пазіраў з як след напаленага мяккага вагона ў жоўтыя лясы. Выпіўшы гарбаты, з'еўшы канапку з крамянай вільготнай бужанінай, узлёт на ўжо запраўлены ложак (усё ж СВ!). Прыплюшчыўшы вочы, паспрабаваў прыгадаць што-небудзь асабліва важнае пра горад, у які кіраваўся, – у салодкім прадчуванні званочкам закалыхалася сэрца – але неўпрыкмет заснуў, а прачнуўся ад стуку ў дзверы. Правадніца: «Пад'язджаем, я забяру шклянку». Замест дробязі сунуў папяровую купюру, махнуўшы рукой – рэшты не трэба.

Адчуваючы бадзёрасць і проста спружыністую моц (ад інтрыгі, чакання, ад нежадання пакуль што нічога фармуляваць), з асалодай памыўся і, апусціўшы торбу, рупліва праверыўшы дакументы, грошы, зваротны квіток (рабіў гэта ён скрупулёзна паводле шматгадовай завяздзёнкі камандзіровачнага з падкрэсленай увагай да кожнай паперы), што таксама дадало настрою, зноў стаў глядзець у акно. Да прыбыцця заставалася хвілін пятнаццаць, і цягнік, валюхаючыся і гру-

кочучы па лабірынце каляін, мінаў распісаных графіці панурыя бетонныя платы ды іншую бруднаватую чыгуначную мясцовасць, раптам за якой – угары, нібыта проста з нябёсаў, бліснуў спічак ганарыстага сабора на ўзнесеным пагорку, пасля яшчэ адзін, потым з моста (ужо на іншай плашчыні і ніжэй) – цэлая вулка, яшчэ тужлівая, прывакзальная, з праставатымі кавярнямі і не асабліва зырккімі крамамі, разлічанымі на пlynь пасажыраў, а не на індывідуальнасць, але з брукаванкай, з ляпнінаю, з завіткамі жалезных гаўбцоў, якая была вырачаная цярпець мітусню, але ўсё-ткі вяла да купалоў. Дзіўным чынам пачало распагоджвацца, і калі ён ступіў на перон, па-над ім ужо было пранізлівае блакітнае неба.

Яшчэ ў вагоне, адганяючы сентыментальнасць, якая немавед куды магла завесці (ды, уласна кажучы, ужо вяла), ён пабудаваў план гэтага дня: зараз у гатэль, кінуць рэчы, потым у офіс – спярша праца, калі трэба – дапазна, паспець усё за дзень, а заўтра ў горад. Спачатку так усё і ішло: яго сустрэў усмешлівы малады менаджар, якога ён не ведаў у твар, але памятаў па голасе з тэлефанаванняў. Яшчэ тады ён засвоіў, што размаўляць хутка з гэтым хлопцам не варта. Ён з таго пакалення, якое дрэнна ведае расійскую, але жарты разумее, і гэта не ад моўных ведаў, а хутчэй ад агульнага «прафесійнага» менталітэту, які, выдае на тое, мае сваё эсперанта і не залежыць ад геаграфіі. Заехалі ў гатэль, ён месціўся якраз на той вулцы, якую ён абглядаў пад'язджаючы. Нягледзячы на вонкавую мурзатасць, усярэдзіне гатэль выявіўся неблагім: трохпавярховы будынак, усё перабудаванае, ад колішняй планіроўкі толькі высокія столі, цяпер яны абшытыя пластыкам, у іх урачыста, нават удзень, зіхцяць шматлікія лямпы. Тры зоркі, у холе – платны інтрэнэт, бара няма – кававы аўтамат,

затое ўключаны сняданак у старасвецкім рэстаране праз дарогу. Вялікі нумар з двухспальны ложкам, на сценцы – новы тэлевізар, у лазеньцы – фен, ацяпленне яшчэ не ўключылі, але ў шафе запас коўдраў. З мінусаў – вокны выходзяць у двор-калодзеж, там паркоўка і смеццевы кантэйнер, у якім корпаюцца бяздомнікі, таму шторы лепей зашмаргнуць.

Зноўку ўсмешлівы менеджар, па дарозе ў офіс ён папрасіў яго паехаць праз цэнтр:

– Не быў тут дваццаць гадоў, а колісь ездзіў ледзьве не штормесяц, – сказаў голасна і выразна, як настаўнік на дыктанце школьнікам.

– О, цяпер гэта іншы горад! – азваўся малады менеджар. Гонар у ягоным голасе крыху абразіў.

Ці то горад напраўду гэтак памяняўся, ці то памяць яму здраджвала, але ён насамрэч мала чаго тут прыгадаў. Добра памятаў сяброў, размовы, падзеі, а вось камяніцы і вулкі забыў ушчэнт. Ад усяго горада памяць захавала адно колькі будынкаў, з якіх з нацяжкай можна было скласці невялічкі квартал. Але куды запраторылася астатняе? Дзе, напрыклад, вось гэты дом – згорблены рыцар-дзядок пад масіўнымі латамі дахоўкі, з дробным флігельком-галавою? Дзе тая вулка, якая пачынаецца, як Папялушка, у куродыме і ў завуголлях, а заканцоўваецца, як прынцэса, у золаце і пашане? Іх няма. Памяць нічога не захавала, падмяніла нейкімі іншымі. За дваццаць гадоў выбудавала ўласны горад, які быў збіральным запаведнікам яго архітэктурных прыярытэтаў. Ці ж у маладосці нічога з гэтага ўвогуле не істотнае? А важныя толькі людзі, і з імі было наадварот. Іх ён памятаў вельмі добра. Часта веў гутарку, дагэтуль пачынаў спрэчкі, перарваныя шмат гадоў назад. Чаму? Тут ён ведаў напэўна. І ў гэтым была

яго дактрына. У адпаведнасці з ёй ад пэўнага ўзросту ён пачаў сістэматычна рабіць выправы ў сваё мінулае. Ужо дзе, але ў ім ён арыентаваўся значна лепей. Адведваючы яго, робячы агледзіны ягоных завуголляў, у якіх, дарэчы, жыў не толькі ён, а яшчэ процьма іншых людзей (і гэта вельмі важна ў разуменні мінулага – скеміць, што не толькі ты яго гаспадар, а яшчэ і ўсе гэтыя людзі), ён хацеў пазбыцца таямніц і няяснасцяў. І робячы гэта, ён пазбываўся і пакутлівай, часам нават невыцерпнай тугі па мінулым, незадаволенасці днём сённяшнім, бо ў мінулым, агледзеўшыся лепей, ён знаходзіў не менш заганаў; зноў жа, адказы давалі магчымасць паверыць у прагрэс, у тое, што яго жыццё ўзбагацілася новымі адказамі.

Мудрасцю? Хацелася б і так.

Машына ўехала ў тунэль, якога дакладна раней тут не было. Нядоўгі – можа, на хвіліну язды. Наўрад ён быў тут патрэбны, у невялікім горадзе, а калі й патрэбны, то хутчэй для нейкай іншай, чым звычайная функцыянальнасць, мэты. Бо праходзіў ён зусім не пад нейкай велічэзнай гарой (гор тут ніякіх не было), а пад грудом, на якім расцяліўся стары гарадскі парк. Вячыстыя дрэвы, сцежкі, лаўкі – раней дарога плаўна агінала яго, робячы пры гэтым невялікі крук, а цяпер працінала, як іголка ў калекцыі пратыкае муху.

Адказ ён знайшоў адразу на канцы тунэлю. На выездзе адкрыўся від на гарадскую раку і некалькі хмарачосаў новага сіці. Часткай урбаністычнага краявіду – уваходам, брамай – і быў звышсучасны тунэль. Выгоністыя чорна-люстэркавыя стоды-хмарачосы побач з кудзеляй царкоўных купалоў і няроўнасцямі пукатых дахаў старога горада – гэта было ўжо не раз ім бачанай новамоднай завядзёнкай еўрапейскіх гарадоў.

Гэтакае падкрэсленае суседства старога і новага. Пераемнасць? Не, хутчэй суіснаванне. Спроба прымірэння непрыміранага.

– Нам туды? – запытаўся ён пра хмарачосы.

– Не, там дорага, – азваўся з усмешкай менеджар. Разам з асуджэннем у яго інтанацыі яўна праглядалася пашана. – Мы арандуем офіс у іншым раёне. Таксама прэстыжным, але таннейшым.

Праводзячы позіркамі сіці, якое засталася наўзбоч, ён злавіў сябе на думцы, што яму таксама падабаюцца гэтыя хмарачосы, але падабаюцца не за тое, за што іх, мусіць, цаніў малады менеджар. Для таго яны ўяўна былі сімвалам капіталістычнай цяпершчыны яго краіны і магчымасцяў, якія адкрыліся. Для яго ж гэтыя хмарачосы былі сімвалам часу ўвогуле. Любых зменаў. І яму падабалася цяпер, пасля дваццаці гадоў адсутнасці, параўноўваць горад новы і горад стары. Параўноўваць, як параўноўваюць глянцаваныя фотаздымкі з размытымі колішнімі. Зноў жа, параўноўваць сябе цяпершняга і сябе тадышняга. І пры гэтым ён пачуваўся, як падарожнік у часе з фантастычнага рамана. Так, нібыта час, які ён прыгадваў, – час яго маладосці – нікуды не сышоў, і тыя людзі, што ў ім былі, так і засталіся там, а ён здолеў зазірнуць за заслону.

Машына некаторы час ехала па расцяробе эклектыкі шасцідзясятых і сямідзясятых і ўрэшце заехала ў раён, які сціраў само паняцце архітэктуры – у спальнік васьмідзясятых, тут жа збочыўшы да навюткага гандлёва-офіснага цэнтра, камень у камень падобнага на дзясяткі сваіх братоў. Падземная паркоўка, першыя паверхі – кавярні, боўлінг, крамы; вышэй, паверхаў на сем-восем – офісы.

Ужо ў ліфце пачалі гутарку аб працы. Як і мае быць, малады менеджер кепска адказваў на яго пытанні і ведаў толькі пра сваю ролю ў праекце, не датыкаючыся ўсяго, што выходзіла па-за межы яго паўнамоцтваў. Наяўнасць мноства падобных адмыслоўцаў, якія не бачаць і не імкнуцца ведаць нічога, апроча сваёй спецыфікі, – вось яна, капіталістычная цяпершчына. Матрыца.

Гледзячы на менеджара, ён падумаў, што ён такі, які і мае быць. Джэмперок у кратачкі, тоненькі чорны партфель з масіўным замком у форме падкоўкі, завужаныя нагавіцы, дарагія вастраносыя чаравікі. Напэўна, дзве вышэйшыя адукацыі, прынамсі ў ягоным офісе моладзь была ўкамплектаваная менавіта гэтак. Плюс, акрамя расійскай, адна-дзве замежныя мовы, нейкія праслуханыя семінары, дыплом MBA, актыўныя продажы і гэтак далей і да таго падобнае. Такіх як ён – мільёны. Спрэс. Любіць паразмаўляць аб развіцці, а насамрэч бачыць толькі тое, што перад носам. Няўжо сучасны свет такі перагружаны і нават зусім яшчэ малады чалавек стамляецца ў ім так, што ўжо нічога не хоча ведаць, знайшоўшы для сябе параўнальна зацішнае месцейка?

Чамусьці ён прыгадаў размову тыднёвай даўніны з сябрам. Сябар быў стары, па сутнасці адзіны, які застаўся ў яго з маладосці. Размаўлялі пра індывідуалізм. Сябар наракаў на сучаснасць. Зазначаў, што індывідуальнасць яшчэ не паказвае на асобу, а індывідуальнае не азначае таленавітае, і як хутка індывідуалізм прарос у нашым свеце. Усе імкнуцца быць цяпер асобамі, але выходзіць толькі саменькая індывідуальнасць. І яўна індывідуалізм – гэта пэўная форма свабоды, але кру-

ці-не круці, ён не шчасце, а самота. І вынікае, за гэта змагаліся рэфарматары?

У апраўданне ён адказаў, што самота ўсё ж сытая, а гэта не так блага.

У офісе яго ўжо чакалі. Пакуль яны ішлі да дырэктара праз вялікую залу, падзеленую шклянымі перагародкамі на ячэйкі, ён заўважыў, як яго разглядаюць, заўважыў, што не ўсе гэтыя позірккі прыязныя. Апошняя рэч, якраз, была зразумелая: каму падабаецца новае начальства? А менавіта яго пасля пакупкі кампаніі ён прадстаўляў. Новыя задачы, новыя праблемы ўсяго толькі цвялілі яго. Ужо знаёмячыся з дырэктарам офіса, з ключавымі менеджарамі, якіх сабралі ў адзіным непразрыстым кабінце, ён адчуваў, як у ім распяецца азарт, як, апынуўшыся ў новым коле, ён пачынае свой рытуальны танец – танец ваяра, павадыра, лідара. Праўда, з улікам некаторых моўных перашкодаў гэты танец выявіўся таксама трохі запаволены, нібыта замест хуткастрэльнай джыгі яму давялося танчыць рамантычны вальс. Гэта трохі раздражняла, але ў цэлым ён застаўся задаволены і сабою, і новым калектывам. Прынамсі, на кантакт супрацоўнікі ішлі. Пэўная напятасць прысутнічала, але яна адпрыродная, пагатоў офіс усё ж меў патрэбу ў пэўнай перабудове.

Гэта ён зразумеў, калі надышла пара абеду, які ён зрабіў спробу скасаваць, але прачытаў па тварах, што рабіць гэтага не варта. Абед для супрацоўнікаў офіса быў часткаю статусу і гэтаксама важны, як вопратка (з некаторымі варыяцыямі ўсе яны былі апранутыя на той жа манер, што і мененджэр, які сустрэў яго, – з іголкамі знятыя). І хоць абедалі тутсама, колькі паверхаў ніжэй у кавярні, заняло гэта больш часу, чым таго было варта. Менеджары ўважліва і доўга вывучалі меню, за

ядой нетаропка вялі гутарку на адцягненыя тэмы, з чагосьці іранізавалі, пры канцы са смакам спажывалі дэсерт. А потым каторы час – кожны на сваім працоўным месцы – дараблялі нейкія справы, і ўсё гэта быў своеасаблівы сабатаж, і ніхто з іх яўна не спяшаўся працягнуць перарваную нараду. Чакаючы, ён зразумеў, што гэтак яны чапляліся за свой лад, падсвядома дэманстравалі нежаданне новага.

У выніку працягнулі ўжо бліжэй да чацвёртай, а да пятай ён прызнаў, што конча выбіўся з графіка і ўсяго яму дакладна не паспець, і заўтра, нягледзячы на планы, усё ж давядзецца вярнуцца. А таму сёння можна сысці ў час. Ды ён і сам хацеў гэтага. Пакінуты дзесьці там горад клікаў, надзіў, нешта нашэптваў паўзабытымі галасамі...

Адмовіўшыся ад дапамогі, ён даехаў да гатэля на таксоўцы, памыўся, памяняў саколку і, спытаўшы ў парцье, як прайсці да ратушы напразткі, але разам з тым адмовіўшыся ад мапы – не хацеў рабіцца падобным да турыста – выправіўся пешкі ў паказаным кірунку.

Як ніякі іншы, гэты горад быў падзелены на дзве палюкі: адна ўжо адрэстаўраваная, паштовачная і рафінаваная, другая зусім абношаная, скасабочаная і паблякляя. Шпацыруючы, ён трапляў папераменна то на тыпова турыстычныя вулкі, пафарбаваныя ў зырккія колеры, з сувенірнымі крамамі, з набіткаванымі кавярнямі, у якіх турыстаў месцілася значна больш, чым мясцовых (і тады яму мроілася, што ён перанёсся ў зусім іншы горад – які-кольвек, і такіх ён ужо перабачыў з тузін), то ў горад, аддалена падобны да горада яго маладосці. Той горад, калі б не дахоўка, быў бы ўшчэнт чорна-белы.

Цяпер ён хутчэй туліўся і гібеў побач з першым і ўжо чакаў свайго часу, каб знікнуць назаўсёды. Зрабіцца такім, як быў колісь? Адрадзіцца? Вядома ж, не. Бо калі яго выраўняюць, атынкуюць і пафарбуюць, дык зробіць больш падобным да сувеніра ў сувенірнай краме. З цягам часу заўсёды так: адно сыходзіць, другое прыходзіць, і тое, што сышло, паўтарыць ужо ніхто не можа. Аднавіць – калі ласка, але ўжо як маскаррад. Нават не музей. І гэта, пэўна, слушна. Бо музей – ужо пражылыя сваё жыццё рэчы, бескарысныя ў сутнасці, калі заплюшчыць вочы на гістарычную або культурную вартасць. А горад быць музеем не можа ўжо таму, што мусіць служыць домам для людзей, мусіць даваць ім прытулак і пражытак, адным словам, мусіць дбаць пра сваіх жыхароў. Таму горад вырачаны быць утульным, і, знакам тым, вырачаны на прагрэс. А гэта значыць – змяненні, змены пакаленняў, смерць старога і нараджэнне новага. Навошта тады ён трымаецца за ўспаміны? (Нават дактрыну сабе прыдумаў!) Што яму да яго маладосці? Яе ж не вернеш! Не вернеш тых людзей, з якімі ён працягвае з нейкае прычыны дачыненняца. Але, можа быць, засталося нешта важнае, што спатрэбілася яму цяпер?

Ужо колькі разоў, выйшаўшы на ратушную плошчу, ён зноў сыходзіў на бакавыя вулкі, што падпярэзалі яе, і пакуль бадзяўся, прыдбаў цалкам акрэсленую мэту – цяпер ён шукаў вуліцу Б... Хаця, хто такі гэты Б?.. Можа быць, цяпер з героя яго зрабілі антыгероем і вуліцы далі іншую назву? Уласна кажучы, асцерагаючыся выставіць сябе на смех, падацца гэткам выпадзенем з мінулага, ён не пытаў мінакоў, а проста бадзяўся і, калі патрапілася чарговая шыльда на доме, задзіра-

ючы галаву, зрабіў намаганне самастойна разабраць назву вуліцы.

На той вуліцы жыву тады іх агульны знаёмы, і яны прыезджалі туды больш за дваццаць гадоў таму, і каб адведаць яго, і каб пераночыць. Знаёмы вучыўся ў яго родным горадзе, але на лета вяртаўся да бацькоў. Лета. Уласна кажучы, адно лета ўсё ў сябе і ўвабрала.

Хто яны? О, іх было шмат. Усе розныя, але адначасова падобныя.

Мішка Ёнаў – фатограф-пачатковец. Бэла – мастачка. Стас Клімаў – цяжка вызначыць хто, усяго патроху, у большай ступені, напэўна, канцэптуаліст, а таму і мастак, і скульптар, і паэт, і мастацтвазнаўца – прынамсі гэта перпляталася ў перформансах. Філ – музыка. Лёха Трытон – нарык, своечасова саскочыў з іголкай, тым летам маляваў нейкія гатычныя коміксы. Брат Лёхі Андрэй, наймалодшы з усіх, акселерат-абібок, які яшчэ не вызначыўся, сяк-так скончыў дзявяты клас, паперадзе чакаў дзясяты, і таму спяшацца яму не было куды. Плакс – габрэй, беларускі нацыяналіст. Ягор Мілашэўскі – з сям’і высокапастаўленых службоўцаў, фарсун, весялун, знаўца анекдотаў, улюбёнец дзяўчат. Чапля – студэнт акторскага факультэта, прыгнечаны і моўкны. Коля Лао-цзы – філолаг-усходазнаўца. Гена Хайдэгер – філосаф, які хваравіта перажываў сваю адметнасць сярод іншых людзей. Ён, кніжны чарвяк, іранічны, настроены на мысленне, пэўна, у перспектыве – пісьменнік, але ён тады жартаваў, маўляў, да трыццаці гадоў ніхто з пісьменнікаў нічога талковага не напісаў, вось і ён пакуль што не піша. Дзяўчаты – Лада, Воля і Львова – студэнткі мастацкай вучэльні. Лада была надта ўзнёслая, і за гэтым яўна хавалася нейкая каверза. Воля – праўдзівая красуня, заляцацца да яе

баяліся, і пэўна яна заўсёды была на нерве, на мяжы чарговай гістэрыкі, якія часту выбухалі прылюдна. Львова – да яе ў процівагу заляцаліся ўсе, і ў тым ліку ён у тое лета быў некаторы час яе хлопцам. Львова, смуглявая габрэйская паненка, ніяк не магла спыніцца на кімсьці. Заводзячы стасункі, яна неўзабаве іх разрывала, укладаючы часам і тое, і другое ў адзін дзень. Віной таму, відаць, былі яе завышаныя патрабаванні, якія для таго яе веку былі бадай заўчасныя. Ужо тады, у сямнаццаць гадоў, яна, хутчэй за ўсё, шукала сабе мужа, і той мусіў прыйсці да сэрца не толькі ёй, але і ейным бацькам. Венера, Дзінка і Кенгуру – хіпі. Скончыўшы школу, яны не сталі працягваць навучанне, і тады напоўніцу цешыліся свабодай. Акрамя гэтага, Венера пісала вершы, пераймаючы Грэбеншчыкова, Дзінка любіла сэкс і пераспала з усімі, хто толькі гэтага хацеў, а Кенгуру... Пра яе асобна. Непрыгожае, пульхнае дзяўчо, яна жыла ў нейкім сваім свеце. Гэтым светам была ўся вялізная частка СССР, па якой яна як заведзеная вандравала аўтаспынам, і, не затрымліваючыся нідзе доўга, за адзін месяц магла пабываць у Кіеве, Львове, Піцеры і дзе-небудзь яшчэ. Усюды ў яе былі сябры. Усюды яе чакалі і цешыліся яе прыезду, а калі яна з'язджала – сумавалі. Але ў той жа час яна не звязвала сябе ні з кім з гэтых сяброў, і нават калі з кімсьці таварышавала мацней, усё роўна трымалася на пэўнай адлегласці.

У тое лета я таксама ставарышаваўся з ёй і зразумеў, чаму яна баіцца затрымлівацца дзесьці настала. Кенгуру была максімалісткай – патрабавальнай, паслядоўнай і бескампраміснай. Жыць поплец з ёй было амаль што немагчыма, таму, ці то асланяючы сябе ад людзей, ці то ўцякаючы ад пачуцця незадаволенасці,

якое пераследавала яе, яна і падхоплівалася з чарговага месца праз два-тры дні па прыездзе. Акрамя гэтага, у яе быў свой метад, свая развага, свой адказ на процьму пытанняў – ён палягаў у змене месца.

Ах, як лёгка яму даваліся цяперака характарыстыкі! Якую насамрэч каралеўскую перавагу ён цяпер адчуваў! Мінуўшчына, нібыта напісаная кніга, паўстала перад ім, і ён мог чытаць яе з якога заўгодна месца.

Абдумваючы іх супольнасць, ён знянацку падумаў, што тая іхняя кампанія ніякай кампаніяй не была. Тусоўка – вось што гэта было.

Чым розніцца тусоўка ад кампаніі і нашто ўвогуле спатрэбілася гэтае новае слова, ён таксама мог лёгка сфармуляваць. Кампанія – гэта некалькі звязаных вельмі асабістымі стасункамі сяброў, а вось тусоўка – нешта значна шырэйшае. Гэта грамадства, прынамсі, спроба стварыць грамадства, альтэрнатыўнае таму, што атачала.

І як проста і дзівосна тады ўсё было ўсё ўладкавана, і не было больш поўнага свету, чым той іх свет! І кожны па-за ім быў драбязой, самотнікам, паводле думкі іншага, афіцыйнага свету – непаўнавартасным, вырачаным адшчапенцам. Але разам яны былі моцай і, бадай, зграй, (або зграйкай?), прынамсі, калі яны былі разам, той большы, афіцыйны свет асабліва да іх носа не пхаў.

Свабода – вось дар, які яны атрымлівалі, пакуль былі разам. Гэткае Магдэбургскае права, прэзентаванае іх свету ад свету вялікага на знак прызнання іх супольнасці.

Як яны распараджаліся ёю? Шчодра марнавалі. Бавілі час у гутарках, вячорках у кавярні, матляліся па сваім горадзе або прыезджалі сюды. Гэты горад,

нягледзячы на тое, што тады яны жылі з ім у адной краіне, усё ж быў іншаземным. Іншаземным у простым сэнсе: размаўляў на чужой мове, апранаўся, хадзіў – усё не так, як у іх. І, прыязджаючы ў яго, яны таксама рабіліся крышачку іншаземнымі – пераймалі, хацелі спадабацца? – не, хутчэй, тут ім больш дазвалялі. Можна было, калі здарожыўся, узлегчы ў парку на траўцы. Можна было, седзячы ў кавярні – скажам, апоўдні, – хорам заспяваць песню, і за гэта не толькі не быць прыцягнутым у найбліжэйшы пастарунак, а яшчэ здабыць падтрымку навакольных у выглядзе ўсмешак або нават воплескаў. Тут нават іх вопратка – «прыкід», іх пэтлы – «хаер», бранзалеты з пацерак – «фенечкі», самаробныя значыкі – «пацыфікі», не прыцягвалі касавурых позіркаў. На іх не паказвалі пальцамі, ім услед не вагалі галовамі. І галоўнае, у гэтым горадзе, прынамсі яго, адпускаў страх. Страх, што ты індывідуальны, што жыццё тваё пакуль не распісанае на год наперад, што раней ці пазней табе ўсё ж давядзецца трымаць адказ.

Найчайсцей яны прыязджалі сюды ў выходныя.

Ён тады нідзе не вучыўся. Працаваў лабарантам у школе: нахабна спазняўся штодня, з'яўляўся на працу а дзясятай і а другой вызваляўся. Яму ўсё сыходзіла з рук: узялі па пратэкцыі з гарана, дзе яго матка займала пэўную пасаду. Тады ён не паступіў з першага разу ў інстытут, і было зразумела, што на такой нескладанай працы яму будзе прасцей падрыхтавацца налета. Ён мусіў паступіць, бо інакш яму пагражала войска, а пра «закасіць» нават не вялося – дарога да «белага білета» пралягала праз вар'янтю, а гэта для яго было ўжо занадта. Але адначасова, для таго каб паступіць, ён таксама не рабіў ніякіх захадаў, хіба што раскладаў перад матчыным прыходам падручнікі і з лёгкім пачуццём

выкананага абавязку сыходзіў. А вяртаўся знач або нават на золку.

З вакзала – а тады іх гарады яшчэ былі звязаныя электрычкай – ішлі да цэнтра пешкі.

Па дарозе абавязкова ўладкоўваліся ў якое-небудзь тандэтнае кафэ на сняданак. Бралі сасіскі з муштардай – мясцовы прысмак. У іх горадзе сасіскі былі ў дэфіцыце, у наяўнасці меліся адно ўчарашнія заварныя пірожныя ды канапкі з пазелянелай варанай кілбасой.

Запівалі кавай. Яе падавалі ў пузатых у кветачкі філіжанках. Сталы ў тым кафэ былі засцеленыя ільнянымі абрусамі. Нічога такога ў іх горадзе не было. Прынамсі за тую сціплую плату, што гэта каштавала тут.

У сабраных з лапікаў, нібыта бабульчына коўдра, успамінах ён ідзе побач з Кенгуру. Далёка паперадзе – сябры. Мусіць, усе разам яны кіруюцца на вуліцу Б...

Ён распавядае Кенгуру пра кінастужку, якую паглядзеў тыдзень таму. Кенгуру, як заўсёды, уважлівая, не перапыняе, дае выгаварыцца. Ён адчувае, як дрыгаціць яго голас. У прыстунасці Кенгуру ён заўсёды бянтэжыцца, і ўсё таму, што яна для яго самы праўдзiвы аўтарытэт. Яна – сапраўдная. Сапраўдная таму, што жыве гэтак, як лічыць належным.

Слухаючы, Кенгуру ўсміхаецца адно краёчкамі вуснаў. Гэтая яе, як у Джаконды, паўусмешка яму незразумелая: ці то яна ўсміхаецца яго аповеду, ці то сваім думкам.

Ён намагаецца гаварыць, як кіназнаўца, – лагічна і важна. Кажа пра ідэальную свабоду, якой, на яго думку, прысвечаная кінастужка. Падбіраючы словы, каб працягнуць і каб звязаць гэты фільм з іншымі стужкамі таго самага рэжысёра, распавядае далей, але Кенгуру перапыняе яго.

– Гэта кажаш не ты, – раптам заяўляе яна.

«Яна не слухала мяне, – вырашае ён, – або слухала так, як ніхто яшчэ не слухаў».

– А хто? – пытаецца ён.

– Так кажа шмат хто, – працягваючы ўсміхацца, Кенгуру дадае, – і ты кажаш так, бо так шмат хто кажа.

– Я не разумею, – удаючы, нібы злуе на тое, што яна перарвала яго, адказвае ён.

Тым не менш уважліва чакае працягу. Усе тыя, нібыта важныя, развагі пра фільм робяцца для яго раптам зусім няважнымі. А важна адно тое, што далей скажа Кенгуру.

– Не палохайся... Проста цяпер гэта не ты. І кажаш ты інакшым голасам.

«Як яна здагалася? – збянтэжана думае ён. – Гэта сапраўды не я! Але хто? Я не ведаю. І ўсяго толькі шукаю. І нібы перабіраю чужыя інтанацыі, чужыя словы і думкі. І яна мае рацыю: што мне да таго фільма? Бо я ж заўжды мару пра сваё. І думаю толькі пра сваё».

Кенгуру сочыць за ім і бачыць, як проста фізічна бягуць па ягоным твары думкі. Так у сонечны дзень бягуць па зямлі цені ад аблачын, што плывуць па небе.

– Ты такі... – яна перастае ўсміхацца і замаўкае. – Ты вельмі, вельмі добры, – так і не знайшоўшы іншых словаў, завяршае яна.

«Знакам тым, я таксама сапраўдны?»

Ён шчаслівы. Ён удзячны ёй.

Як нічога-ніякага, ён вяртаецца да кінастужкі і цяпер гаворыць значна больш важка і ўпэўнена. Нават Кенгуру больш не перапыняе яго, і хоць гэта надало яму ўпэўненасці – цяпер яна слухае яго ледзь не захоплена, і ўсмешка з краёчкаў вуснаў цяпер запаўняе ўвесь яе твар.

Падыходзячы да вуліцы Б..., ён пад нейкай адчэп-кай адстае. Крадком абглядае фігуру Кенгуру: яе пульхныя кароткія ногі, лінія майкі, што пашыраецца долу ад плеч да сцёгнаў, даўно не мытыя русявыя валасы вандроўніцы, забраныя на патыліцы ў коску.

У той вечар выправіліся патусіць у горад. У планах было наведаць закінуты кляштар, меркаванае месца правядзення чарговага перформанса Клімава. І ўсе, хто хацеў, маглі зрабіцца не толькі суаўтарамі, але і акторамі.

Перформансы Клімава мелі адну адметнасць: яны грашылі абсалютнай непрадуманасцю. Гэта і абмяркоўвала па дарозе кампанія, папярэдне выслухаўшы тое, што Клімаў прапанаваў як канцэпцыю.

– Пачынаць трэба папоцёмку. Гледачы ўвойдуць у браму лічы ў поўнай цемры. Ліхтарня ля ўвахода не гарыць, і мы дамо ім ручны ліхтарык. Але толькі адзін на ўсіх.

– Можна я буду сярод актораў?! – запыталася Львова.

– Ты спярша даведайся, што будуць рабіць акторы, а потым прасіся, – уткнуў Мілашэўскі.

Цярпліва чакаючы (а што яму заставалася рабіць?), пакуль тусоўка закончыць кпіць і рагатаць, Клімаў працягнуў:

– Калі ўсе апынуцца ў сярэдзіне, у невялікім падворку іх сустрэне чорны манах. Ён забярэ ў іх ліхтарык і пойдзе сабе, пакінуўшы ўсіх збянтэжана чакаць у цемры... Чаканне ў цемры!!! – захоплена і хутчэй для самога сябе падкрэсліў Клімаў.

Заінтрыгаваная тусоўка не перапыняла.

Клімаў марудзіў, перад тым як распавесці пра новую сцэну, ён, падавалася, не хацеў расставіцца з папярэднім.

– Потым вакол пачакальнікаў адна за адной успыхнуць колькі бочак. Іх кінулі ў манастыры будаўнікі. Там яшчэ засталася смала. Зыркае полымя асвеціць крушні кляштара і капліцы. Будзе нішцяк, бо будзе здавацца, што руіны цягнуцца да неба. Муры ажылі і ўмольна цягнуцца да неба. Ну, а далей уступіць са сваім гуртом Філ.

– Што мне граць? – запытаўся Філ.

– Зразумела што – «Сходы ў нябёсы», – адказаў Клімаў.

– Я буду манахам... – прапанаваў Мілашэўскі.

– Не, манахам мусіць быць Хайдэгер. А з цябе манах, як з Дзінкі Джульета, – заявіла прыгажуня Вольга, на якую даўно не крыўдзіліся і хутчэй аберагалі, дазваляючы ёй шматлікія выбрыкі.

– Згода, – азваўся Клімаў.

Меркавання самога Хайдэгера не папыталі, бо былі пэўныя, што таго не абыходзіць. Не беручы ўдзелу ў абмеркаванні, ён крочыў побач, уперыўшыся пад ногі, і быў занураны ў думкі.

– Кім жа я тады буду? – запытаў Мілашэўскі.

– Пачакальнікам у цемры! – зласмешна вымудрыла Львова.

Тусоўка заўсміхалася.

– Усё ізноў надта адцягнёна, – уступіў Плакс.

– Праўда што! А ты хочаш пры канцы махаць беларускім сцягам? – з'яўляючыся яго адвечным апанентам, адказаў Клімаў.

– Хай тады дзяўчаты будуць ля разгорнутых эцюднікаў, – пажартаваў нехта.

– А Лао-Дзы хай чытае ўголас Даа!

– А Венера зайграе на жалейцы!

– А я буду фатаграфавачь адзін і той жа ракурс!

– А Вольга хай расчэсвае валасы!

– А я буду Курцом-У-Цемры!

– А я піўцом!

Акрамя Плакса і Клімава, усе зноў рагаталі.

Прапусціўшы жарты, Клімаў заўважыў, што ідэя са сцягам неблагая. Але хай толькі Плакс размахвае белым сцягам.

– Чаму белым? – абурыўся Плакс.

– Бо беларускі тут недарэчы.

– Мусіць, твая праўда, але гэта не так агульна, як у цябе.

Між імі ўспыхнула спрэчка. Тусоўка зноў заўсміхалася.

Калі дапялі да кляштара, высветлілася, што ладзіць у ім перформанс цалкам немагчыма. Увесь кляшторны падворак мала таго што быў завалены рэшткамі будаўнічага смецця пасля відавочна перарванага рамонта, але яго ўпадабалі мясцовыя алкашы. Пад нагамі храбусцела бітае шкло, ля дрэва мачыўся мужчына. Рагочучы і атуляючы насы, тусоўка выскачыла нагонкі.

– Не разумею. Як я мог гэтага не заўважыць? – усю дарогу назад дзіваваўся Клімаў. – Хаця ў гэтым нешта ды ёсць?

Зноў рагаталі. Рагатаў таксама Клімаў.

У той прыезд бацькі іх прыяцеля з вуліцы Б... паехалі ў адпачынак у Крым.

З нагоды вольнай кватэры вырашылі зладзіць баляванне. Ёнава, Бэлу і Трытона выправілі да крамы па віно. Дзяўчаты пайшлі на кухню, дзе з нарыхтаванай бацькамі правізіі меліся прыгатаваць шыкоўную вячэру. Філ у прайгравальніка разглядаў кружэлкі. Плакс і Клімаў дэманстратыўна сядзелі па розыя кан-

цы пакоя, гарталі нейкія выцягнутыя з бацькоўскага кнігазбору таўшчэзныя фаліянты.

Ён і Кенгуру размаўлялі на гаўбцы. Дакладней, гаварыў толькі ён, а Кенгуру слухала.

– Хочаш паехаць са мной? – зноўку, як і ў мінулы раз, перапыніла яна яго...

Разглядаючы чарговую шыльдачку на пачатку вузенькай вулкі, адзін бок якой быў муром кляштара, а другі пачынаўся рэстаўрацыйнымі рыштаваннямі, ён узбаяўся ісці пад імі, ступіў на праездную частку і ледзьве не патрапіў пад аўто.

Віртуозна, за імгненне да магчымага наезду, кіроўца паспеў націснуць на тормаз і, цяпліва чакаючы, пакуль турыст саступіць дарогу, не выглядаў ні спалоханым, ні ўзлаваным. Як толькі дарога аслабанілася, націснуўшы на газ, сымчаў упрочкі. Ад гэтай самаўпэўненасці кіроўцы ён таксама не спужаўся, але ў гэты момант нібыта прачнуўся і раптам зразумеў, што стаміўся дазвання. Што ніякай вулкі Б... ён сённа не знойдзе, ды і не трэба яму яе шукаць. Ні сённа, ні заўтра. Бо яе ў гэтым горадзе няма. Бо нават калі і знойдзе, дык не пазнае. Або хутчэй не прыме...

Ён вярнуўся на ратушную плошчу па дарозе, якую цяпер ужо не вельмі добра ведаў. Ён больш нічога не ўспамінаў, а толькі любавалася асяроддзем. І яго раптам ахапіла бязважкасць, такая, якой ён не ведаў даўно.

На плошчы, уладкаваўшыся ў плеченым крэсле ля такога ж плеченага крэсла ў кавярні на вольным паве-тры, ён замовіў сабе піва і стэйк. Чакаючы, заўважыў, што сюды сцякаецца народ. Неўзабаве ў кавярні, у якой ён сядзеў, былі ўжо занятыя ўсе столікі, і ў кавярні по-

бач рабілася тое самае, і ў кавярні насупраць. Нават за яго столік, ветліва ўдакладніўшы, ці не занята, ці можна сесці, падсела святочна апанутая маладая пара.

Напачатку, здзівіўшыся такому натоўпу і цісканіне ў звыклы будні вечар, ён урэшце прыгадаў, што сёння – адборчны тур «Еўрабачання», што праходзячы некалькі разоў цераз плошчу, ён бачыў, як працаўнікі збіраюць сцэну з экранам. Цяпер поруч з ёй прымайстравалася некалькі пагрозліва вялізных, награвашчаных адно на адным і падобных да нейкай іншапланетнай зброі, узмацняльнікаў.

Як жа ён забыўся пра конкурс!

Ён пашкадаваў, што прыйшоў сюды. Але на прыёбары сілаў не было. Ды і выпіты ім другі келіх рабіў сваю справу. Конкурс для хатніх гаспадынь – так, здаецца, менавалі гэтую імпрэзу. «І колькі ж іх тут набіткавалася!» – аглядаючы натоўп, які ўвесь час назапашваўся наўкола, думаў ён.

Недзе на трэцім ці чацвёртым келіху ён знянацку сфармуляваў, чаму не з'ехаў тады з Кенгуру. Узбаяўся. Як і заўжды, узбаяўся заўтрашняга дня. І баяўся і да гэтага, і пасля. І ўсё жыццё потым змарнаваў, каб перастаць баяцца. Шмат працаваў, разбагацеў, атрымаў незалежнасць, але страх, відаць, застаўся. Толькі цяпер ён у даважак змяшаўся з сорамам. Сорамам, што жыццё ён выдаткаваў на тое, каб апынуцца цяпер тут (гэтак вынікала!), піць добрае піва, жаваць добра прасмажаны стэйк і раздражнёна перыцца на конкурс для хатніх гаспадынь, часта-густа пасыпаючы перцам сарказму і страву, і навакольных.

Недзе на шостым келіху, калі натоўп наўкола, зліўшыся ў адзіным парыванні, пачаў падпяваць невыразнай і сімпотнай канкурсантцы, ён вырашыў, што

першым у офісе звольніць маладога менеджара, які су-стракаў яго.

Ах, як яму прыпала да душы гэтая ідэя! Праўда, раніцой, калі той самы менеджар вёз яго на працу, ён прыгадваў пра гэта ўжо з сорамам.

ПРОСТАСЦЬ

Кожная сям'я пачынае з таго, што ён і яна прыводзяць у адпаведнасць свае звычкі. Калі Надзя пабралася з Мішам, яна пачала прачынацца а шостаі раніцы і, пакуль муж быў на прабежцы, мыла падлогу.

Патрэба мыць падлогу ў арандаванай двухпакаёвай кватэры з'явілася ў Надзі сама сабой, і рабіць гэта штодня і ў гэткую рань яе ніхто не прасіў. Тое было нейкае інтуітыўнае дзеянне, а яна была добрым мастаком і прызвычалася верыць інтуіцыі. Праціраючы штораніцы падлогу, маляваную гадоў дваццаць таму карычневай фарбай, з шырокімі шчылінамі паміж дошак, куды за дваццаць гадоў нацэрушылася смецця (і закацілася прыцьмянелая савецкая манетка, якую яна неяк выявіла і ўсё ніяк не магла дастаць), яна спрабавала менавіта гэтым прывесці ў адпаведнасць іх новае жыццё.

Вярнуўшыся з прабежкі, муж доўга стаяў пад душам: змываў пот; шараваўся смачным дэзадарантам, прыводзіў у адпаведнасць свае цела і дух. І, мусіць, тым самым займалася Надзя. Толькі, у адрозненне ад

мужа, у яе мала што выходзіла. Падлога па-ранейшаму глядзелася звыродліва, і, зберагаючы на сабе сляды ранейшых жыхароў, не давала Надзі спакою. Проста побач з сабою яна бачыла апранутую ў зашмальцаваны халат напаўпразрыстую дзяўчыну, чула, як спрасонку тая з шоргатам цягне па падлозе падобныя да смаўжоў тапкі, бачыла яе мужа, які з'яўляўся следам і, лаючыся на Надзю, Мішу і сваю жонку, біў кулаком у замкнёныя дзверы лазенькі.

Надзя любіла той момант, калі Міша выходзіў з лазенькі. Тое, як, пстрыкнуўшы шпінгалетам, які быў на дзвярах замест замка, ён спрытна, з першага разу сваімі дужымі рукамі закрываў дзверы, што набухлі і пакрывіліся. Як німбама свежасці, гарачага душу, што стаяў над яго целам, ён адпалохвае здані ранейшых жыхароў, і тады яна на свае вочы бачыла, як яны хаваюцца па кутах з незадаволеным буркатаннем. Яна любіла яго хаду пасля душу – мяккую і спружыністую, яго босыя ступакі, якія, крануўшыся падлогі, падпарадкоўвалі яе, як казачную раку.

Гледзячы на яго з кухні, яна нязменна замірала з талеркай у руках, бачыла, як яе захоплены погляд адлюстроўваецца ў яго поглядзе, як выклікае ў мужа лёгкую, але ўсё ж самазадаволеную збянтэжанасць, адчувала, што і яе цела ў гэты момант абмену поглядамі робіцца зграбнейшым і больш гнуткім, і, напэўна, уяўляла сябе плюшчом, які імкнецца абвіцца вакол яго. Абвіць кожны выгін, кожную круглявасць і, прыняўшы яго форму, зліцца з ім назаўжды.

Потым надыходзіў сняданак, які, разам з ноччу, быў найлепшым часам у новым Надзіным жыцці.

Адганяючы сваім апетытам Надзін погляд, муж запіхваў у рот тоўстыя доўгія канапкі, падхапіўшы на

відэлец смажанае яйка, цалкам адпраўляў яго ўслед за хлебам, піў вялікімі глыткамі з доўгай празрыстай шклянкі сок, хутка пакідаючы шклянку пустою. Надзя напаўняла шклянку.

– Чаму ты не ясі? – абавязкова, прагнаўшы голад, пытаўся муж.

– Я потым... – адказвала Надзя, але, баючыся, што муж нахмурыцца і будзе думаць, што з ёй ізноў нешта не так, і будзе на працягу дня тэлефанаваць з клінікі (Міша быў хірургам) і спакваля выпытваць у яе сапраўдныя прычыны браку апетыту, пачынала тыкаць вузкім відэльцам у акуратна раскладзенае пасярод чорнай талеркі яйка. Глядзела, як расцякаецца па паверхні трэснуты жаўток, як ён змяняе колер, і, шкадуючы жоўты, мачала ў яго хлеб. Глытаючы, адчувала, як вяртаецца апетыт. З’ядала канাপку, запіваючы моцнай кавай, адчувала, як прачынаецца яе цела, і хваліла сябе за новы рэжым, за гэтае ранняе дзеля мужа абуджэнне.

Здані ў гэты час, разумеючы, што з Надзям яе надзейны абаронца, незадаволена памоўчвалі ў кутах.

Муж расказваў пачуты ўчора ў клініцы, але заблукалы да раніцы анекдот. І хоць, на думку Надзі, анекдот быў цынічным, яна ўсё роўна адгукалася на яго. Анекдот быў для яе падставай для радасці, даваў магчымасць пасмяяцца побач з мужам са свайго страху. І зноў жа прытуліцца да мужа, да яго рогату, да яго здольнасці лекара, які штодня бачыць смерць, забываць пра яе з дапамогай такіх нескладаных прыёмаў.

Звычайна сняданак зацягваўся, і калі яны нарэшце сканчалі, муж, паглядзеўшы на гадзіннік, пачынаў спяшацца. Хутка сыходзіў. Застаўшыся адна, Надзя зноў услухоўвалася ў цішыню, адрозніваючы ў ёй, як, задаволення Мішавым зыходам, па кутах пачынаюць

варочацца здані: як яны пацягваюцца, размінаюць плечы, трасуць доўгімі нячэсанымі валасамі. Каб падоўжыць для сябе раніцу, тую яе асаблівасць, за якую яна цаніла яе, Надзя вярталася ў яшчэ цёплую пасцель, уткнуўшыся ў мужаву падушку, удыхала пазасталы на ёй пах і, пераконваючы сябе, што ўспаміны хутка пакінуць яе, засынала.

Сёння яна праспала не больш за гадзіну і прачнулася ад шуму. Акрамя ранейшых жыхароў, якія жылі побач, як раўнапраўныя гаспадары, у яе цяперашнюю здымную кватэру часта прыходзілі яе першы муж, бацька, усе тры яго жонкі, сярод якіх была яе маці, нейкія напаяўзабытыя сяброўкі, з якімі яна парвала адразу пасля разводу. На гэты раз яны сабраліся разам і, стаячы каля ложка неразутыя, пакідаючы на толькі што адмытай падлозе глейкую кашу ад снегу, што раставаў на падэшвах, размаўлялі пра яе. Размаўлялі так, каб яна чула, каб іх размова пранікала ў яе сон, не давала бачыць іншыя, акрамя гэтага, сны.

– Бо я папярэдзваў яе! – казаў першы муж – удачлівы, хутка разбагацелы дзялок. – Цяпер вы бачыце, што я меў рацыю.

Надзя хацела адказаць нешта крыўднае, нешта хай нават знарок выдуманая, што раззлавала б заўсёды стрыманага, цалкам рэалізаванага ў гэтым вобразе стрыманасці мужа, аднак згадала, што адно парадую яго. І ён зноў адно ветліва і пераможна прамаўчыць.

– Ёй трэба больш выстаўляцца, – заўважыў бацька, вядомы мастак, – за два гады ніводнай выставы, і гэтае каханне, што збівае яе з тропу.

Яна хацела запырэчыць і нагадаць бацьку пра яго жонак. А яшчэ паказаць яму новую карціну, але ў прысутнасці такой колькасці людзей пасаромелася, ды і карціна была няскончаная, хоць Надзя пісала яе ўжо некалькі месяцаў.

– Будзем спадзявацца, яна ведае, што робіць, – уступіла ў размову мама. Яна паглядзела на дачку ўважліва і так, што Надзі, як у дзяцінстве, раптам зрабілася страшна. Усё, што яшчэ імгненне таму яна лічыла адзіна правільным, здалося сумнеўным.

Сутнасць слоў маці зводзілася да давяральнага пытання, а дакладней да мноства пытанняў, якія тая задавала, маючы ўласны досвед: «А калі ён разлюбіць цябе? А што стане, калі ваша рознасць праявіць сябе? А калі ты зноў памылілася і папросту прыдумала яго?»

– Усё значна прасцей, – пачала Надзя, але не скончыла, таму што ўспомніла, што ўжо казала маці пра гэта.

– Зноў простасць? – усміхнулася маці.

Надзя пашкадавала, што пачала размову. Сяброўкі хорам заспявалі: «Простасць». Былы муж пачаў вальсаваць з маці, Надзя бачыла, як тая з пяшчотай паклала галаву яму на плячо. Разам з жонкамі сышоў бацька.

Усё яшчэ абдымаючы падушку, Надзя не знайшла на ёй паху мужа і зразумела, што спала доўга. Яна бачыла падобныя сны занадта часта і навучылася не надаваць ім значэння. Жывучы ў іх асяродку, як з самымі звычайнымі суседзямі, яна і ставілася да іх таксама; часам злавалася, часам, не жадаючы таго, прыслухоўвалася да іх. Звычайна сны агучвалі меркаванне

яе блізкіх, радзей – яе ўласныя страхі, і зусім рэдка яна бачыла самыя сапраўдныя сны – тыя, што хавалі таямніцы, не паддаваліся разгадцы, з багаццем густых фарбаў, з чароўнымі і добрымі ператварэннямі. Такія сны яна запамінала і захоўвала затым у памяці, быццам улюбёныя кнігі.

Не ўстаючы, Надзя пацягнулася да тэлефона, які ляжаў на крэсле. Патэлефанавала мужу, але не для таго, каб распавесці пра сон, а каб пачуць голас, зацвердзіцца ў яго існаванні. Муж не адказаў: мабыць, быў на аперацыі. Уявіўшы, як ён засяроджана схіліўся над аперацыйным сталом, яго дакладныя рухі, ад якіх залежыць чыёсьці жыццё, яна сумелася ад сваёй слабасці.

Хутка падняўшыся з ложка, Надзя пайшла ў лязеньку пакой і доўга стаяла пад прахалодным душам, як вучыў муж. Затым схадзіла на кухню, машынальна зазірнула ў лядоўню, вырашыла, што ў краму сёння можна не ісці. Прыбіраючы раскіданыя мужам у спешцы рэчы, некалькі разоў прайшлася па аціхлай кватэры. Цяпер, уся асветленая роўным святлом, яна здалася Надзі ледзь не роднай, і нават падлога была сімпатычнаю.

Нарэшце яна падышла да павернутага тварам да сцяны карціны. Разгарнула эцюднік і стала думаць, чаму яна так доўга не можа яе дапісаць.

Усё жыццё Надзя імкнулася да простасці. Простасць была для яе сімвалам гармоніі, прасвятлення, Бога, ідэяй фікс урэшце. Выказаць сутнасць простасці, яе дакладны сэнс, Надзя не магла, але адрозніць натуральнае і чыстае ад надуманага і штучнага ўмела заўсёды. Усё сваё (і не толькі сваё) жыццё яна вымярала ступенню простасці. Старалася жыць сэрцам, а не розумам, інтуіцыяй, а не досведам. Калі нешта ў яе не выходзіла,

яна, не разбіраючыся ў складанасцях і хітраспляценнях, панічна баючыся, што і яе жыццё зробіцца няпростым, выдаляла гэтае «нешта» з свайго жыцця.

Так выйшла ў яе з першым мужам. Ён падкупіў яе сваёй лёгкасцю і, мабыць, простасцю вырашэння праблем. Не маючы складанасцяў, пагарджаючы імі, ён, нібы па-майстэрску вальсуючы, з усмешкай вырашаў любыя (часцей за ўсё матэрыяльныя) пытанні і нават, здавалася, зусім іх не меў. Ён спадабаўся ёй гэтай віртуознасцю, сваёй свабодай, для якой яму, здавалася, і былі патрэбныя грошы. Аднак неўзабаве яна зразумела, што насамрэч побач з ёй вельмі складаны і супярэчлівы чалавек. Наіўна мяркуючы, што праблема ў правілах, якімі ён, на яе думку, падмяніў навакольны свет і за якімі ўжо даўно не бачыў сябе, жадаючы дапамагчы яму, навучыць яго гаючай прастаце, яна рабіла нейкія дзівацкія ўчынкі, якія супярэчылі правілам мужа. Але першы муж, мусіць, усё ж кахаў яе, і таму прымаў яе штукі з заступніцкай усмешкай, рабіў выгляд (а, можа, і лічыў так?), што яны ўсяго толькі наступства іх розніцы ва ўзросце. Што з часам яна адумаецца. Адчуваючы гэта паблажлівае і не занадта сур'ёзнае стаўленне да сябе, Надзя злавалася і даходзіла ў сваіх «няправільных» учынках да жорсткасці. Так аднойчы, адключыўшы тэлефон, яна некалькі дзён пра жыла ў майстэрні ў прыяцелькі. Калі Надзя вярнулася дадому, першы муж выглядаў выматаным і разгубленым, і яна раптам зразумела, што ўсё, чаго яна дамаглася – гэта вывесці яго з раўнавагі, з звыклых яму межаў і правілаў, але без іх ён стаў падобны да дзіцяці, якое страціла маці. І ніякай простасці яму не трэба, таму што яго жыццё і ёсць яго простасць (толькі ў нейкай пачварнай форме, калі прастэча ўжо

даведзеная да пустэчы). А ўсё яго каханне да яе і ўсе яго правілы – спосаб выратавацца ад гэтай пустэчы. Зразумеўшы гэта, Надзя падала на развод.

Развод быў доўгім. На працягу двух гадоў муж маліў і запэўніваў, што ўсё зменіцца. Надзя верыла і вярталася, але ўжо праз месяц усё паўтаралася, і яна ўжо не пазнавала сябе ў сваіх учынках. Пазней ёй расказвалі, што пасля разводу муж доўга лячыўся ў псіхіятра, стаў шмат піць. Надзя слухала без цікавасці, быццам гаворка ішла пра зусім чужога ёй чалавека, таму што яна цвёрда вырашыла тады вярнуцца да чысціні пачатку, да той простасці, якой здрадзіла з мужам.

Гледзячы на карціну, Надзя зноў думала аб простасці. Уласна, яна і пісала карціну аб простасці. Толькі выходзіла карціна далёка не простаю. Звычайна Надзя аддавала перавагу працы ў дэкаратыўным стылі, дзе і напраўду ўсё было проста. Дзе жыла зразумелая, немудрагелістая, зайграная на адным інструменце мелодыя, дзе змест магло разабраць нават дзіця. Такія працы выходзілі ў яе хутка і не пакідалі пакуты ўнутры, заканчваліся разам з выяўленым пачуццём. Калі яна жыла ў Піцеры, ужо разведзеная, яна добра зарабляла на дэкаратыўных карцінах, і яны падабаліся ёй яшчэ таму, што нават расставацца з імі было не шкада.

Любоў да дэкаратыўных, «легкадумных» работ з'явілася ў яе яшчэ з дзяцінства, як пратэст супраць манументалізму, які навязваў ёй бацька, эпічнай глыбіні з яе праязічнай дэталіроўкай, карпатлівай працы, у якой часам за прафесійнай тэхнікай, за нейкай пабожнай тэмай (крытыка якой будзе выглядаць блюзнерствам), мастак мог схаваць сваю пустэчу.

Толькі для гэтай карціны Надзя абрала ўсё ж бацькаў стыль. Хоць і працавала ў ім яна па-свойму. Уся

карціна была напісана ў імпрэсіянісцкай манеры, але з эпічным размахам, з буйным першым планам, што змяшчаў у сябе адразу некалькі персанажаў. З левага верхняга кута, прабіраючыся скрозь густое алейнае неба, падымалася, як бурбалка ў кіпені, сонца. Усю ніжнюю, з канца ў канец, частку палатна занялі пахіленыя разам з травой, пазбаўленыя жыцця, з аднолькавымі пустымі абліччамі, каменныя балваны. А цераз усю верхнюю частку скакаў, ірвучы зямлю, уласна, прымушаючы балваноў адхіснуцца, несучы сонца на спіне, чорны бык.

Калі Надзя рабіла першы накід, замест быка па рытуальным полі скакаў белы конь. Толькі Надзя неўзабаве зразумела, што конь занадта кранальны і выглядае безабаронна і прыручана побач з паганскімі ідаламі. Тады яна напусціла на балваноў смерч, густы вихор, які павінен быў сцерці іх з твару нованароджанай ранішняй зямлі. Але смерч і сонца глядзеліся побач узаемавыключальна, прасталінейна і плакатна. І яна зразумела – будзе бык. Але бык не такі, што палюхае, як на карыдзе, сваёй лютасцю, а бык, у цэле якога будзе адгадвацца цела яе новага мужа.

Цяпер, гледзячы на карціну, яна ясна зразумела, чаму так доўга яе піша, чаму перастала пісаць кароткія і наіўна-захопленыя дэкаратыўныя карціны. Ад таго, што хоча як мага даўжэй, а, можа, і заўсёды, пісаць толькі гэтае цела. Хоча перадаць паўнату здзейсненага ёю, звязанага з гэтым целам, адкрыцця. Адкрыцця, што змяшчае сакрэт гармоніі, захаплення ад прастасці, якая ўсё адраджае.

Баючыся закрануць у карціне ўжо створанае, Надзя асцярожна і для ўсяго цэлага незаўважна, стала

дадаваць новыя мазкі. Вельмі хутка пісаць стала лягчэй, страх знік, замест яго з'явілася ўпэўненасць.

Надзя не заўважыла, як прамільгнуў час, як за акном узялося на цемру, і толькі пачуўшы, што ў замку павярнуўся ключ, звыкла расстроілася, што яе працу перапынілі, бо яна хацела сказаць нешта дакладнае прашыю быка, пра паставу, пра гонар і зацятасць, але дакладнасць выпырхнула, нібы палахлівы матылёк, і цяпер калі яшчэ прыляціць.

Над Надзжай, падышоўшы занадта блізка, на адлегласць, на якую да карціны можа наблізіцца толькі мастак, у пункце, адкуль бачная толькі анатомія малюнка, стаяў Міша. Пагладжваючы Надзю па плячы, ён разглядаў карціну. Нават не павярнуўшыся, яна зразумела гэта па павольных і аднастайных рухах яго рукі.

– Здрава, – працягнуў ён. – Толькі ж калі ты яе скончыш? Карціна выдатная, навошта аддаваць ёй столькі сілаў, калі ўсё ўжо гатова?

Карціна быццам аддалілася ад Надзі. Зрабілася чужою. Ёй чамусьці здалося, што ў яе нічога не выйшла, што Міша цяпер глядзіць на нейкую іншую карціну.

– Ты нічога не разумеш. Адыдзі! – сказала яна.

Міша дзіўна паглядзеў на жонку, збянтэжаны рэзкімі, быццам не ёю вымаўленымі словамі.

– Алей нельга глядзець так блізка, так ты нічога не ўбачыш, – ужо міралюбна сказала яна.

– Ну не ўбачу, дык не ўбачу, – спакойна і таксама міралюбна падсумаваў Міша. – Ты ж ведаеш, я ў жывапісе нічога не разумею.

Нібы адразу забыўшыся пра спрэчку, ён пайшоў на кухню. Стаў грымець там посудам, на поўны напор адкрыў кран, выцягнуў запалкі, запальваючы пліту.

– Ты што-небудзь ела за дзень? – гучна спытаў ён.

– Не, чакала цябе, – вельмі ціха, сабе, адказала Надзя.

Ужо без думак, разгублена глядзячы на карціну, яна праседзела каля яе яшчэ нейкі час, потым, як у сне, пайшла на энергічны гук электрычнага імбрыка, што пачынаў ужо закіпаць. Дапамагла сабраць на стол, слухала і не чула навіны з лякарні, якія распавядаў муж, і чамусьці зноў разлавалася, калі, не дачакаўшыся, пакуль яна скончыць з сервіроўкай, ён пачаў есці. Яна ўявіла раптам, што на яе месцы цяпер можа быць любая іншая жанчына, і з ёй ён будзе паводзіцца гэтаксама, і прыгадаліся мамчыны пытанні – бясконцыя, безадказныя, аднолькавыя.

Сказаўшы Мішу, што ў яе разбалелася галава, хутчэй мінуўшы яго погляд, яна пайшла ў спальню, легла паўзверх коўдры на ложак. Мімаволі стала ўслухоўвацца, як ён збіраецца на сваю штовечаровую трэніроўку, немаведама навошта пачала спадзявацца, што сёння ён застанецца дома дзеля яе, але калі ён зазірнуў у пакой, заплюшчыла вочы. Міша, патушыўшы святло і асцярожна прыкрыўшы дзверы, пайшоў.

Амаль адразу кватэра запоўнілася гукамі. Гучна запрацаваў тэлевізар. Пачалі спрацацца міжсобку мужчынскі і жаночы галасы. Грукнулі кухонная дзверы. Хтосьці вымавіў слова «боршч». Хтосьці высыпаў на стол дробязь з кішэні. Бразнуўшы, па падлозе пакацілася манетка. Нячутна правалілася ў шырокую шчыліну.

ДАБРОТЫ

Хата месцілася на ўскрайку вялікага горада. Там, дзе сканчалася тэрыторыя заводаў і пачынаўся пасёлак, называны Паўночным, бо ён быў пабудаваны ў паноўчнай частцы горада. Пры гэтым шмат якія назвы вулак пасёлка былі звязаныя хутчэй з уяўнай, чым геаграфічнай Поўначчу: Ангарская, Амурская, Байкальская.

Нягледзячы на блізкасць заводаў, у пасёлку жылі не толькі рабочыя. Жылі ў ім таксама і цыганы, і крымінальнікі, што ненадоўга выйшлі на свабоду. Але іх было няшмат і на агульную атмасферу жыцця ў пасёлку яны не ўплывалі.

Большасць жыхароў Паўночнага лучыла агульная мінуўшчына: усе яны пры канцы трыццатых-саракавых з галоднай вёскі перабраліся бліжэй да адносна сытага горада. Колісь яны туліліся ў цёмных арцельных бараках, у вузкіх казённых пакоях, няўтульных арандаваных катухах. Цяпер у іх былі свае хаты, свае некалькі сотак, а на іх – яблыні і вішні, свае, прытуленыя адна да адной – ажно ступіць нельга – грады з клубніцамі,

пятарушкай, моркваю і па броўцы дзялкі – кветкі. Лета навывёт збыткі з гародчыкаў жыхары неслі да крамы «Садавіна-гародніна». Побач з ёю праходзіла мяжа пасёлка і пачынаўся новы, яшчэ без дрэваў і ценю блочны мікрараён. Проста на асфальт сцяліліся газеты, раскладваўся толькі што сабраны ўраджай; вёўся не надта жвавы, але прыбытковы гандаль.

Сястра распавядала, што мы з ёй выгадаваліся ў гэтым пасёлку. Сумняюся стасоўна сябе. У маіх дзіцячых прыгадах пра Паўночны заўжды лета, заўжды сонца. Яно будзіць мяне ранкам цёплым зайчыкам па маёй шчацэ, станожкай скокае зыркмі слядамі па ахінутым засенню дрэваў падворку, распаліе страху дома, робячы немагчымым даследаванне таямнічага душнага гарышча. А яшчэ ва ўспамінах жывуць навальніцы. Летнія, што прыходзяць у сонечны дзень канцом свету, нібыта развітальнае імгненне майго бестурботнага жыцця. Навальніцы падмяняюць свет наўкола, намагаюцца вырваць з карэннем не толькі дрэвы, але і хату, і маю бурклівую бабулю, а яшчэ нешматслоўнага дзядулю, які ставіцца да майго існавання, як да чарговага пасаджанага ім дрэва.

На мне мокрая, вузкія, у выцвілыя блакітныя краткі кароткія штонцы, кашуля без некалькіх гузікаў на жываце, на босую нагу – сандалі. На адной – адарваная засцёжка. Сандаль безупынку скідаецца, і, калі я ўжо бягу праз зліву, што змывае пасёлак, ні сцяты ні павешаны ад вусцішу ўрываюся ў хату, дык заўважаю, што пакінуў яго ў вялізнай каламутнай лужыне, якая расцялася на ўсю Байкальскую вуліцу. Страту адразу ж заўважае бабуля, і прыгаворваючы, што я шыбенік, пры гэтым адначасова шкадуючы мяне, накідае на галаву ватную фуфайку і ідзе на пошукі сандаля. Я ж

моўкны і немы, мне абыякавы лёс нягеглага сандаля, я чакаю, калі скончыцца навальніца, чакаю назаўжды згіблую ў ёй бабулю.

У хаце было тры пакоі. Найвялікшы займаў дзед, улетку ў і ёй з'яўляўся таксама я. Два другія, зусім маленечкія, здаваліся за трыццаць рублёў у месяц кожны. Бабуля жыла ў каморы. Прынамсі, тады я менавіта так называў гэтае памяшканне.

Цёмны калідор перад вялікім дзедавым пакоем калісьці быў квадратным – прыблізна тры на тры метры. Адноўчы дзед перагарадзіў яго папалам і збудаваў для бабулі камору, у якой змясціліся ложка і вузкая тумбачка. Ці то дзеду не хапіла дошак, ці то ён рабіў наўмысна, каб у каморы было больш паветра, але перагародка не даставала да столі прыблізна метр.

Позна ўвечары, мінаючы яе, можна было пачуць, як нешта неразборліва шэпча бабуля, як яна ўздыхае і моліцца, як ціхенька бразгае заробленай за дзень драбязой. Манеткі яна раскладала вежачкай па рублі і, некалькі разоў уголас і паволі пералічыўшы, загортвала ў тонкую папіросную паперу, замыкала ў нібыта прыліплай да ложка тумбачцы. Калі вежачкі не змяшчаліся больш на паліцы, бабуля аддавала іх дзеду і той мяняў манеты ў ашчаднай касе, асцярожна адлічыўшы касіру рубель за клопаты. Вярнуўшыся дадому, дзед вяртаў грошы бабулі, натуральна, за вылікам рубля, выдаткаванага на абмен.

Дзед і бабуля харчаваліся на шэсцьдзесят рублёў ад арэнды кватэр. Сваю ж пенсію ў сто дваццаць рублёў дзед адносіў у адшчадную касу. Паход да касы быў цэлым рытуалам. Адбываўся ён на наступны за прыходам паштара дзень. Дзед адразу пасля сняданку сядзе пагаліцца. Праз адсутнасць на маленечкай куханьцы

месца рабіў ён гэта ў сваім пакоі проста на абедзенным стале. У адмысловым мельхіёравым кубачку ён старанна падбіваў мыльную пену. Доўга мянціў аб папругу выгнутую, як самурайскі меч, небяспечную брытву, зручна ўсталёўваў на стол люстэрка, якое перахоўвалася ў скураным чахле, і, ускінуўшы голаў, пачынаў вадзіць па шчэці спярша мыльным пэндзлем, а потым страшнай вострай брытвай. Я з жахам глядзеў на яго і разумеў, што не хачу рабіцца дарослым, не хачу, каб у мяне расла барада. Завяршыўшы галенне, дзед нашмароўваў шырокія шчокі даўкім ласьёнам, рэзкі водар якога заставаўся ў пакоі яшчэ на доўгі час, нібыта дзед нікуды не пайшоў, а проста зрабіўся нябачным. Далей, ён апранаў свой найлепшы гарнітур з стракатымі планкамі ўзнагарод, нерухомеў ля люстэрка з вузкім грабянцом – вадзіў ім па рэдкіх валасах, пакрываў галаву нізка да броваў капелюшом і важна, нібыта намысліўшы лёсавызначальнае рашэнне, сыходзіў.

Пасля ягонага сыходу ў пакоі з'яўлялася бабуля, дадаючы да водару ласьёну свой. Яна заўжды пахла тым, да чаго нядаўна дакраналася. Калі гатавала на кухні – салам і капустай, калі корпалася ў гародчыку – зямлёй і травой, калі хадзіла на рынак – клубніцамі і яблыкамі. Яе ж уласнага паху я не памятаю, гэтаксама як не памятаю і размоваў з ёй (напэўна, ніякіх асабліва размоваў між намі і не было). Яна прыбірала са стала прылады для галення. Злавалася і бурчэла на дзедка.

З тае прычыны, што бабуля ніколі не працавала, яна атрымлівала мінімальную, у дваццаць сем рублёў, пенсію. Гэтыя і тыя грошы, што яна нагандлявала за лета, і складалі ўвесь яе прыбытак.

Дзед любіў маёмасць. У адрозненне ад бабулі, якая засталася непераборлівай сялянкай, ён як след

прыжыўся ў горадзе. Нават атачыў сябе прадметамі раскошы, якія жонцы падаваліся чужымі і няўцямнымі. Усё фарсуністае, што было ў хаце і падпадала пад катэгорыю збытکوўнасцяў, набываў дзед. Грунтоўны буфет з драўлянымі порцікамі і калоннамі. У важкай гіпсавай раме – карціна з трыма паляўнічымі на прывале (абглядаючы яе, я заўжды гадаў, які з іх мой дзед). Першай мадэлі каляровы тэлевізар, а таксама процьма сувенірных статуэтак, якія ён прывозіў з абавязковай штогадовай паездкі ў Кіславодск. Адна з статуэтак мяне дазвання лякала. Гэта быў пакрыты слоём фосфару арол, які стаяў на буфеце: удзень зеленавата-белы, ён цьмяна мігацеў уначы. Апрача гэтага, птушка, растуліўшы крылы, у абсалютна натуральным драпежным руху схіляла бляклую дзюбу па-над змяй, што звівалася ля яе кіпцюроў. Прыязджаючы на лета, я насамперш хаваў арла ў буфет, але і адтуль, засынаючы ўначы, усё адно адчуваў яго злавеснае мігаценне.

Дзеду было да душы валодаць сваімі рэчамі. Застаўшыся змалку фактычна сіратою-жабраком, ён ганарыўся набыткамі і пачуваўся сярод іх ледзь не памешчыкам.

У бабулі ж, акрамя пасцельнае бялізны, пуховых падушак і коўдраў, градаў у гародчыку ды шчуплых ашчаджэнняў у гумбачцы не было нічога.

Засвоіўшы толькі польскую абэцэду, пражыўшы ў вёсцы да трыццаці гадоў, яна трапіла ў горад выпадкова, але назаўсёды так і засталася восьмым дзіцём-бязбацькавічам з раскулачанай, вечна галоднай сям’і.

Але ж была адна каштоўная рэч у яе маёмасці – швейная машынка. Ніхто не памятае, калі і адкуль яна ўзялася. Дзед казаў, што машынка была адзіным пасагам, які далі за бабуляй.

Гэта была дабротная рэч, зробленая яшчэ на пачатку дваццатага стагодддзя кампаніяй «Швейныя машынкі Ісаака Зінгера» ў Падольску. Машына мела нажны прывод. Чыгунныя ножкі, маляваныя тоўстым слоём чорнай фарбы, масіўныя літыя арнаменты кветак, здаецца, лілеяў і ружаў, улюбёніц эпохі мадэрна.

Верхняя частка швейнай машынкі стаяла на прымацаванай да металічнай асновы драўлянай падстаўцы, зробленай з двух гатункаў дрэва і пакрытай лакам. Пад лакам віліся жоўтыя і чырвоныя кветкі.

Бабуля ўжо кепска бачыла і шыла на машынцы зрэдчас. Зазвычай яна нахінала на яе драўляны футарал. Ён быў нагэтулькі цяжкі, што аднойчы вырашыўшы яго прыўзняць, каб з цікаўнасці крутануць колца, я да слёз ушчаміў палец.

З гэтай машынкай звязана шмат гісторыяў. Адную з іх я добра запамніў.

У сорак першым годзе дзядуля і бабуля ўжо жылі ў горадзе: дзед працаваў у транспартнай міліцыі, яго дачцэ Лоры – маёй матцы – тады было чатыры гады. Дзесь на ўскрайку горада ў прыватым доме яны арандавалі пакой з асобным уваходам і кухняй.

Калі пачалася вайна, як і шмат каго, дзед пакінулі на падпольнай працы. Паводле яго аповедаў, ён мусіў быў уладкавацца на працу да немцаў. Кім і куды, у інструкцыях не гаварылася, ды і як мог цясляр з спецыяльнасці ўладкавацца на стратэгічна важную працу – таксама няясна.

Дзед наняўся чорнарабочым у чыгуначнае дэпо. З падполля ён ведаў адно сувязную, якая прыходзіла да яго раз на тыдзень. Гэта была сімпатычная дзяўчына Глаша.

Глаша працавала кельнеркай у жаўнерскай ста-лоўцы пры нямецкім штабе. На выпадак пытанняў у дзеда ў доме была падрыхтаваная гісторыя пра тое, што Глаша – яго далёкая крэўніца, пагатоў ніякіх блізкіх сваякоў у дзеда аніколі не вялося. Пра дзень прыходу сувязной дамаўляліся загадзя. Хутка бабуля заўважыла, што перад Глашыным прыходам дзед пачаў надзяваць белую кашулю, як бы прыхапкам глядзеца ў люстэрка, нават аднойчы пагаліўся ўвечары (зазвычай ён галіўся зранку).

Звестак, якія можна было перадаць Глашы, у дзеда не было, і падчас прыходу сувязной яны пілі гарбату, гутарылі, раз-пораз гучна смяліся, пад касавурымі позіркамі бабулі, якая ўвіхалася побач.

Падчас гэтых размоваў Глаша распавядала нейкія ўрыўкавыя навіны, якія выпадкова даходзілі да яе: пра аблогу Масквы, перапыненае на падыходах да яе нямецкае войска, пра размовы жыццялюбных вайскоўцаў штаба, якія выхваляліся зладзіць «капут» Маскве яшчэ да Новага года. Лора любіла прыходы Глашы, таму што тая заўжды прыносіла якія-небудзь ласункі для яе – то плітку чорнага сытнага нямецкага шакаладу, то колькі цукерак, то проста кавалак рафінаду. Лора, зразумеўшы сур'ёзнасць вайны, нібы пасталела на некалькі гадоў ужо ў першыя яе месяцы. І ўсе прынесеныя Глашай слодычы аддавала маме, якая расцягвала іх на некалькі дзён, выдаючы дачцэ патроху.

Ціхамірнае жыццё цягнулася нядоўга. Ужо ў сярэдзіне восені гестапа схапіла кагосьці з падполля і атрымала першыя спісы прозвішчаў і адрасоў падпольшчыкаў. У ліку іх была, пэўна, таксама заўважная Глаша, але, выконваючы абавязкі сувязной, яна да позняга

вечара абыходзіла горад па адрасах, папярэдзваючы аб падрыхтаваных арыштах.

Дзеда яна заспела ў дэпо, і калі той, перш чым пакінуць горад, сабраўся вярнуцца дадому, каб забраць жонку і дачку, настаяла, што ісці яму варта проста зараз. Яна запэўніла дзеда, што сама ўсё зробіць, яму загадала чакаць сям'ю ў адной з вёсак прыгарада, адкуль іх усіх перабавяць да партызанаў. Дзед падпарадкаваўся і, як быў, выправіўся да прызначанага месца.

Ужо цягнулася, калі Глаша прыйшла да Ані. Дзверы былі незачыненыя. У чаканні мужа Аня нешта шыла ў куце. Лора гулялася з лялькай на ложку. Пачуўшы, што ім трэба сыходзіць, Аня перасела на ложак да дачкі. У ёй быццам усё парвалася, і Глашынага сыходу яна не памятала. Спачатку Аня стала вінаваціць ва ўсім мужа, потым перажагналася, потым агледзела пакой. Яны пражылі ў ім два гады, і, які-ніякі, ён зрабіўся іхнім домам. У сутарэнні – тры мяхі бульбы на зіму, у дзежцы – капуста. У кухні сушаныя грыбы развешаныя на нітках, яны духмяняцца будучым супам. На сценцы дыван, што муж купіў перад вайной, проста паводле даўжыні ложка, якраз асланіў абадраныя шпалеры, і калі Ані не спалося, яна па ім у цямрэчы вадзіла далонню, і шчыльная вышытая тканіна супакойвала сваёй дабротнасцю. Нібыта і Аніна жыццё асланіў гэты дыван. Двухспальную коўдру, на якой яна цяпер сядзела, яна пашыла сама з лапікаў, брала іх абы-дзе, а атрымалася – прыгожа. Палітоны новыя, што мужу і сабе купілі ва ўніверсальнай краме мінулай восенню: абодва сінія, з самавітымі вялікімі пляскатымі гузікамі, якія даводзілася доўга прасоўваць у вузкія петлі. І ёй, і мужу падабалася, як яны зашпільваліся, і яна не стала расцягваць петлі. Сукенка, што толькі раз апранала, –

на вяселле. Муж настаяў: ёй шыла швачка за дваццаць рублёў, хатняй работы. Швачка тады прапанавала розныя тканіны: белую ў жоўты гарох, у палоску і яшчэ нейкія, што змешваліся ў адную пярэстую пляму. І Аня, спалохаўшыся дарагоўлі, нават не спытала цаны. Выбрала самую простую і яшчэ карункі на каўнер. Цяпер яна захоўвала гэтую сукенку для Лоры.

Усе рэчы ў пакоі нібыта загаварылі. Куды іх цяпер? Яна чамусьці адняла ў дачкі ляльку і паклала побач. Лора ж і без таго перастала гуляцца, уважліва пазіраючы на матку.

Аня паднялася, стала нацягваць целагрэйку і ўбачыла швейную машынку. Пад іголкаю з прасунутай ніткаю ляжала спаднічка, якую яна пачала сёння шыць для дачкі. З усіх рэчаў галасней за ўсіх лямантавала машынка, і, намагаючыся не глядзець у яе бок, Аня пачала збіраць рэчы.

Палітон і сукенку загарнула ў абрус. Таксама нядаўна куплены: яна толькі раз яго сцяліла на першае мая і адразу памыла, бо муж заліў вялікія чырвоныя макі віном, і схавала ў шуфлядку да Калядаў. Пачаўшы завязваць краёчкі абруса, Аня ўсё перабірала ў галаве, у што іншае можна загарнуць палітон. Але абрус быў шчыльны і чысты, таму Аня ўсё ж вырашыла ўзяць яго – ужо лепей потым адмые. Далей яна зняла з ложкаў коўдры, навалачкі з падушак, усё абкруціла прасціной. Пакі атрымаліся вялікія.

– Я хуценька, – сказала яна Лоры, якая нудзілася ў куце. І пакуль несла вузлы праз кухню, вачыма абрала, што з посуду варта сабраць.

На двары было вільготна, з даху валіліся кроплі. Нібыта на сэрца Ані, падалі на вузлы. Каб не намачыць, яна іх абняла і асцярожна несла перад сабой. З гас-

падыняй доўга разумецца не давялося – тая прыняла рэчы на захаванне, але дапамагаць узбаялася і мужа свайго не адпусціла.

Даўшы рады з рэчамі, Аня апанула на дачку футра і, сабраўшы харч і вопратку, якую магла з сабой цягнуць, ужо хацела была ісці, калі зноўку зірнула на машынку. Гаспадыня паабяцала, што будзе яе сцерагчы, але Аня ёй веры не давала. Хіба яна ведае, як ёй карыстацца? Муж заўсёды змазваў машынку, калі што якое, расхістаны шруб расточваў у цэху, нават іголку ўстаўляў сам, не давяраючы жонцы.

– Пачакай, – сказала яна дачцэ, адпусціўшы яе руку. Лора, адчуўшы нядобрае, ужо ні на крок не адыходзілася ад маткі.

Аня адпусціла на падлогу клункі, павярнулася да машынкi, нахінула на яе футарал. Лакаванае дрэва было нібы цёплае, так бы рукі і не адымала ад яго. Стала адкручваць шрубы, якія злучалі верхнюю частку машынкi з ножкамі, адкруціла тры, а чацвёрты, той, што расточваў муж, раптам загруз.

– Вядзьмак, вядзьмак! – звыкла кляла Аня мужа. Яна прынесла вялікі нож і вырашыла паспрабаваць падчапіць шруб, выказаўшы пад ім у драўлянай падстаўцы паглыбленне. Лакаванае дрэва паддавалася кепска, лязо слізгала і, выпадкова, саскочыўшы, чыркнула па пальцы, але Аня не адчула болю і працягвала хутка і моцна вадзіць нажом вакол шруба.

– Мама – вось, – пачула яна поплеч голас дачкі. Хутка глянуўшы ў бок Лоры, яна ўбачыла белую анучу ў яе руках, а пасля – на падлозе пад машынкай – падобныя на рассыпаныя ягады кроплі крыві.

– Адыдзі! – засычэла Аня. Лора, усё яшчэ трымаючы анучу, ціхенька зарумзала, але па кароткім часе сха-

мянулася, баючыся яшчэ больш уззлаваць матку. Ціха румзаючы, яна проста стаяла поруч.

Нарэшце шруб паддаўся. Аня паклала яго разам з астатнімі ў анучу, што прынесла Лора, і сунула ўсё ў кішэню. Пасля яна спусцілася ў сутарэнне і, высыпаўшы на падлогу рэшткі бульбы з меха, вярнулася з мехам. Некалі разоў страсянуўшы яго і, пашнарыўшы ўсярэдзіне рукой, убачыла на далоні бруд, змяшаны з кашыцай з раздушанай на днішчы бульбы. Тады яна вывернула мех на адваротны бок і асцярожна, бокам, паклала ў яго швейную машынку. Як след перавязаўшы, панесла ў сенцы.

Там яна ўзяла рыдлёўку і з дачкой, што дробна перабірала нагамі побач, выправіліся ў далёкі канец гародчыка. Ля самага плота, дзе праз цень нічога не расло, побач з вялікай гнаявой купай, Аня ўзялася рыць яму. Маразы яшчэ не ўціснулі, зямля паддавалася лёгка. Аня памылілася: вырытая амаль што на метр углыбкі яма выявілася завузкай для машынкі. Спяшаючыся пашырыць яму, Аня наадварот – стала яе закопваць. Яшчэ па краі яна ўпёрлася рыдлёўкай у валун. І тады яна спусцілася ў яму і прынялася за працу няспешна.

Усе яе страхі ўлагодзілася. Зямля і праца заспакоілі Аню.

Нізка сцяліўся туман. У хаце насупраць з коміна выходзіў дым. Лора вадзіла палкай пад дрэвам; у нейкай сваёй гульні падымала вочы на ніцыя сырыя галіны, нібыта дрэва адушаўлёнае, і яна клікала яго пагуляцца. Немцаў і ўвесь вэрхал сённяшняга дня Аня не тое што забылася, а ўсё, што з імі звязана, зрабілася нейкім несапраўдным. І раскулачаная яе сям'я, і частая змена ўлады, і ўцёкі ад голаду ў горад, і муж з ягоным

няўцямым падполлем. З усяго гэтага яна бліжэй за ўсё зноў адчула рэўнасць да сувязной.

Урэшце Аня паклала на дно ямы машынку. Прысыпала яе з усіх бакоў лістотай – каб тая не мерзла, потым зямлёй. Падумала, што няблага было б паўзверх за класці дошкі, але дзе ты іх знойдзеш папоцёмку? І, можа, усё гэта ненадоўга, і да зімы, глядзіш, яна яе выкапае.

Вярнуліся ў хату. Уся перапэцканая зямлёй, яна вымыла рукі і ўжо мімаволі ўзяла клункі, як раптам пачула, што да хаты пад'ехаў матацыкл, за ім – машына, з натужлівага цяжкага гуку – грузавая.

Аня села на ложак, глянула на прыгожы кілімок, абняла Лору, стала лашчыць валасы. «Чые яны такія пухнатыя?» – думала яна, пакуль немцы хадзілі па падворку. Спярга яны зайшліся да гаспадыні, а потым ужо разам з ёй – яна паказвала дарогу – прыйшлі па Аню.

* * *

Сустрэча была прызначаная ў вёсачцы, што вымірала ад блізкасці да горада. Дзед, новая сувязная, якую ён бачыў упершыню – няўцямнага веку, нехлямажая і суворая, як школьная дырэктарка, колькі маладзёнаў, апранутых, як і дзед, у працоўную вопратку, сям'я з трыма дзеткамі ды мужчынка нападпітку з вёскі, які драмаў на калёсах – былі ўжо за ваколіцай, на пачатку размытай лясной дарогі. Раз-пораз прачынаючыся, мужчынка падымаў голаў і, звяртаючыся толькі да сувязной, прапаноўваў ехаць. Ён сумняваўся, што за ноч па гразюцы паспеюць, на што сувязная не адказвала і нават галаву не павяртала на ягоны голас. Звыклы

да такога абыходжання мужчынкі, мармычучы сабе ў бараду яшчэ нейкія аргументы, паводле якіх трэба ехаць у гэтую ж хвіліну, зноўку засынаў.

Сувязная чакала Глашу, дзед – сям’ю, і ўжо было знач, калі сувязная загадала садзіцца.

– Яны маглі пайсці іншай дарогай, – ці то для дзеда, ці то для сябе сказала яна.

Пра лёс жонкі і дачкі дзед нічога не ведаў да сорак чацвёртага года, калі з партызанаў патрапіў у рэгулярнае войска.

* * *

Цяжкавік паволі сунуўся па цёмных крывых вулках пасёлка. Калі Аню і Лору пасадзілі ў яго, там было ўсяго два чалавекі, але з кожным нядоўгім прыпынкам людзей усё дадавалася.

Спярыша Лора надзілася разраўціся, але перадумала, успомніўшы, што слёзы ёй больш не дапамагаюць. Апошні раз яна плакала, калі горад бамбавалі і самалёты падоўгу высока кружлялі па-над дамамі. Яны з мамай тады дні навывёт сядзелі ў цяснотным і вільготным сутарэнні. Лора плакала, час ад часу расплюшчваючы адно вока, здзіўляючыся, што слёзы нічога не мяняюць, як гэта было раней. А калі мама паднялася ў хату па ежу і доўга не вярталася, і чуваць было толькі выбухі, Лора раптам перастала плакаць. За той час, пасталеўшы, яна зразумела, што цяпер зусім не да яе. І калі яна хоча, каб яе не згубілі ў распачатай вайне, дык ёй бліжэй да родных трэба трымацца, а яшчэ быць слухмянай, каб яны яе любілі і не забывалі.

Дзетак у цяжкавіку, акрамя Лоры, не было. Заўважыўшы дзіцятка, чужыя людзі спагадліва глядзелі то

на матку, то на дачку. Адзін маладзён, што сядзеў побач, нават па галаве яе палашчыў і, смешна задраўшы пальцам нос, паказаў свінчуковы лычык. Ад увагі Лоры зрабілася весялей, і яна, прытуліўшыся да маткі, пачала глядзець, як у дрыготкім, плыўкім святле фары матацыкла, што ехаў за цяжкавіком, аддаляючыся, бяжыць зямля, знікаюць апошнія знаёмыя ёй вулкі і з'яўляюцца новыя, якіх яна ніколі не бачыла. Адныя былі зусім разбураныя, нібыта злыдзень прыйшоў і раскідаў, іншыя цэленькія – пустыя і прыспаныя, нібы і няма ніякай вайны. Толькі на іх з'явіліся шыльды з незразумелымі літарамі – горад зрабіўся родным і чужым адначасова.

Аня, абняўшы дачку, была зусім спакойная. Калі яны выходзілі з дому, нямецкі афіцэр не дазволіў ёй нічога ўзяць з сабой, і, скарыўшыся, яна не яму скарылася, а звычцы да стратаў. І чым больш аддаляўся цяжкавік ад яе пакоя, тым лягчэй ёй рабілася. Седзячы ў сярэдзіне цяжкавіка – разам з тым, што было і ў сярэдзіне, і звонку – яна ўжо прымала ўсё гэта за новае жыццё і пачынала існаваць у ім, нават пра мужа не думала, а думала, маўляў добра, што яна футра для Лоры яшчэ з пачатку восені перашыла, і валёнкі ў дачкі на нагах угрэўныя, і шкарпэткі. І ў кішэні ў яе – вялікі зялёны яблык, які яна неўпрыцям у гародчыку падняла з зямлі. І жыццё наладзіцца. Яно заўжды наладжвалася, наладзіцца і гэтым разам.

Неўзабаве іх прывезлі ў школу на другім канцы горада. Ноч яны прабавілі на драўлянай падлозе аднаго з класаў на другім паверсе. Аня падсцяліла дачцэ сваю целагрэйку, і яны разам хутка заснулі. У будынку як след напалілі печы, бо, акрамя звезеных у яго людзей, у ім яшчэ месціліся немцы. Паспалі нядоўга.

Уначы прывезлі яшчэ адну партыю. І да ранку Аня то супакойвала Лору, якая часта прачыналася і румзала, не разабраўшыся праз сон, дзе яна, то, зноў паклаўшы дзіцятка, услухоўвалася ў прыцішаныя размовы людзей, што ўладкоўваліся ў класах.

Казалі рознае. Адны распавядалі, што ўчора новая ўлада павесіла ў скверы ля выканкама двух партызанаў, іншыя – што іх усіх могуць адвезці ў новы лагер, той, што немцы будуць на ўскрайку горада, бо стары набіткаваны палоннымі вайскоўцамі. Нехта, наадварот, выказваў сумненне: маўляў, немцы не камуністы, дарэмна садзіць людзей не будуць і, разабраўшыся, адпусцяць, і за немцамі павінна стаць спакайней і сытней, а тых, каго павесілі, – так ім і трэба – досыць кроў з народа ссаць. Пасля гэтых словаў людзі замаўчалі. Старая ўлада, хоць і была далёка, а ў свядомасці заставалася значна мацнейшай за цяперашнюю. Нашто яе лішні раз бэсціць? Агульная гутарка распалася.

Праз дачку, якая час ад часу прачыналася, Аня не ўсё пачула, але і пачутага ставала, каб зразумець: проста трэба чакаць. І ўжо на досвітку яна зноў пачала драмаць, калі ў клас у суправаджэнні двух жаўнераў і перакладчыцы зайшоў нямецкі афіцэр.

Праз шырокія шчыліны забітага дошкамі акна сонечны прамень падаў на твар афіцэра. Наўпрост на вочы і шчаку. Афіцэр мружыўся і, відаць, не маючы жадання далей уваходзіць у задушлівае пасля ночы памяшканне, застаўся ля дзвярэй. У руках ён трымаў спіс затрыманых, у якім рабіў пазнакі проці прозвішчаў падчас пераклікання.

Напрыканцы назвалі і Аню. Увесь час, пакуль афіцэр разбіраўся з людзьмі, яна глядзела на яго твар – вельмі не падобны да твараў, з якімі яна звывалася. Ён

быў худы, стомлены, не злы, трохі бляклы, з тонкім з гарбінкай носам, з дзірачкамі на шчоках, пакінутымі яму на памяць пра дрэнна перанесеную ў дзяцінстве, позна заўважаную воспу. Цяпер у гэтыя дзірачкі залез сонечны прамень і, падавалася, абуджаў неспакой, бянтэжыў афіцэра, ажно той нават прайшоўся некалькі разоў рукой па шчоках, нібыта намагаючыся змахнуць яго.

Аня абгледзела і перакладчыцу. Яна, пэўна, была расійкай – з «былых», вырашыла Аня, бо тая вымаўляла прозвішчы, якім не давалі рады немцы, хутка і лёгка. Вылучаючы кожны гук, перакладчыца нібыта старанна выводзіла літары на паперы. Людзі адгукаліся на свае прозвішчы збянтэжана – нагэтулькі яны ў яе выходзілі зграбнымі. Яшчэ Аня адзначыла фарбаваныя светлыя валасы, укладзеныя ў пук пад пілоткай, і паміж кароткім шынялём і халявамі ботаў – краёчак не па надвор'і тонкіх панчох цялеснага колеру.

І афіцэр, і перакладчыца выклікалі ў Ані пашану. Яна нават падумала, што між імі ёсць нейкая схаваная сувязь – надта ўжо блізка стаяла перакладчыца да афіцэра, надта ўважліва яго слухала, і той не загады ёй даваў, а проста з увагай, увобмільг паглядаючы на людзей, толькі з ёй размаўляў.

Калі афіцэр і перакладчыца пайшлі з класа, пачалі вадзіць на допыты. Аня скарміла Лоры яблык. Неўзабаве іх адвялі на двор у прыбіральню. Бліжэй да паўдня нямецкі жаўнер прынёс у клас вядро вады. Шмат з тых, хто былі ў класе ўначы, пасля допыту не вярталіся. Іх кудысьці адвозіў цяжкавік, што матляўся сюд-туд. «Карміць тут ужо не будуць», – зразумела Аня, молячыся, каб усё хутчэй хоць неяк вызначылася.

Адвяхоркам яе павялі на допыт. Калі па яе прыйшоў жаўнер, той самы, які раней прыносіў вядро з вадой, ён паспрабаваў звесці Аню адну, без дачкі. Але малая Лора, трымаючыся толькі сваіх думак, нікога не слухаючы і не жадаючы ні на хвіліну расставацца з маткай, учапілася ў спадніцу. Жаўнер паспрабаваў адарваць яе руку, але дзяўчынка ўчапілася яшчэ мацней і пачала плакаць. Людзі наўкола, адчуўшы шкоду, раптам забыліся пра сябе, зласліва засычэлі, тады жаўнер адышоўся ад Ані і махнуў, маўляў, ідзі разам з дзіцём.

Ці разумела тады малая Лора, што яна зрабіла? І так, і не. Бываюць хвіліны ў чалавечым жыцці, калі кожны зроблены ў ім крок выбудоўваецца ў чараду дробных падзеяў, якія ўплываюць на яго бег, і яўна вядуць або да яго канца, або да яго працягу. Ці выпадковыя былі дзеянні Лоры? Вядома, не. Сваім плачам яна не толькі праяўляла нязгоду, але і паказвала, што яна дзіцятка, якое не можа жыць без догляду, клікала слязьмі на дапамогу любога, хто быў побач, прасіла літасці, змагалася за сябе і матку, уносіла змены ў этыкет вайны. І плач дзіцяці раптам змяніў фінал падзеяў, скіраваўшы іх у іншае рэчышча.

Жаўнер адвёў Аню з дачкой на першы паверх, дзе ў прасторным памяшканні за дзвярыма з выразанымі на драўлянай шыльдзе крэндзелькамі літар «Настаўніцкі пакой» вёў допыт той самы афіцэр. Жаўнер пасадзіў Аню на крэсла насупраць афіцэра, а сам устаў ля дзвярэй. Афіцэр чагосьці чакаў і то корпаўся ў раскладзеных перад ім паперах, то сачыў за Аняй, то, адхіляючыся ад справаў і вайны, праводзячы рукой па шчацэ, глядзеў у акно. Потым глянуў на гадзіннік і выпадкова выраніў аловак. Упаўшы са стала, той падка-

ціўся да Аніных ног. Жаўнер ля дзвярэй сунуўся па яго, але аловак падхапіла малая Лора і аднесла афіцэру.

«Каб жа гэтая дзяўчынка ведала, што я магу напісаць гэтым алоўкам», – раптам падумаў афіцэр, нібыта ўпершыню заўважыўшы ў пакоі малое, з кудзеркамі рудых валасоў, дзіця. Афіцэру хапіла аднаго імгнення, каб разгледзець дзяўчынку, дакладней не разгледзець, а ўхапіць яе агульны вобраз, звязаць з той, каго нагадвала яму Лора. Нешта няўлоўнае з дзяцінства – ці то кузіну, ці то дачку кагосьці з сяброў ягоных бацькоў, і зусім забытае Божае Нараджэнне, лібералізм сямейнага свята, дому, які цёпла пах камянам, і не раўнуючы анёла – дзяўчынку, якая з’явілася нібыта са святочнай паштоўкі – з рудымі пёркамі валасоў, у белай як снег сукні.

Зноўку гледзячы ў акно, афіцэр пачуў, як адчыніліся наросхрыст дзверы, і, нават не абярнуўшыся, паводле лёгкіх крокаў вызначыў, што гэта перакладчыца. Уздыхнуўшы, ён пачаў разбірацца з падпольшчыцай. Але для пачатку спытаў у жаўнера, што тут робіць малая дзяўчынка, і калі пачуў ад таго няўцямны адказ, зрабіў суворы выраз твару, паказаўшы жаўнеру, што ён незадаволены. Сам жа ўсміхнуўся Лоры і нават падміргнуў. Лора збянтэжылася і забралася тварам у складзеныя на каленях рукі маткі, і да канца допыту то паднімала галаву, шукаючы зноў вочы афіцэра, то, атрымаўшы ў адказ новае забаўнае падміргванне, задаволеная, што ўсё добра, зноў вярталася тварам у цёплыя матчыны далоні.

Ужо пасля першых пытанняў афіцэр сцяміў, што перад ім простая жанчына, за многія дні допытаў ён такіх перабачыў дасхочу. Дробныя, зусім нязначныя звесткі, якія яна яму распавяла, пацвярджалі толькі

тое, што ўлада, якая адступілася пад Маскву, яшчэ вельмі моцная ў народзе. Што нават шараговая хатняя гаспадыня баіцца і лічыцца з ёй так, нібыта сёння-заўтра ўлада вернецца і сувора спытае са сваіх пакінутых на захопленых землях грамадзян, што ўсе яны рабілі падчас яе часовай адсутнасці. Разумеючы гэта, афіцэр цалкам падзяляў заветы камандавання – застрашэннем і паказальнымі акцыямі мяняць сітуацыю, якая складалася. «Толькі моцай можна чагосьці дабіцца ад гэтага звыклага да бізуноў народа», – меркаваў ён.

Насупраць прозвішча жанчыны ён зрабіў алоўкам пазнаку: лагер.

Аня была ўсцешаная тым, як адказвала на пытанні, але, каб дадаць хоць што-небудзь ад сябе, распавяла афіцэру пра сваю долю. Пра тое, што ў горад перабраліся нядаўна, што на працу не ўладкавалася, бо сядзіць з малым дзіцем, ды і каму яна непісьменная трэба? А муж у яе нармальны, кемны, на службе на добрым рахунку, і тое, што да яго сувязная хадзіла, дык гэта ад таго, што гуллівая яна, чужы мужчына ёй цікавейшы, чым заводзіць свае даботы. Вось толькі пакуль Аня казала, перакладчыца мала што перакладала, і тады Аня для нагляднасці пачала вохкаць і галасіць, і, пэўна, афіцэр гэтую мову зразумеў без перакладу, бо нешта запісаў сабе на аркуш і больш не задаваў ніякіх пытанняў. Калі іх выводзілі, ён дастаў з шуфлядкі і падарыў Лоры плітку шакаладу.

На наступны дзень у ліку апошніх Аню з дачкой вялі да цяжкавіка. Аня ўжо зразумела, што іх не адпусцяць, ды і жаўнер, які канваяваў іх з допыту, стараўся на іх не глядзець, і калі яна наўдачу запыталася, зразу меўшы пытанне, абрываючы надзею, махнуў рукою.

Зрання выпаў першы снег. Ля ўвахода ў школьны пад'езд з цыгарэтай у руцэ, назіраючы за адпраўленнем, пахаджваў учарашні афіцэр. Прымаючы свой лёс, Аня прайшла міма, не глянуўшы ў яго бок, і толькі малая Лора памахала яму рукой.

Ужо першыя ў калоне людзі рассаджваліся ў цяжкавіку, калі афіцэр зрабіў нейкія распараджэнні, і да Ані падышлі жаўнер і перакладчыца.

Іх адвялі наўзбоч, перакладчыца патлумачыла, што нямецкія ўлады не бачаць за Аняй ніякае віны, але паколькі яе муж звязаны з незаконнымі фармаваннямі, якія вядуць падрыўныя дзеянні, накіраваныя на процістаянне новай уладзе, яна асабіста раіць Ані пакінуць межы горада, пажадана выправіцца ў родную вёску. А калі-небудзь яна сустрэне мужа, дык хай патлумачыць яму, наколькі гуманным можа быць нямецкае войска.

Са сказанага перакладчыцай, сумеўшыся ад звернутых да яе прыгожых словаў, Аня ўзяла да галавы галоўнае – яны могуць сабе пайсці. Да вечара яны былі ўжо далёка за горадам.

Увесну наступнага года, калі палезлі чуткі, што немцы маюцца спаліць яе вёску, Аня пайшла ў партызаны. Да самога вызвалення яна працавала на кухні і гадавала Лору. Нічога не ведаючы пра лёс дзеда, які ваяваў за сто кіламетраў, сышла з нейкім хлопцам, але пасля вызвалення яны адразу разлучылася, і Аня вярнулася ў горад.

Насамперш Аня прыйшла да гаспадыні, у якой жыла да вайны. Пакой быў без кватарантаў, але пусты. Гаспадыня, наракаючы на голад, прызналася, што ўсе пакінутыя на захаванне рэчы пакрысе абмяняла на прадукты, і дазволіла Ані не ўносіць плату за першыя месяцы.

У той жа дзень Аня выкапала ў гародчыку машынку і, як умела, змазала і наладзіла яе. Машынка зусім не заржавела і працавала спраўным парадкам. Да вяртання дзеда жылі голадна і ратаваліся тым, што Аня – гэтага дзед не любіў прыгадваць – абшывала суседзяў і гаспадыню.

Чаму дзед не любіў прыгадваць пра гэты перыяд жыцця яго сям'і? Па-першае, пэўна, таму, што адчуваў віну, бо кінуў тады жонку з дачкой і не вярнуўся па іх сам. Па-другое, натуральна, ён раўнаваў: чуткі пра кароткае Аніна сужыцельства, вядома, даходзілі і да яго. А па-трэцяе, і, мусіць, гэта галоўная прычына, ён раўнаваў да чагосьці большага, да таго, што яго сям'я выжыла без яго, спачатку ўнікнуўшы лагера, і пасля, ведучы адносна спраўнае жыццё і ў партызанах, і па вяртанні ў горад. І ўсё дзякуючы нейкай таямнічай, ірацыянальнай жаночай моцы, якая сама, усё роўна як рака, асцярожна цярэбіць сабе дарогу, не распадаючыся на ручаіны, несвядома цячэ ў вядомым толькі ёй кірунку, лагодна і маўкліва выконваючы няўцямны для мужчын закон.

* * *

У маім дзяцінстве, той яго ціхай частцы, дзе я яшчэ не ўмеў хлусіць і не саромеўся плакаць, жывуць сонца і навальніцы. Прыходзяць, як канец свету, аднак ці то ім нестае моцы, ці то яны прыдуманія адно для таго, каб палохаць мяне. Але хай там што, яны калісьці мінаюцца, і ўва ўсё вялізнае яснае неба пасяляецца сонца.

Дзед ідзе ў ашчадную касу, я бягу да сваіх пасялковых сяброў, у невялікай, схаванай за яблынямі і віш-

нямі хаце застаецца бабуля. Яна нерухомее ля акна. За яе спінай, у футарале – швейная машынка. Ёй цяжка шыць, і яна ўжо каторым разам намагаецца вырашыць, каму з дзяцей яна будзе больш патрэбная. Перад ёй – сад і гародчык. Пасля залевы ў яго не ўвойдзеш, кусцікі клубніцаў прыбітыя да глебы, у градах вада, з лістоў капае ўсё роўна як з панаразвешанай неадціснутаі бялізны. Бабуля нешта шэпча і паглядае на дарогу: ці не іду я?

Але я не іду. Свет пасля навальніцы ўцешны і новы. Я зусім забываюся на час, на бабулю і дзеда і, вядома, на абед і вячэру. Сонца падмяняе час. Да самага заходу яно падаўжае чарговыя пяць хвілін, праз якія я збіраюся ісці на абед, а потым і на вячэру.

Бабуля шукае мяне па ўсім пасёлку і, калі знаходіць, амаль сілком, галосячы, што я шывенік, вядзе мяне дадому. Чуючы за сабой нудотнае буркатанне, пакідаючы яе адну, я бягу наперад. І калі-небудзь я вярнуся, абавязкова вярнуся, і заспею яе там, дзе пакінуў.

ПЕРАСЫЛКА

Іван Пятровіч зачыніў кабінет на ключ недзе пасля шостаі. На час ён ужо даўно не зважаў – ён у яго быў.

Усё, што рабіў цяпер Іван Пятровіч, ну ці амаль усё, прыносіла яму задавальненне. Уставаў каля пятай. Рыхтаваў сабе (жонка не падзяліла з ім апошняга прызначэння, засталася з малодшым сынам, той паступіў у інстытут) смачны, і, што важна, карысны сняданак. Якую-небудзь кашу. Але, калі хацелася, з’ядаў яшчэ кавалачак ім жа засоленага сала. Начыста галіўся, якасць галення правяраў, праводзячы па шчацэ ўнутраным бокам запясця. Праходзіў прасам па штанах, рэчавай шчоткай па кіцелі, абутковай – па ботах. Пасля націраў боты да бляску яшчэ і аксаміткай. Рабіў мноства іншых дробязяў. Усяго не пералічыш. Далей абавязкова падыходзіў да адрыўнога календара, што вісеў пасярод сцены. Выдаляў пражытую старонку і знаёміўся з новай. У календары, акрамя даты, змяшчалася яшчэ нямала цікавай інфармацыі: пра даўгату дня, пра свята, якое выпала на гэты дзень, гістарычны факт – хто

нарадзіўся і якая-небудзь цытата з юбіляра. У цытату Іван Пятровіч учытваўся ўважліва. Часам у календары змяшчаўся яшчэ анекдот.

Іван Пятровіч служыў старшыной у першай роце. На месца службы ён прыходзіў нязменна раней за іншы камандны склад. Увесь з іголачкі, ужо ўзбадзёрыўшы сябе парой года: цырыканнем птушак або ветрам, хрустам нячышчанага снежка ці нават злівай, – Іван Пятровіч заўсёды прыносіў з сабой яшчэ і настрой. Ён, настрой, у яго было шмат. Калі дзень меўся быць звычайны – дзелавы, калі перадсвяточны – перадсвяточны, калі рота была ў няміласці, выявіўшыся ўблытанай у які-небудзь «касяк», – раззлаваны, калі меўся быць выезд на вучэнні – энергічны і г. д. Зразумела, што настроі яго тут жа перадаваліся жаўнерам роты і служылі свайго роду інструментам выхавання. Здзіўляла не гэта, а здольнасць Івана Пятровіча ў гэтакім паважным, перадпенсійным веку, калі астатнія ўжо толькі механічна і сяк-так адбываюць апошнія дзянькі службы, ставіцца так шчыра і зацята да сваіх абавязкаў.

Заўсёды грунтоўны, заўсёды пра ўсё і пра ўсіх ведае, прыходзячы, напрыклад, на пад’ём, ён для пачатку, як следапыт, вышукваў схаваных пад ложкамі, у сушыльцы за шынялямі і бог ведае яшчэ дзе «дзядоў». Часам і сам дзіву даваўся, куды можа забрацца стараслужачы ў імкненні пакімарыць яшчэ гадзінку. Самым бурклівым і нязгодлівым не забываў даць пендзеля (жартам, вядома, так, каб не закрануць дэмбельскага гонару). Заадно правяраў, як ноччу даў рады з уборкай нарад. Тыцкаў дзяжурнаму, што не паспяваў за ім, у парушынку, пакінутую дзе-небудзь на дзвярным вушаку або плафоне. На не аддзерты да матавай стэрыйнасці

сантыметр кахляванай падлогі. На паліцу з уставамі ў класе для палітзаняткаў, дзе касабокімі буданчыкамі туліліся адзін да аднаго томікі, а мусілі роўна, як па камандзе «зважай». Паспяваў зірнуць на гадзіннік, каб не прапусціць момант даць днявальнаму – гэтаму галасістаму пеўніку – каманду шыхтавацца. Ужо на вуліцы, асабіста пералічыўшы па галовах асабовы склад, сачыў, каб зарадка дасталася ўсім і максімальна пароўну. Вядома, маладым усё роўна даставалася больш, а «дзяды» ўсё рабілі напаўсілы, але першым і службыць долей, а з апошніх што возьмеш. Затым, па вяртанні, – зноў клопаты, зноў кантроль. Знешні выгляд на шыхтаванні. Кагосьці адправіць перачысціць боты. Камусьці адарваць падкаўнерык і даць на ліквідацыю хвіліну-другую. Але ўсё гэта з жартам, без падступства або здзеку. З павагай не толькі да сябе, але да кожнай дробязі, якая і не дробязь зусім.

Пасля разводу, калі ў Івана Пятровіча не было іншых даручэнняў, ён выпраўляўся ў свой маленечкі кабінет, уладкаваны пры яго ж капцёрцы, па сутнасці невялікім складзіку, гэтакім музеі армейскага поп-арту, дзе кожны прадмет быў прадстаўлены дзясяткамі сваіх копій. На стэлажах стройнымі радамі, нібы галовы разабраных бляшаных ваяроў, стаялі зялёныя кацялкі. Высіліся белыя вежы прасцін, ад якіх пахла задушлівай свежасцю, і сінія бастыёны коўдраў. Матэрыялізаванымі ценямі ў адкрытай шафе тоўпіліся шынялі. Застрашвальнай кучай грувасціліся сумкі з процігазамі. Падобныя на яйкі дагістарычных жывёл у чалавечы рост, спачывалі цюкі з кальсонамі.

Нібы алхімік, заняты недаступнай разуменню чужынцаў справай, Іван Пятровіч занураўся тут у свет толькі яму вядомых улікаў і перападлікаў, і звязаных з

імі прыпісак і спісанняў. Гэта прыносіла яму хоць і невялікі, але стабільны прыбытак. Праўда, Іван Пятровіч ні злодзеям, ні раскрадальнікам сябе не лічыў. Які гэта крадзеж, калі, напрыклад, некалькі ім жа спісаных і сапраўды ўжо рваных прасцінаў ён уласнаручна кроіў, сшываў паміж сабой і зноў пускаў у абарачэнне? Або замест новых выдаваў карыстаныя, але цалкам яшчэ прыдатныя бушлаты або боты? Не, сваімі маніпуляцыямі з армейскай маёмасцю Іван Пятровіч хутчэй выпраўляў агульную безгаспадарчасць і марнатраўства. А зэканомленае ўрэшце ператвараў у рэальныя грошы, якія прыносілі яму нават не радасць, а хутчэй заслужанае задавальненне за праведзеную працу і прадпрымальніцкую кемлівасць.

Такім чынам, зачыняючы гэтым вечарам свой кабінет, Іван Пятровіч, нягледзячы на доўгі працоўны дзень, быў у выдатным настроі. Сёння яму ўдалося прыстроіць тры каністры саляркі, якая засталася ў яго пасля ротных вучэнняў; ён атрымаў яе на падпалку палявой кухні, але замест таго, каб баёдаць каштоўны прадукт, пратапіў кухню дровамі – іх нацягалі з лесу яго жаўнерыкі. Спачатку Іван Пятровіч накіраваўся ў невялікую кнігарню на тэрыторыі часткі. Ужо тыдні два ён чакаў замоўленую ім кнігу па садоўніцтве. Учора прадавачка якраз ездзіла на базу па навінкі. Пра кнігу Іван Пятровіч даведаўся з тэлевізійнай перадачы «Кніжны агляд», якую часам глядзеў па нядзелях. Кніга была падрабязнай, добра ілюстраванай і цікавіла Івана Пятровіча таму, што менавіта садоўніцтвам ён і хацеў заняцца, выйшаўшы на пенсію. Нават, будучы сёлета ў адпачынку, нагледзеў месца, дзе планаваў прыкупіць дачку.

Разлічыўшыся за кнігу, адчуў у руках прыемны глянец супервокладкі і быццам бы рэальнасць будучыні, ён яшчэ некаторы час пагутарыў з маладой прадавачкай. У прынцыпе, яшчэ дзяўчынкай. Скончыўшы сталічны інстытут, яна выскачыла замуж за маладога лейтэнанта, які замест вясельнага падарожжа на экзатычныя выспы звёз яе ў самую што ні ёсць рускую глыбінку.

Іван Пятровіч адчуваў, што падабаецца дзяўчыне. Падабаецца, як падабаецца чалавеку, які апынуўся ў нязвыклых умовах, чалавек куды старэйшы, здольны, здаецца, замяніць нават не сябра – бацьку, які, раптам разумееш, у такія моманты больш за ўсё табе і патрэбны. Дзяўчына, калі ён прыходзіў, падоўгу распавядала яму пра новыя прачытаныя кнігі. Пра сусветныя навіны, якія яе яшчэ жыва хвалявалі (куды больш, дарэчы, чым мясцовыя). Іван Пятровіч казаў мала, але заўсёды з лёгкай добразычлівай усмешкай слухаў дзяўчыну, думаючы пры гэтым пра сваё. Пра тое, што яна яму таксама падабаецца. І, мабыць, пра такую жонку для сына ён і марыць. А яшчэ ў такія хвіліны ён ганарыўся сабой. Тым, кім стаў, і сваім становішчам.

Старшына быў з маленечкай вёскі, бацька і маці ўсё жыццё пакорліва зводзілі канцы з канцамі ў калгасе. А ў Івана Пятровіча цяпер сын у інстытуце і, калі вывучыцца, будзе інжынерам. Сям'я яго не бядуе, і служба ў яго пад старасць – адна прыемнасць. І такая мілая дзяўчына цешыцца яго прыходу. І, нарэшце, цяжкая кніга, якую ён трымае ў руках, – у гэтым таксама нешта ёсць.

Згадаўшы, што сёння ён яшчэ хацеў стэлефанавацца з жонкай, Іван Пятровіч раптам заспяшаўся. Жонка пасля абеду тэлефанавала яму ў роту, але ён

быў у машынным парку, заганяў салярку. З прыбеглым днявальным перадаў, што ператэлефануе, але так і не ператэлефанаваў. Толькі цяпер яму здалася дзіўным гэтае тэлефанаванне. Жонка ніколі не турбавала яго сярод працоўнага дня; звычайна яны размаўлялі па выходных. Развітаўшыся з маладой прадаўшчыцай, Іван Пятровіч адразу адправіўся ў інтэрнат.

Жонка распавядала пра тое, што здарылася, так, быццам у гэтым вінаватыя не яна і не сын, а нехта іншы – хто заўгодна, нават сам Іван Пятровіч, які цяпер знаходзіцца за тысячы кіламетраў ад яе. Іван Пятровіч даўно прызвычаіўся да гэтай яе манеры і не злаваў, разумеючы, што жонцы так прасцей перажываць ліхтугі. З яе слоў, якія ўтрымоўвалі масу старонніх і не патрэбных цяпер фактаў, нейкіх незнаёмых Івану Пятровічу імёнаў, невядомых падзей, якія раптам для яго з’явіліся на свет і тут жа сталі ў нейкую паслядоўнасць, старшыня зразумеў наступнае. Ігната ўжо два месяцы як адлічылі з інстытута за нейкі скандал, і ўсе гэтыя два месяцы ён хаваў гэта ад маці, выклаў усё толькі сёння, а ўжо заўтра яму належыць з’явіцца ў ваенкамат для прызыву. Жонка чамусьці тройчы перачытала Івану Пятровічу тэкст поэмы.

Наступныя некалькі дзён Іван Пятровіч правёў, як у паўсне. Ён ведаў галоўнае: сына трэба ўладкаваць як мага бліжэй. Вядома, не ў тую частку, дзе служыў сам, гэта няправільна (свет жаўнераў – штука складаная, сын можа зрабіцца ізгоем), а куды-небудзь, дзе можна трымаць яго навідавоку. Іван Пятровіч ужо даўно зразумеў, што Ігнат пайшоў не ў яго. У апошнія гады яны нават асабліва не дачыняліся. І як ні спрабаваў Іван Пятровіч наладзіць узаемаадносіны, у яго нічога не выходзіла. Сын не грубіў, не хаміў, і нават мог

выслухаць бацьку, калі той стараўся разгаварыць яго, але сам ад размоў заўсёды устрымліваўся. «Перарасце... час яшчэ не прыйшоў», – меркаваў Іван Пятровіч. Пры гэтым супакойваў сябе тым, што, хоць паміж імі і няма кантакту, але Ігнат хлопчык добры. Нармальна вучыцца, шмат чытае. Іван Пятровіч нават неяк зазірнуў у яго кнігі, але толкам у іх нічога не зразумеў: суцэльная філасофія. Хіба тое, што сын непрактычны. Але, зноў жа, усяму свой час, і калі ў Івана Пятровіча дзяцінства нармальнага не было, а юнацтва супала са службай і вучобай у школе прапаршчыкаў, дык няхай усё будзе, як яно і павінна быць, хоць у Ігната.

Скарыстаўшы ўсе свае сувязі, дайшоўшы ўжо на наступны дзень да ваенкама горада, адкуль прызываўся сын, Іван Пятровіч нарэшце дамовіўся, каб Ігната адправілі ў ягоную акругу, дзе з чарговай перасылкі яго мусілі забраць афіцэры суседняга з часткай Івана Пятровіча батальёна сувязі.

Дні праз тры старшына ўжо быў куды спакайнейшы. «Урэшце гэта стане ўрокам для сына, – разважаў ён. – Войска не такіх выпраўляла». Нават два гады службы Ігната прапаршчык успрыняў як падарунак лёсу, ідылічны час, адпушчаны яму на перавыхаванне сына, на нараджэнне паміж імі калі не дружбы, то ўзаемаразумення і павагі.

У той дзень, калі афіцэры батальёна сувязі нарэшце выехалі ў перасыльную частку за папаўненнем, Івану Пятровічу ўжо жыва ўяўлялася іх хуткая сустрэча. Старшына выразна бачыў, як прыйдзе ў роту, дзе трэба будзе служыць яго сыну. Ведаў, што не ўвойдзе адразу, а пастаіць яшчэ нейкі час каля ўваходу, шукаючы вачыма сярод натоўпу дзетачак непрапарцыйна высокага да сваёй худзізны юнака. Уяўляў, што пакліча яго, і

проста мілаваўся гэтым момантам іх сустрэчы. Як праясніцца твар сына, калі ён убачыць бацьку. І яны нарэшце нагаворацца. Магчыма, не адразу, але наперадзе ў іх шмат часу.

Калі позна ўвечары афіцэры батальёна сувязі вярнуліся з папаўненнем, высветлілася, што сына Івана Пятровіча сярод навабранцаў няма. «У спісах прыбылых адсутнічае», – патлумачыў Івану Пятровічу адзін з тых афіцэраў. Старшына добра ведаў яго, верыў яму на слова. І зноў ён тэлефанаваў кудысьці, уласна, абзвоньваў усе магчымыя перасылкі. Каб надаць вагі, прыдумаў гісторыю, што шукае пляменніка нейкага генерала. І нарэшце атрымаў першы зразумелы адказ з самай першай перасылнай часткі, куды трапіў сын: «Спачатку самалётаў не давалі, а калі далі, народу сабралася столькі, што паспрабуй тут усё пракантраляваць. І, хутчэй за ўсё, навабранца ўсё ж адправілі ў правільным кірунку, але без дакументаў. Тэчка з асабовай справай так і засталася на перасылцы. І па першым жа запыце мы яе, вядома, вышлем следам. Ведаць бы вось толькі напэўна, куды? І хай генерал не перажывае, бо баец не іголка ў стозе сена, рана ці позна адшукаецца, тым больш з гэткам дзядзькам».

Іван Пятровіч падзякаваў незнаёмаму афіцэру за ўдзел, а сам сабе падумаў, што раніцай пойдзе да камандзіра часткі, і, як толькі атрымае дазвол, тут жа выедзе сам на пошукі.

Ужо вечарэла, калі Іван Пятровіч дабраўся да чыгуначнай станцыі, ад якой да перасылкі было рукой падаць. Ісці давялося пешшу. Грузаныя людзьмі вайсковыя цяжкавікі ехалі толькі насустрач старшыне,

везучы папаўненне да месца службы. Тое, што частка ўжо непадалёк, было заўважна і па запаскуджанай, убогай мясцовасці. Пляшывая лесапасадка. Заваленая па ўзбочынах смеццем, уся ў калдобінах дарога. Нягледзячы на больш чым бачную прысутнасць чалавека, паўсюль адчувалася адлюднасць. «Гаспадары няма», – думаў пра сябе Іван Пятровіч. Рэч у тым, што перасыльная частка была з'явай часовай і збіралася з афіцэраў і жаўнераў, адкамандзіраваных з розных частак толькі на тэрмін прызыву, то бок двойчы ў год і на два месяцы. Сутнасць гэтага часовага фармавання была толькі ў адным – размясціць зноў прыбылае папаўненне і далей размеркаваць па воінскіх падраздзяленнях акругі. Затым, калі перасыльны пункт з апошнім адпраўленым з яе навабранцам сканчаў сваю працу, яго кансервалі на паўгода і ахоўвалі (хоць што там было ахоўваць?) пазменна караулам.

Іван Пятровіч усё больш і больш ляяў сябе за паспешнасць. Куды прасцей было дачакацца, пакуль сын адшукаецца сам, і ўжо потым нешта прадпрымаць. Але тут жа разумеў, што гэтая яго спроба – відавочна апошняя магчымасць усё выправіць. І калі сын не адшукаецца тут, то выдраць яго потым з іншай часткі (а адправіць яго маглі куды заўгодна) будзе куды складаней альбо наогул немагчыма. Зноў жа ў галаву лезлі ўсялякія трывожныя думкі. Пра тое, што сын можа патрапіць у якую-небудзь нядобранадзейную частку, дзе чорт ведае што можа здарыцца. Ці пра цяперашні стан сына, на чыю долю выпалі, мабыць, першыя сур'ёзныя выпрабаванні. І тут ужо не важна, а можа, наадварот, важна, што сын сам у гэтым вінаваты, і ці зможа ён самастойна з гэтым парадзіць. І, нарэшце, аб тым, што

сына могуць запраторыць ва ўчэбку, якая рыхтуе папаўненне ў гарачыя кропкі.

Іван Пятровіч то паскараў крок, то неўсвядомлена спыняўся і праводзіў вачыма чарговы цяжкавік, у кузаве якога з-за цемры ўжо дакладна б не змог разглядзець сынавага твару. Пры гэтым родныя рысы мірсціліся ці не ў кожным з жаўнераў.

Мінуўшы КПП, дзе дзяжурны сяржант не толькі не спытаў Івана Пятровіча, куды і навошта ён ідзе, але нават не адказаў яму на прывітанне, старшыня накіраваўся наўпрост да штаба, які адгадаў у аддаленым аднапавярховым будынку. Нягледзячы на позні час, там усё яшчэ свяціліся вокны. Перасылка працавала практычна кругласуткава, ён ведаў гэта па асабістым досведзе. З самае раніцы сюды з'язджаліся «купцы» – так называлі афіцэраў, што забіралі папаўненне. Папаўненне з раніцы і да позняга вечара выганялі на велізарны пляц (гэткі рынак). Навабранцам належала знаходзіцца на ім у складзе тых часовых каманд, у якіх яны прыбывалі з месца прызыву, і не разбрыдацца. Паволі, за дзень ці два, каманды раставалі: іх разбіралі па частках. Тыя з «купцоў», хто набіраў жаўнераў, зыходзячы са спецыфікі службы – у дэсант патрабаваліся дужыя рослыя хлопцы, а ў сувязь – гарадскія, тэхнічна пісьменныя – блукалі сярод адведзеных ім для пошукаў каманд, размаўляючы і складаючы спісы. «Купцы», якія задавальняліся тым, што бог дасць (пяхота, танкісты і іншая), працавалі ў штабе з асабовымі справамі, і на пляц заходзілі ўжо толькі для збору, пераклічкі і адпраўкі навабранцаў. Бліжэй да ночы тых, каго не разабралі за дзень, вялі на начлег у казарму. Калі спальных месцаў не хапала – такое часцяком здаралася, калі перасылкі працавалі ў аўральным рэжыме, – пакідалі да раніцы

стаяць на пляцы альбо, калі была зусім непагадзь і камандзір трапляўся чуллiвы, мянялі сярод ночы месцамі, каб адагрэць, ці, хутчэй, каб усім дасталася па роўну. Часам кармілі, выдаўшы па банцы тушонкі і пачку галет, часам «забываліся». Іван Пятровіч з глыбокай павагай успамінаў тыя залатыя дзянькі, калі сам службыў начпродам у перасылцы. Лік ашчаджанай за дзень тушонцы ішоў на сотні слоікаў. Натуральна, гэта месца дасталася яму не проста так і даводзілася шмат з кім дзяліцца, але ў тыя некалькі гадоў яго сям'я ні ў чым сабе не адмаўляла.

Ноч мелася быць халодная, і ўжо падмарожвала. Іван Пятровіч з трывогай глядзеў на пляц, міма якога ішоў і дзе, мяркуючы па ўсім, навабранцаў сабралася больш, чым трэба. У казарме, што стаяла па іншы бок пляца, ужо запалілі святло, і па тым, што ў вялікіх вокнах усюды відаць быў маладняк, старшына зрабіў выснову, што перасылка перапоўненая.

«Купцоў» на пляцы ўжо не было. Стомленыя, але з іншага боку ўжо і абвыклія ў новай рэчаіснасці навабранцы як маглі саграваліся і бадзёрыліся. Адны збіваліся ў купкі і, палячы адну за адной, травілі анекдоты, спрабавалі жартаваць або абменьваліся ўрыўкамі чутак пра тое, што будзе заўтра. Іншыя, пасеўшы на рэчмяшкі, апусціўшы вушы вушанак і ўткнуўшыся ў каўняры, спрабавалі драмаць. Былі і адзіночкі. Гэтым службыць будзе цяжэй, ведаў Іван Пятровіч. Аднаго з такіх ён разгледзеў на краі пляца: збянтэжаны хлопец стаяў у старонцы ад сваіх будучых таварышаў па службе з выглядам згубленага дзіцяці, быццам чакаючы, што вось-вось па яго прыйдзе нехта з бацькоў і адвядзе адсюль дадому.

Дзіўная справа: раней, уласна, яшчэ тыдзень таму, Іван Пятровіч атрымаў бы ад гэтага відовішча цалкам канкрэтнае задавальненне. Карціна выпрабаванняў учорашніх хлапчукоў першымі нягодамі і ліхотамі службы вайсковага чалавека толькі замілоўвае. А як яшчэ выхаваць характар? Як зрабіць з мамчынага сынка мужчыну? Як растлумачыць, што ёсць яшчэ доўг: вось хоць бы Радзіму абараняць. Іван Пятровіч нават ведаў, што многія скрайнасці перасылкі: і гэты бардак з начлегам пад адкрытым небам, і голад, і самы што ні ёсць жывёльны страх, які адчувае на перасылцы любы навабранец, думаючы, што так можа прайсці ўся служба, негалосна заахвочваюцца камандаваннем. Запомніўшы жахі і скоцтва першых дзён, навабранец пасля прыезджае ў частку калі не пасталелым за адну такую ноч, дык ужо рахманым дакладна.

Аднак цяпер Іван Пятровіч глядзеў на ўсё гэта іншымі вачыма. І яму ўпершыню было шкада хлапчукоў, што туліліся адзін да аднаго, быццам нованароджаныя шчанюкі. І нават гэты адсталы ад кодлы адзіночка не выклікаў у яго раздражнення.

Вядома, старшына даў слабіну праз сына. У чарговы раз адкінуўшы трывогі, якія цяпер толькі заміналі, разумеючы, што яму яшчэ сёння шмат чаго трэба будзе перарабіць, што час дорага каштуе, імкнучыся больш не глядзець у бок пляца, паскорыў крок.

У штабе Іван Пятровіч знайшоў аднаго з прапаршчыкаў-справаводаў. Старэйшыя афіцэры ўжо, мусіць, разышліся, і ў невялікім кабінеце, застаўленым сталамі так, што прабірацца паміж імі трэба было з асцярожнасцю, каб не змахнуць стосы шэранькіх тэчак з асабовымі справамі, застаўся толькі ён адзін. Адсутнасць

афіцэраў падбэдзёрыла Івана Пятровіча. Прапаршчык з прапаршчыкам ужо неяк паразумеюцца.

Уткнуўшыся ў дакументы, справавод, толькі мімаходам зірнуўшы на таго, хто ўвайшоў, зноў паглыбіўся ў працу. Набраўшыся цярпення, Іван Пятровіч стаў чакаць.

– Прыходзьце раніцай, таварыш старшы прапаршчык, – праз некалькі хвілін, усё гэтак жа не падымаючы галавы, сказаў справавод.

– Сын у мяне недзе тут, – пачаў Іван Пятровіч, і, хоць афіцэр не праявіў да яго ніякай цікавасці, выклаў начыстую і ў падрабязнасцях сваю гісторыю. Не, усё ж ён крышачку схітраваў, прадставіў усё ў адкрыта папулісцкіх танах, як гісторыю адносінаў шалапутнага сына і бацькі-праведніка, які робіць усё, абы наставіць дзіця на шлях ісціны. Пададзеная ў такім агульначалавечым выглядзе гісторыя мела поспех. Справавод адарваўся нарэшце ад працы і задумаўся. А калі Іван Пятровіч у дадатак паабяцаў, што клопаты справавода не пройдуць дарма і ён добра аддзячыць яму, той з уздыхам прызнаўся, што і ў самога падрастае такія самыя вісусы. Вось толькі калі сына Івана Пятровіча ўжо шукалі ў спісах, то наўрад ці можна зрабіць нешта яшчэ.

Вырашылі так: зараз ён яшчэ раз прагледзіць спісы, якія прыбылі за апошнія дні, а заадно і спісы ўжо адпраўленых у часткі навабранцаў, а потым... Тут справавод зрабіў паўзу, даючы зразумець, што рабіць гэта ён зусім не абавязаны, і толькі з павагі да бацькоўскіх пачуццяў Івана Пятровіча ён праводзіць яго і на пляц, і, калі трэба, у казарму, бо цалкам магчыма, што навабранец, які нідзе не лічыцца, можа ўсё яшчэ быць у складзе рэшткаў якой-небудзь з каманд.

Каб не прыспешваць справавода сваёй прысутнасцю, Іван Пятровіч выйшаў на двор. Ён даўно ўжо кінуў паліць, але цяпер бы запаліў. Усё яшчэ стараючыся не глядзець на пляц – усё роўна нічога не разгледзіш – старшына машынальна стаў вадзіць вачыма па няроўна асветленай пражэктарамі мясцовасці.

Вось пусты комін кацельні, якую павінны б тапіць, але чамусьці не топяць. Можа, вугаль ашчаджаюць, але, хутчэй, няспраўны кацёл і, пакуль будуць разбірацца, прызыў скончыцца. Перасылка ж аб'ект далёка не першачарговы.

Вось мільганулі два цені жаўнераў гаспадарчага ўзвода. Іван Пятровіч нават у цемры і на адлегласці вызначыў у іх стараслужачых па закінутых на патыліцу вушанках і развязнасці хады. Фігуры, унікаючы дарогі, хаваючыся за дрэвамі, прайшлі ў бок пляца. Ясна навішта, разумеў Іван Пятровіч. Ува ўсіх тут свой інтарэс.

Вось з афіцэрскага інтэрната, метраў за пяцьдзясят, насупраць штаба, выйшаў і запаліў афіцэр. Відаць, ад спякоты – амаль з кожнага вакна інтэрната тырчалі коміны паходных буржук, з многіх тоўста валіў дым, – быў ён без шыняля, кіцель на ім быў расшпілены. Афіцэр відавочна быў п'яны, упёршыся поглядам у зямлю для раўнавагі, ён стаяў, пагойдваючыся і не заўважаючы нічога навокал.

Вось з хмары звесіўся месяц – тонкі, выгнуты, ён быў падобны на рыбалавецкі кручок.

– Хадзем, – пачуў за спінай Іван Пятровіч. Прапусціўшы справавода наперад, старшына пайшоў следам.

Пошук на пляцы нічога не даў. Аднак, сыходзячы з яго, Іван Пятровіч быў зусім не ўпэўнены, што Ігната там няма. Натойп навабранцаў няспынна перамяш-

чаўся, быццам інгрэдыенты густога супу ў вялікім катле. Часам Іван Пятровіч нават паварочваў жаўнераў, што стаялі да яго спінай і нечым нагадвалі сына. Яны азіраліся пакорліва і без усялякага здзіўлення. Выкрык-ваць імя і прозвішча Іван Пятровіч не адважыўся, ці мала хто з начальства ўбачыць: нейкі незнаёмы прапаршчык на ноч глядзячы блукае па пляцы, разглядае навабранцаў, нібы ялінку сабе пад Новы год выбірае.

Калі пайшлі ў бок казармы, справавод быў ужо зусім не ўпэўнены ў задуманым, але саступіў усё яшчэ рашуча настроенаму Івану Пятровічу.

У даўжэзным калідоры на першым паверсе яны не знайшлі днявальнага. Па галасах, якія чуліся з сарціра, зразумелі, што яны там. Тое, што ўбачылі далей, зусім не здзівіла. Сяржант і яго днявальны, размясціўшыся каля акна, капаліся ў рэчмяшках двух навабранцаў, што застылі паводдаль. Морды ў нарада былі прагныя, у навабранцаў – спалоханыя. Грошы, курава і наедак шукаюць, зразумеў Іван Пятровіч. Заспеўшы падобнае ў сябе ў роце, ён бы ашалеў, і толькі дысцыплінарным пакараннем справа б не абмежавалася, у ход пайшлі б і кулакi. Але цяпер Іван Пятровіч знаходзіўся на чужой тэрыторыі – дакладна не да выхавання. Агаломшаныя ў першы момант днявальныя хутка апамяталіся, калі разгледзелі побач са знаёмым ім штабным не афіцэра, а звычайнага прапара.

– Што тут адбываецца? – без пагрозы, хутчэй, для парадку, спытаў справавод.

– Ды вось, – на хаду цяміў сяржант, – салабоны папаліць вырашылі пасля адбою, мы і ўмяшаліся.

– Гэта так? – справавод перавёў погляд з сяржанта на навабранцаў. Апусціўшы галовы, тыя маўчалі. Разумеюць, што мы зараз пойдзем, а гэтыя застануцца да

раніцы, – патлумачыў для сябе маўчанне навабранцаў Іван Пятровіч.

Інцыдэнт быў вычарпаны. Навабранцаў адпусцілі спаць, справавод застаўся, зноў жа для парадку пагутарыць з сяржантам, а днявальны пайшоў праводзіць Івана Пятровіча.

Спальныя памяшканні былі размешчаныя па абодва бакі доўгага калідора казармы. Яны адрозніваліся хіба што выглядам з вокнаў: з адных – месяц, з іншых – комін кацельні. Усё іншае было падобным: шырокія аркі на ўваходзе, мернае святло люмінесцэнтных лямпаў (і тое, і іншае з меркаванняў бяспекі і выгоды: дзяжурнаму па казарме даручалася пастаянна абыходзіць памяшканні і сачыць за парадкам), два шэрагі драўляных нараў уздоўж даўно не фарбаваных, аблупленых сцен, спячыя ў ботах, шынялях і шапках навабранцы. Яны ляжалі так цесна, што ў Івана Пятровіча наўрад ці быў хоць адзін шанец адшукаць сярод іх Ігната.

Уваходзячы ў чарговае спальнае памяшканне, Іван Пятровіч стараўся ступаць ціха, але праз рыпучыя расхістаныя масніцы, праз смецце, на якое ён раз-пораз наступаў, у яго гэта не выходзіла. Бразгалі зачэпленыя пустыя бляшанкі з-пад тушаніны, шамацелі пакункі з-пад галет. Навабранцы спрасонку падымалі галовы, хтосьці нават спрабаваў ускочыць. – Спі, спі, – быццам дзіцяці, што прачнулася сярод ночы ад кашмару, шаптаў Іван Пятровіч.

Ён знайшоў Ігната на апошнім паверсе.

Калі ён яшчэ толькі ўвайшоў, яму здалося, што той не спіць, а павярнуўшыся тварам да аркі кагосьці чакае. Калі наблізіўся, зразумеў, што памыліўся, проста выраз твару ў сына ў сне быў неспакойны.

Ігнат прачнуўся, як толькі Іван Пятровіч крануў яго за бот.

Выйшаўшы ў калідор, у прысутнасці днявальнага, што прыхінуўся паблізу да сцяны і з цікаўнасцю прыслухоўваўся да іхняй размовы, яны коратка абмеркавалі апошнія дні. Іван Пятровіч распавёў сыну пра блытаніну з дакументамі і пра тое, што яшчэ ўчора яго павінны былі даставіць у батальён сувязі побач з яго часткай. Ні адна, ні другая навіны на Ігната асаблівага ўражання не зрабілі. У гутарцы з бацькам ён, як і раней, быў нешматслоўны.

Запэўніўшы Ігната, што цяпер усё ў яго будзе ў парадку, Іван Пятровіч заспяшаўся, хацеў, каб яшчэ сёння справавод аформіў усе дакументы па адпраўцы. Калі ішоў па доўгім калідоры, то, нават не паварочваючыся, адчуваў на сабе погляд сына, які быццам змахнуў з сябе, збочыўшы на лесвіцу.

Ужо наступнай раніцай, седзячы ў плацкартным вагоне цягніка далёкага накіравання (калі Іван Пятровіч сеў у яго, вагон толькі-толькі прачынаўся – пасажыр, злазячы з верхняй паліцы, ледзь не ступіў на яго плячо, а маленькі хлопчык, што ляжаў з маці насупраць, з цікаўнасцю глядзеў на яго кабуру і партупею), ён адчуў нешта падобнае да таго пачуцця ўрачыстасці, якое адчуваў, калі выслухоўваў давяральныя апавяданні маладой прадавачкі ў кнігарні.

За акном з белага, ужо зімовага неба, паваліў снег. Снег дзіўным чынам нагадаў яму пра кнігу, якая так і ляжала пакуль неразгорнутая ў яго пакоі.

У правадніцы, што ў гэты момант ішла міма, Іван Пятровіч папрасіў гарбаткі.

ВОБРАЗЫ

Не разумею, адкуль ён гэтага набраўся. Магу толькі гадаць. Які-небудзь ланцужок абставінаў. Раньне дзяцінства, збольшага прасякнутае канфліктам з бацькам. Маці, закладніца хатняй тыраніі, па-каровінаму, без астатку адданая нават не сям'і – інстынкту. Адзінота сярод аднакласнікаў. Літаратура як збавенне. Спачатку – запойнае чытанне самых звычайных прыгодніцкіх раманаў. Потым якая-небудзь дробязь (калі б было нешта больш сур'эзнае, ён бы дакладна прагаварыўся), скажам, настаўнік-практыкант або бібліятэкарка выпадкова далі яму патрэбную кнігу, самі таго не жадаючы, словам, нешта ў гэтым родзе... А далей – выбух, і калі кожны чалавек – сусвет, то Вялікі выбух, затым тварэнне – зоркі, сістэмы, галактыкі. У ягоным выпадку – да дзевятнаццаці гадоў, калі мы пазнаёміліся, – абсалютна скончаны характар. Погляды, светапогляд, цэлая літаратуразнаўчая школа, створаная ў адзіноце. Не сумняваюся, што ў адзіноце. Надта ж шмат у ёй было ўнікальнага, напышлівага, найўнага і да болю кранальнага. Паўтараю, магу толькі гадаць, таму што па-ранейшаму не разумею, адкуль.

Прасцей, прасцей, падказвае досвед. Сам ты адкуль? Але ўсё ж у маім выпадку ўсё значна больш зразумела. Гадоў на пяць старэйшы, я – тыповы прадстаўнік свайго пакалення. Нічому ніколі не вучыўся, дакладней заўсёды меў устойлівы імунітэт да адукацыі. У маім выпадку ланцужок такі: адукацыя наскрозь прасякнутая ідэалогіяй, афіцыйны свет двудушнасці, кар’ера – нуда сьмяротная, цярпенне – у мяне яго ніколі не было. А мусіць быць цікава, абавязкова цікава і займальна. Як тыя прыгодніцкія раманы, якія я гэтак жа, як і ён, чытаў запоем у дзяцінстве і якія так і засталіся прыкметай сапраўднага.

Суцэльны аналіз – трэба кінуць хоць нейкія даты, накрэсліць гэткую пентаграму, як у ведзьмакоў. Такім чынам, я і ён з пакалення васьмідзясятых. Толькі я з пачатку, а ён з канца. Паміж намі шмат агульнага, але мы зусім розныя. Напрыклад, пры ўсёй сваёй нефармальнасці, я перакананы хрысціянін. Ён – нават не агностык: язычнік. Ён, як і я, не раскрыўся ў грамадстве, але, у адрозненне ад мяне, хацеў. Нават прагнуў, марыў. Я шчодры. Ён меркантыльны. Я не выхаваны. Ён – сказаць, што начытаны, значыць, нічога не сказаць.

Заканамернае і лёсавызначальнае нашае знаёмства (лёсавызначальнае хутчэй для мяне, паколькі ў ягоным жыцці сустрэча са мной наўрад ці што змяніла) адбылося, калі я аднавіўся ва ўніверсітэце пасля двух гадоў службы ў войску.

Якім дарослым я тады сабе здаваўся! І пры гэтым шалеў ад таго, што атрыманая мной у казармах мудрасць у цывільным жыцці мала каго цікавіла. Для ўсіх яна была банальнай і прадказальнай. Для мяне – адкрыццём, першым асабістым унікальным досведам.

Я гадаваў доўгія валасы, па некалькі дзён не галіўся і выглядаў, як дэзерцір.

Ён, наадварот, быў падобны на навабранца. Коротка падстрыжаны – так, што бачная вуглаватая форма чэрапа. Паліто – як шынель, за плячыма – тугі, набіты сшыткамі і кнігамі заплечнік. Начышчаныя высокія чаравікі. Выгляд, быццам яму вось-вось выступыць у паход. Ці ён ужо ў паходзе.

Калі прыйшоў час гаварыць, ён выліў на мяне цэбар цытат, імёнаў, тэорый, назваў, большасці з якіх я не ведаў. Чэпкім позіркам спрута, які падняўся з глыбінь, ацаніў і, спрытна абхапіўшы шчупальцамі, зацягнуў за сабой на дно.

Ён не быў падступным (вядома, быў, але ў яго ўласным разуменні – не). Проста там, дзе ён жыў, дзе свет быў амаль пазбаўлены святла і фарбаў і куды не рызыкнулі б апусціцца большасць насельнікаў паверхні, і дзе ён уладарыў практычна аднаасобна, яму патрэбен быў хтосьці – ці то сябар, ці то цацка, ці то корм. А хутчэй – усё разам.

Разуменне – вось на чым ён злавіў мяне. А яшчэ – на той самай неабчасанасці.

Мы сядзелі ў кафэ з гучнай назвай «Кактэйль-хол». Дзіўнае месцейка – спараджэнне перабудовы: днём – звычайная, прапахлая хлоркай сталоўка з падносамі і самаабслугай, увечары – кавярня з афіцыянткамі і з тым жа меню, але ўжо даражэйшым. Пасля параў ва ўніверсітэце мы часцяком туды наведваліся. На бары заўсёды мелася піва, адно-два найменні сухога віна і гарэлка, якую, зрэшты, тады мы яшчэ не пілі.

Плаціў я. У мяне нейкім чынам не пераводзіліся грошы, я заўсёды дзесьці падпрацоўваў: то начным вартаўніком, то грузчыкам. У Гайдэгера (гэта, зразуме-

ла, мянушка, сапраўднае яго імя цалкам звычайнае – Дзмітры, а прозвішча шчэ звычайнейшае – Лушчык), грошы хоць і былі, бацькі давалі, але ён не марнаваў іх нават на ежу, усе мантачыў на кнігі. Жывучы надгаладзь – не як жабрак, а як сапраўдны скнара, – ён зрэдку дэманстраваў абраным свае скарбы, акуратна здабываў з запlechніка якое-небудзь неймаверна рэдкае, выпушчанае мізэрным накладам акадэмічнае выданне. Дзе і як іх здабываў, трымаў у таямніцы. Ён любіў таямніцы. Перадаўшы кнігу, не даючы часу яе нават пагартань, ён умомант выхопліваў яе з рук і беражліва хаваў назад. Я шмат думаў, чаму ён так рабіў. Ад таго, што па-сапраўднаму не паважаў суразмоўцу і быў упэўнены, што той не ацэніць кнігі? Ці гэта была форма гідлівасці, і невук, дакрануўшыся да скарбу, мог апаганіць яго адным сваім дотыкам? Або – і я схільны лічыць, што так яно і было – кнігі былі часткай яго ўнутранага свету, і выстаўляць іх на ўсеагульны агляд было свайго роду здзекам і апашленнем і свету, і кніг. Ён паддаваўся звычайнаму чалавечаму пазыву адкрыцця, падзяліцца, а памятаўшыся, тут жа хаваў яе.

Выпіўшы віна, ён распавёў мне тады пра Музіля. Але не так, як прынята распавядаць. Жывапісаць, выкладаць, адукоўваць ён таксама грэбаваў, а распавядаў, як бы разважаючы ўголос, так што слухач толькі пры вялікім жаданні і нейкіх дадатковых навыках цяргпення мог зразумець, а, галоўнае, вытрымаць такія ягоны нашпігаваны ганарлівасцю, суб'ектыўнасцю і сарказмам маналог.

Але мне не мог не спадабацца гэты аповед. Бо ў ім мяне параўноўвалі не з кімсьці, а з Музілем (хто гэта – я тады не ведаў, але, ацаніўшы скупыя факты, выдадзеныя самым скупым філолагам, якога я калі-небудзь сустрэ-

каў, выясніў прыкладна эпоху і зразумеў, што на п'едэ-стале вялікіх аўстрыйцаў ён першы, а тое, што я ніколі не чуў пра яго, толькі пацвярджае яго выключнасць).

«Пішыце вялікую кнігу, у вас атрымаецца, – перайшоўшы адпаведна значнасці размовы на «вы», сказаў ён. – Гэткая экзистэнцыйная хня пра савецкую армію».

Ён акінуў іранічным поглядам сталоўку. Яго голеная галава, хутка паварочваючыся туды-сюды, раптам нагадала мне ўжо галаву не навабранца, а нядаўна вылупленае птушаня ў пошуку корму. Я захаваю гэтае назіранне пры сабе. Ён усміхнуўся, зноў паглядзеўшы на мяне. «Ну так. Толькі Музіля з вас не выйдзе. Дужа вы імпазантны. Вы, хутчэй, чалавек без уласцінасцяў, тэкст у тэксце».

Я злуюся, інтуітыўна разумеючы, пра што ён. Не гэтаму шчанюку мяне судзіць. Хоць шмат у чым ён мае рацыю. З аднаго боку, я прэтэндую на нейкі Вобраз, а з другога...

Вобразы. Ён, вядома, быў іх знаўцам. Пры ўсёй сваёй закрытасці, эрудыцыі і амбіцыях, ён гэтак жа быў закладнікам вобразаў. Класічная філалогія, савецкі школьны падручнік рускай літаратуры, сачыненне на тэму «Вобраз Пячорына і бла, бла, бла». Куды падзецца: яно ў крыві, у клетках, гэта атамы нашага «Я».

Памятаю, да сустрэчы з ім я хацеў здавацца яшчэ і філолагам. Начытаным снобам, напышлівым усязнайкаю, што пакідаў за сабой права апошняга слова. Ён адабраў гэтае права ўжо пры першай нашай сустрэчы.

«Ах, які ў вас позірк! А як дзіўна вы здымаеце з рукі гадзіннік, калі садзіцеся за стол! А як трэце скроні перад тым, як пачаць казаць! А гэтая ваша паўусмешка, а падстаўлены няўзнак профіль!»

Слухаючы яго, я ўжо дакладна ведаў, што больш ніколі не здыму з рукі гадзіннік і не пакладу перад сабой на стол. Ён мае, мае рацыю, – зняважана думаў я, калі ён выцягнуў з заплечніка чарговы свой скарб – першыя старонкі курсавой пра Мандэльштама – даў мне час прабегчыся па іх вачыма, растаптаўшы, раскідаўшы назаўжды ўсе мае памкненні да філалогіі.

«Калі-небудзь вы напішаце пра мяне», – ужо дзесьці ў канцы, не ў сталоўцы, а калі мы брылі па лістападаўскіх ёлкіх вуліцах горада, які здаваўся побач з ім хутчэй бутафорыяй, кардоннай дэкарацыяй, ён – вялікі маніпулятар, так прапанаваў мне сваё сяброўства, загадаваўшы, уклаўшы ў маю падсвядомасць гэтае апавяданне.

Ён жыве недзе за горадам. Праз шмат гадоў я даведаўся, што гэта быў пасёлак з паэтычнай назвай Плёс. Тады ён саромеўся, што не гараджанін, не любіў гаварыць пра дом і нікому з нас не дазваляў праводзіць яго да электрычкі. Часта, загаварыўшыся і спазніўшыся на апошнюю, заставаўся ў кагосьці начаваць. Пры тым, што мог не бываць дома па некалькі дзён, быў вельмі ахайным: вазіў з сабой адэкалон, камплект чыстай бялізны (прылады для галення яму былі ні да чаго, і ён вельмі камплексаваў, што ў яго яшчэ не расце барада). Бялізна, парфума і зубная шчотка разам з кнігамі і сшыткамі змяшчаліся ў ягоным заплечніку, які быў для яго больш, чым заплечнік.

Займаўся ён у «Ленінцы». Я здагадваюся, што нейкім чынам ён здолеў спадабацца якой-небудзь бібліятэкарцы. Бабульцы, жанчыне бальзакаўскага ўзросту або цалкам яшчэ маладой і сімпатычнай, не важна – ён мог напусціць такога пылу, абярнуцца Бялінскім, Якабсонам або Кафкам, і, мабыць, так

атрымліваў доступ у тыя залы, куды тады прапускалі толькі навукоўцаў або аспірантаў. Пры гэтым я перакананы, што бібліятэкарка, якая выпісала яму пропуск, была на сто адсоткаў упэўненая, нібы тым самым аказвае паслугу ўсёй айчыннай філалогіі.

Каб жа ўсё складалася гэтак жа з выкладчыкамі філфака! Выкладчыцы мясцовага філфака – гэта асобная гісторыя. Вучачыся сяк-так, я, напрыклад, заўсёды праскокваў на чымсьці вельмі ўсярэдненым. Драбок абаяння, іроніі, флёр нефармала, абяцанне давучыцца, таленавітыя, не пацверджаныя ведамі здагадкі. Ён так не мог. Ён быў прынцыповы і выклікаў гэтых жанчын на дуэль. Фармальна статусныя, яны існавалі на мізэрную зарплату, сумяшчаючы сяк-так побыт і нейкую місію, і – часта цалкам абгрунтавана – ненавідзелі яго. Аднак трывалі. Пры відавочнай адсутнасці ў гэтага студэнта натуральных якасцяў інтэлігентнага чалавека, яны не маглі не прызнаваць за ім ведаў.

Яго любілі і разумелі хіба што на кафедры замежнай літаратуры. Загадчык кафедры дацэнт Кудрашова Ірына Міхайлаўна – імпазантная, дагледжаная жанчына каля сарака, разумніца, што імкнулася паспяваць за тэндэнцыямі, відавочна спрабавала быць яго патронкай. Я прыспеў іх адносіны на нейкай заключнай стадыі, калі яна яшчэ шукала спосаб утрымаць яго каля сябе, а ён, не жадаючы быць чым-кольвек вучнем, – ва ўсякім выпадку, не ў межах гэтай навучальнай установы – паводзіў сябе з ёй не тое каб па-хамску, а незалежна і на роўных. Так, быццам ведаў наперад усё, што яна можа яму прапанаваць.

Людзей, што выпадкова апынуліся ў філалогіі, ён не пераносіў. І нават «выбраных» дзяліў на групы. Ці ўсведамляў ён, што суб'ектыўны? Усведамляў. Але

суб'ектыўнасць яго не турбавала, хоць і супярэчыла першапачатковаму характару яго прадмета. Але ён, мусіць, лічыў, што мае на тое права.

На момант нашага знаёмства многіх яго сяброў, у тым ліку і загадчыцу кафедрай, можна было б ужо аднесці да катэгорыі былых. Хто не з ім, той супраць яго? Не, так вырашаў не ён, і людзей ад сябе праганяў таксама не ён. Яны сыходзілі самі – не вытрымлівалі, стамляліся, ламаліся, баяліся, расшлюшчвалі вочы...

Вадзіць з ім сяброўства вытрымліваў не кожны. Па праўдзе – ніхто.

Не сябры, а блізкія – вось хто з ім заставаўся.

Быў адзін паэт, яго аднакурснік (я вучыўся курсам старэй). Таленавіты паэт, на яго думку – нават выбітны. Толькі для пераканаўчасці, лічыў ён, паэту не хапала ўчынку, кроку, паслядоўнасці. Паэт жа быў зусім іншага парадку. Хатні, прыязны, добра адукаваны, хутчэй кнігалюб, чым эстэт. Яго вершы часта і сапраўды былі рэфлексіяй – рэакцыяй на вычитанае ў кнігах, чым квінтэсенцыяй пражытага. «Вам не хапае крыві!» – казаў Дзіма юнаку, што паглядаў на гадзіннік пасля дзясятай вечара.

Ён любіў цапнуць за жывое. Называў гэта «сэрцы людскія словам паліць». У вочы папракаў паэта за адсутнасць сапраўднага любоўнага досведу, у імітацыі страсці, «несапраўднай цяжарнасці» яго паэзіі. Але калі ў таго з'явілася, нарэшце, дзяўчына, стаў папракаць у неадпаведнасці ідэалу, у відавочным эратызме і парнаграфіі.

Яшчэ ў яго меўся самы сапраўдны вучань. Хлопец з глыбінкі, не памятаю дакладна адкуль. Спартовага целаскладу, з добразычлівай усмешкай на заўсёды быц-

цам падсветленым знутры твары. Як і я, гэты хлопец адслужыў у войску, паспеў папрацаваць на заводзе і нават пажыць у розных гарадах і краінах (бацька яго быў вайскоўцам). Як і належыць добраму вучню, наўсуцэль прымаў свайго настаўніка. Быў аддадзены, заўсёды карэктны і трывушчы да любых яго выхадак. Па сутнасці быў адзіным, каго Дзіма здолеў вырасціць, каму давяраў свае кнігі і з кім мог падоўгу абмяркоўваць свае працы. Адзіным, чые сціплыя поспехі ён успрымаў без кпінаў і з'едлівых заўваг.

Жанчыны на момант нашага з ім знаёмства ў Дзімы не было. Былі дзве-тры прыхільніцы (іх вабіла яго рамантычная роля самотніка), але яму было не да іх.

Такім чынам, калі мы пазнаёміліся, ён пісаў пра Мандэльштама. Думаў у той час толькі пра яго, прымяраў на сябе біяграфію паэта, яго погляды, учынкi і тую вельмі айчынную трагедыю, у якой няма месца кампрамісу.

Калі я толькі прабег вачыма першыя старонкі той працы (яшчэ накіда), мяне здзівіла яе, як бы сказаць, незвычайнасць. Яе стыль, мова, падача развагаў, былі не тое каб не традыцыйнымі, а хутчэй занадта індывідуальнымі. Сціслыя заўвагі, якія не надавалі значэння доказнай базе, занадта відавочны эмацыйны ціск на чытача, максімум ментарства. Усё гэта выглядала больш як маніфест, як тэкст выступу з трыбуны, чым як навуковая праца. Вядома, з аднаго боку гэта сведчыла пра відавочную захопленасць аўтара матэрыялам, але з іншага – пра жажлівую аднабокасць. Юнацкі максімалізм? – мільганула ў мяне. Не, не можа быць: занадта проста!

Мне б тады ўсё і зразумець. Паставіць на першае месца гэтае назіранне і зусім інакш выбудаваць нашы

адносіны. Але адкуль у гэтым веку ўзяцца шчодрасці? Ды і ён, забіраючы з рук сшытак, канстатаваў: «Для вас гэта яшчэ ранавата».

Цяпер бы я карэктна папрасіў прабачэння, патрымаў бы яго ў руках даўжэй і, вывучыўшы, не звяртаючы ўвагі ні на ціск, ні на іншыя яго прыёмы і хітрыкі, спытаў бы наўпрост, што ён насамрэч хацеў сказаць гэтым феерверкам цытат і спантаных думак. А тады не адважыўся, сумеўся.

Колькі доўжыліся нашы адносіны? Крыху больш за год? Недарэчна кароткі тэрмін для дарослага чалавека і цэлая эпоха ў юнацтве. Але ўпэўнены, што канчатковым сталеннем, у маім выпадку – пазбаўленнем ад мноства ілюзій, я абавязаны менавіта яму.

Дзіўна, але мы больш не абмяркоўвалі тую працу, хоць, тым не менш, ускосна толькі пра яе і гаварылі. Я распавядаў яму разнастайныя гісторыі з уласнага жыцця (прыводзіць прыклады з літаратуры я не адважваўся). Гэта былі гэтакія хайку на славу міру, гармоніі і пазітывізму. Распавядаў, як нават у войску, у свеце першапачаткова заганным і сапсаваным, жаўнеры імкнуцца перамагчы безасабовы парадак і па-свойму абжываюць яго. Распавядаў пра чалавечыя адносіны і пра ўчынкi. І ўсё, напэўна, для таго, каб абудзіць цікавасць да чагосьці яшчэ. Напрыклад, расплюшчыць вочы на тое, што цяпер іншая эпоха, што маральная і эстэтычная вастрэня, з якой ён піша сваю працу, гучыць у яго выкананні залішне пафасна, і гэта ад таго, што ён недацэньвае або папросту не ведае сучаснасці. Што куды цікавей разгледзець канкрэтныя рысы сучаснай эпохі, чым навязваць ёй прамое падабенства з папярэдняй. Што яго марнае донкіхоцтва – толькі імпазантная

пастава, якая праз эгаізм мае мала агульнага з тварэннем. Яшчэ распавядаў пра простых і добрых людзей, якіх нямала напаткаў у войску. Пытаўся, у чым іх зло: ці толькі ў адсутнасці адукацыі?

Ён слухаў маю хрэстаматыйную балбатню доўга, месяц ці два, пакуль, нарэшце, аднойчы не сарваўся. Мы былі ў гасцях у яго вучня, трохі выпілі ў маленечкім мансардным пакоі, які той здымаў на другім паверсе драўлянай хаты. Потым палілі на вузкім балконе пад трохкутным, як у шпакоўні, дахам, назіралі, як бушуе вясна на пяці сотках прыватнага сектара, калі ён раптам выбухнуў: «Ды што вы несяце?! Яны ж забілі яго, забілі і заўсёды будуць забіваць! Можа, і вы з імі?!» Ён паўтараў толькі гэта, шмат-шмат разоў. «Ідзі, ідзі – яму трэба супакоіцца...» – падштурхоўваючы мяне да выхаду, зашаптаў вучань.

Курсе на чацвёртым ад яго паспрабавалі пазбавіцца з дапамогай «немкі». Я не магу растлумачыць, чаму яму не давалася замежная мова. Напэўна, ён ёй проста ніколі толкам не займаўся, ды і ў сельскіх школах замежныя мовы выкладалі вельмі дрэнна, там папросту магло не апынуцца настаўніка, і нямецкую яму мог па сумяшчальніцтве выкладаць, скажам, фізрук, які калісьці вучыў яе ў інстытуце фізкультуры. Ці таму што, як некаторыя адораныя людзі, ён быў развіты аднабакова. Але так выйшла, што да чацвёртага курса, калі трэба было здаваць экзамен, ён ні гаварыць, ні чытаць, ні пісаць па-нямецку не мог. Дзіўна, чаму раней гэта нікольні не турбавала яго выкладчыцу і толькі перад апошнім іспытам яна вырашыла праявіць прынцыповасць. Тут, мабыць, і сапраўды мела месца нейкая змова, але да сесіі яго не дапусцілі, далі належных два

месяцы на пераздачу, і па заканчэнні гэтага тэрміну, у выпадку правалу, меліся адлічыць.

Памятаю яго спалох, нават паніку. Памятаю яго жаласны выгляд. Памятаю свае злыя жарты пасля некалькіх шклянак віна ў «Кактэйль-холе» з нагоды таго, што па адлічэнні яго прызвауць у войска.

Аднак ён даў тады рады. Нямецкую, вядома, не адолеў, але па складах чытаць пачаў, і нават вывучыў на памяць некалькі вусных тэм, перакласці якія не здатны быў бы, калі б папрасілі перакладаць сказы паасобку. Але для экзаменатара галоўнай падставай, каб паставіць троечку, сталі, здаецца, зусім не веды, а тое, што за пару месяцаў ён раптам змяніўся. Прысмірнеў, пацьмянеў і, на думку навакольных, – пасталеў.

У канцы таго навучальнага года я атрымаў дыплом, і мы перасталі бачыцца. Я ўладкаваўся на працу ў буйное прыватнае выдавецтва і, нечакана для сябе, захапіўся новай справай. Мне падабаўся практычны бок працэсу. Падабалася, як па сутнасці з глупства і хламу прафесіянал можа стварыць бэстсэлер. Неўзабаве я перабраўся ў Маскву, дзе здолеў адкрыць уласнае выдавецтва.

Ён, па чутках, на пятым курсе ажаніўся. Яго жонкай стала адна з тых прыхільніц-аднакурсніц, пра якіх я згадваў. Яна была з заможнай сям'і, бацька – ці то старшыня калгасу, ці то сакратар райвыканкама. Шлюб гэты, зразумела, праіснаваў нядоўга і па ўзаемнай згодзе распаўся праз некалькі месяцаў.

Па заканчэнні ўніверсітэта ён працаваў у нейкім архіве. Потым – кажуць, што гэта здарылася пасля некалькіх беспаспяхоўных спробаў апублікаваць кнігу пра Мандэльштама, а яшчэ ад фізічнага знясілення

(ператамленне, алкаголь, дрэннае харчаванне) – з ім здарыўся нервовы зрыў, які перарос у цяжкае псіхічнае захворванне.

Мы сустрэліся з ім нядаўна (не бачыліся больш за пятнаццаць гадоў). Я прыехаў наведаць бацькоў і, апынуўшыся без машыны, з прыемнасцю цягнуўся па цэнтральным праспекце. Радаваўся цывілізацыйным зменам роднага горада: дызайну шыльдаў і вітрын, дарагім машынам і – хто б мог падумаць – нават новенькім светлафорам з ультратонкімі антыблікавымі секцыямі. Ён ішоў насустрач, як заўсёды, занураны ў думкі. З тым самым (?!), ды не, вядома, ужо з іншым заплечнікам. Ён наўрад ці пазнаў бы мяне, калі б я сам яго не паклікаў. Я зрабіў гэта, хоць мне вельмі не хацелася. Хацелася прайсці міма, застацца незаўважаным, пазбегнуць непатрэбнай нам абодвум сустрэчы.

Я меў рацыю ў сваіх прадчуваннях. Мы абодва толькі рабілі выгляд, што радыя. Я прапанаваў куды-небудзь зайсці і выпіць з такой нагоды. Ён адмовіўся: «Мне нельга». Задаючы дзяжурныя пытанні, я пазбягаў тых, адказы на якія і так ведаў. Ведаў, напрыклад, што яго даўно выгналі з архіва, потым з нейкага выдавецтва, яшчэ аднекуль, і што цяпер ён працуе дарожным рабочым. Што ён задаволены гэтай працай, бо яна сезонная і там добра плацяць, і назапашаных за лета грошай яму хапае, каб пражыць зіму. Што захоплены ён цяпер нацыянальным адраджэннем і свае дзіўныя артыкулы (іх наўрад ці можа зразумець нават спецыяліст) падпісвае на народніцкі манер: Алесь Дубец. Гэта, як і іншае, распавёў мне яго вучань, з якім мы часам лістуемся.

Я казаў асцярожна, палахліва, па-абывацельску баючыся псіхічнахворага, быццам сустрэў у бязлюд-

най падваротні вандроўнага сабаку. І потым, нарэшце развітаўшыся, нават не спытаўшы напрыканцы тэлефона, адчуваў, што і сыходжу гэтак жа, паскараючы крок, імкнучыся аддаліцца як мага хутчэй на бяспечную адлегласць.

ПЛОШЧА КАЛУМБА

«Яшчэ мне горад, які ніколі не спіць!» – лаяўся я, ідучы ад Сорак другой да плошчы Калумба. Я нешта наблытаў са схемай метрапалітэна, лініі якога нагадвалі сувой каляровых матузкоў з дзіцячай галаваломкі. Перасеў не там і не на той цягнік: замест звычайнага патрапіў на экспрэс, які мала таго што замчаў на паралельную лінію, але яшчэ і перавёз на колькі прыпынкаў наперад, хаця ўсё ж зрабіў круг у патрэбным мне кірунку – тады я і выскачыў. Каб не забытацца ўшчэнт, вырашыў прайсціся пехам. Паводле падлікаў, да плошчы Калумба ісці было хвілін дзесяць-пятнаццаць, у Нью-Ёрку я гасцяваў ужо другі тыдзень і кірунак, мне падалося, уяўляў.

Была амаль дзявятая. Вуліцы асветленыя так, нітыба гэта не Манхэтан, а начны кашмар. Аднатыпныя чырвонацэглавыя каробкі пачатку мінулага стагоддзя, іх густа – павутай – абляпілі пажарныя драбіны. Поўнае бязлюддзе прымушала прыспешыць крок. Зараз слізне цень гаргулі, ёй напярэймы – чалавек-павук. З-пад асфальту тэатральна шугае пара.

Праз колькі кварталаў, як гэта бывае ў Нью-Ёрку, пусты і прывідны горад знянацку скончыўся, і, нібыта з уласнай падсвядомасці, з нябыту сну, я вылузнуў проста ў сарцавіну суботняга вечара. Гэткага зімовага Рыё, калі ў ім выпаў снег.

Яшчэ цепліўся вулічны гандаль фастфудам. У шматлікіх кавярнях наведнікаў ужо бітма. Спаборнічаючы ў зыркасці з агнямі пекла, палалі рэкламы. Упадаючы ў пустэчу начнога неба, струменіліся хмарачосы. Сюд-гуд важна сноўдалі жоўтыя таксоўкі (цяпер яны падаваліся часткамі адзінага механізма).

Музыка. Узімку ў гарадах не чуваць музыкі. Яна застаецца ў сярэдзіне шынкоў і кавярняў, тэатраў і канцэртных залаў – і ніколі не вырываецца навонкі. Нават з аўто. Узімку горад жыве адно пад тых зыкі, што вырабляе сам.

Мішку я ўбачыў здаля, пакуль чакаў на пераходзе светлафора. Ён чакаў мяне, як мы і дамовіліся, на броўцы плошчы Калумба, ля бязлюднага ў гэтую пару ўвахода ў Цэнтрал-парк. Ён змяніўся і не змяніўся наагул. Апануты, я б сказаў, знарочыста прыстойна, без, барані Божа, тутэйшых скрайнасцяў: ні нехайнасці, ні фрыкаватасці, ні мудрагелістай пурытанскай самавітасці. Ваўняны паўпалітон. Паўзверх каўняра – вязаны шалік. Пэўна, дарагія (але ж дыхтоўныя!) пальчаткі. Карычневыя вельветавыя нагавіцы. Ідэальныя для сённяшняга надвор'я высокія, таксама карычневыя, чаравікі на тоўстай падэшве. І – кепка. Назаву яе – англійская, бо клятчастая, бо з вушкамі. Здаецца, менавіта такую насіў калісь... уласна, хто такія толькі не насіў (я б і сам набыў такую).

Я падышоў, мы абняліся.

Вось жа, ён змяніўся і не змяніўся наагул. Змяніўся, бо твар зрабіўся круглейшы і на маё «пакажыся, які ты ёсць!» ён паляпаў па наяўным ужо жыватку і, зняўшы кепку ды пахіліўшы голаў, прадэманстраваў ужо цалкам акрэслены плэх. Змяніўся, бо яго вопратка, хоць і не наўпрост, але ўсё ж гаварыла (або хутчэй – прамаўлялася) аб ягоным дабрабыце. Зрабіўся іншым позірк (з іранічнага – прыдзірлівы) і голас – у ім цяпер атабарылася ўпэўненасць.

Не змяніўся – бо я выдатна памятаў, якім ён быў. І калі б ён пажадаў паказаць, што змяніўся, у яго наўрад ці выйшла б у маёй прысутнасці.

– Маеш прэферэнцыі на гэты вечар? – запытаўся ён.

– Прэферэнцыі? Кажаш, як амерыканец.

– Я і ёсць амерыканец. Дваццаць пяць гадоў ужо тут. Я ведаю, што стаў размаўляць па-руску горш.

Я не хацеў яго пакрыўдзіць.

– Прэферэнцый няма. Ну, можа, джаз паслухаць...

– Добра. Толькі давай не позна. Баюся, каб Машка не разлавалася.

– Чаму яна не прыйшла?

– Нам няма з кім пакінуць дзіця. Машка перадае табе прывітанне.

Я ў думках пацепнуў плячыма. Замест таго, каб напівацца дзесьці ў шумнай нью-ёркскай кавярні, я «меў прэферэнцыю» глянуць, як яны жывуць.

Утварылася паўза, якую ён адразу ж спрытна запоўніў. Вычাপіў з кішэні вялізны смартфон, сцягнуў вузкую пальчатку, стаў тыцкаць пальцам у экран.

Ён зразумеў, пра што я думаю.

– У нас маленькая кватэра, дачку мы кладзем а дзясятай.

– Ага, знайшоў, – паведаміў ён праз каторы час, – тут непадалёк сёння добры джазавы канцэрт, – ён вымавіў назву клуба і джаз-банда, якія мне, натуральна, нічога не казалі.

Відаць, сумеўшыся майго прыдзірлівага абглядавання і пазбягаючы традыцыйных роспытаў, па дарозе ён пачаў распавядаць:

– Гэта – плошча Калумба. Яна лічыцца нулявым кіламетрам Нью-Ёрка. На растральнай калоне, што перад табой, – караблі, на якіх Калумб адкрыў Новы Свет.

Я кіўнуў, пашанотна, але, як ні хацелася здавацца сур’ёзным, выйшла ўсё адно з іроніяй. Проста ў маладосці мы шмат жартавалі, смяяліся, гігікалі, рагаталі і сур’ёзны тон, які ён прапанаваў мне цяпер, неяк не вязаўся з характарам тых нашых стасункаў. Ён працягваў:

– Гэты хмарачос, – ён паказаў на чорную рагаціну, уторкнутую ў рыхлае неба, – называецца Тайм-Ўорнэр, ён найвышэйшы ў гэтай частцы горада, метраў дзвесце пяцьдзясят.

Даўшы мне колькі секунд, каб я змог насалодзіцца краявідам, працягнуў:

– А цяпер я вяду цябе да Метраполітан-опера, ты ўжо там быў?

Я схлусіў: не хацеў замінаць экскурсіі, на якую ён наладзіўся.

Далей мы ішлі, а ён гаварыў, і гэтак, ажно я ледзьве паспяваў, у працэсе разумеючы – ён ведае ў гэтай частцы Манхэтана малай драбніцай не кожны камень: назвы хмарачосаў і якія вядомыя на ўвесь свет кампаніі іх насяляюць, на якой вуліцы здымаўся такі і такі фільм, і каго з выбітных нью-ёркцаў можна перастрэць у такім і такім бары, і што вось гэтыя камяніцы, якія паўсталі тут у сярэдзіне сямідзясятых, паскудзяць Мідтаўн.

– Гэта твой суайчыннік, пазнаў? – паказаў ён на пано Шагала ў фае тэатра Метраполітан, якое праз вялізныя аркі вокнаў было добра відаць звонку.

– А твой не? – здзівіўся я.

Ён пакінуў маё пытанне без адказу. Не дачуў, пэўна, бо чытаў у той момант паедамленне, якое прыйшло на смартфон. Ад жонкі, зразумеў я з усмешкі, што мільганула на яго твары.

Ні фармат, ні месца канцэрту нам не падышлі. Джаз-банд выявіўся біг-бэндам, а зала нечым нагадвала умацраён. Мы яшчэ не ўвайшлі і адно абглядалі з парога тое, што адбывалася ўсярэдзіне. Цэлы батальён кельнераў пад кананаду труб і рык вакалісткі атакаваў наведнікаў. Нават ён зразумеў, што нам тут не месца. Не бачыцца столькі гадоў і прабавіць, магчыма, адзіную сустрэчу ў абстаноўцы, наліжанай да баявой.

– Вернемся ў Вест-Сайд, – пракрычаў ён мне на вуха.

Па тых самых вуліцах мы пашыбавалі ў адваротны бок.

– Як бацька? – улучыўшы момант, запытаўся я.

Я заўжды лічыў, што ён з'ехаў дзеля бацькі. У сярэдзіне сямідзясятых, калі памерла Мішкава маці, ягоны бацька занурыўся ў юдаізм. Зрабіўся актывістам мясцовай сінагогі, выйшаў з партыі, звольніўся (вядома, яго папрасілі) з пасады галоўнага інжынера вялікага завода. Перайшоў на маленькую фабрыку шараговым інжынерам.

Ён меў траіх дзяцей. Мішка – старэйшы. Я памятаю, што яны мадзелі. Калі Мішка вучыўся ў мастацкай вучэльні, ён яшчэ ўвесь час падпрацоўваў, каб дапамагчы малодшым. Бацька не хацеў больш ісці на кампраміс.

Яўна для бацькі Міша маляваў – нудотныя карціны алеем на сацыяльную тэматыку. Нібыта вэнджаныя воблы, фігуркі рабочых, развешаныя на вяровачку, – чарга ў «Віно-Гарэлка». Тыя ж развешаныя на вяровачку-чаргу воблы-жанчыны – ля прылаўка гастранома. Для сябе ён маляваў хіпушку Санту. Тая задарма, з унутранага процістаяння свайму цэкоўскаму татулю, пазавала Мішку ню ў яго майстэрні – пазбаўленым дзённага святла сутарэнні іхняга дома.

– На пенсіі. Купіў невялікі дамок у Монтысела, міляў сто ад Нью-Ёрка. Хварэе часцяком. Я езджу ў адведкі амаль штовыходныя...

– А тут забілі Джона Ленана, – паказаў Мішка ў бок аркі дома з калонамі, закратаванай агароджаю.

Мы спыніліся, памаўчалі. Ні кветак, ні графіці, ні якой-небудзь шылдачкі. Пакуль маўчалі, самавіты ахоўнік выпусціў з аркі аўто з танаванымі шыбамі, абьякава паглядзеў на нас.

– Тут дагэтуль жыве Ёка, – працягваў распавядаць Мішка. – У гэтым доме існуе рада жыхароў, каб не ўскладняць сабе жыццё, яны пастанавілі больш не прадаваць кватэры зоркам...

– А дзе жыве Вудзі Ален? – перабіў я.

– На Іст-Сайдзе. У сваіх фільмах ён здымае Вест-Сайд, але сам жыве сярод мільянераў, – у яго голасе я разабраў прыняты ў Нью-Ёрку, ды, уласна кажучы ў шмат якіх мегаполісах, у якасці добрага тону, сарказм.

Размова яўна не ладзілася, але яшчэ заставалася надзея на чарку.

– Як ты ставішся да мексіканскай кухні? – запытаў ён.

– Калі толькі што не вострае. Ведаеш, страўнік...

– Страўнік? – ён зрабіўся клапатлівым. – Як жа табе собіла?

– З маім ладам жыцця – як рэпу грызці. Паскудная закусць і бырла дзевяностых, – аджартаваўся я.

Страўня была маленечкая, спрэс застаўленая столікамі гэтак, што паміж імі трэба было цярэбіцца асцярожна, каб не скінуць чыюсьці талерку або шклянку.

– Якім ветрам у Нью-Ёрку? – запытаўся ён, калі мы паселі адзін насупраць аднаго на абабітыя чырвоным дэрматынам канапы.

– У камандзіроўцы, – адказаў я.

Ён глянуў на мяне так, нібыта толькі пабачыў.

– Дзе спыніўся?

– У Шаршаневіча.

– Як ён?

– Працуе таксоўшчыкам, жыве ў Брукліне.

– У Нью-Ёрку таксоўшчык не праца, падпрацоўка, – паскардзіўся ён.

– Так, Шаршаневіч наракае, для яго гадоў праца вельмі цяжкая і грошы не тыя. Дзе ты? – перавёў размову я.

– Маю сціплую рэкламную кампанію. Але офіс побач з Ёл-стрыт.

На знак павагі я зацэкаў языком.

Кельнерка прынесла меню, я нават не разгарнуў яго.

Спыніліся на нейкіх мексіканскіх бургерах.

– Будуць нявострыя. Кухня ў Нью-Ёрку – суцэльная эклектыка, – заспакоіў ён. – Што п'еш?

– Гарэлку.

– Я яшчэ люблю піва.

– «Гінэс»? – пасміхаюся я.

– Так, – пасміхаецца ён.

– Вазьмі адразу бутэльку.

Ён з асцярогай глянуў на мяне.

– Тут так не прынята.

– Нідзе не прынята. Усё адно ж вып’ем.

– Я Машцы абяцаў.

– А мы не бачыліся чвэртку стагоддзя.

Прыняўшы заказ, кельнерка – даўганога афра-амерыканка, усміхаючыся дзяжурнай усмешкай, удакладніла, калі падаваць алкаголь.

– Зараз, – заявіў я. Мне ўсё больш і больш праглася выпіць.

Кельнерка перавяла позірк на Мішку. Мішка пацепнуў плячыма.

Мішка яшчэ не паспеў даслаць чарговую смс, а я – як след абгледзець інтэр’ер, як яна вярнулася з падносам: крыху дзынкаючы кілішкамі, нажамамі і відэльцамі, зіхочучы запацэлай, з лядоўні паўлітрай.

– Пішаш? – запытаў я пасля другой чаркі, калі Мішка нарэшце закончыў эсэмэс і сунуў тэлефон ва ўнутраную кішэню пінжака.

Па шчырасці, я ведаў адказ: у інтэрнэце я б, вядома, штосьці ды адшукаў, але раптам?

– Мне стае творчасці ў бізнесе.

– Але я бачыў колькі тваіх карцін, не памятаю дакладна калі, мусіць, гадоў дзесяць таму. Яны мне спадабаліся.

Я не маніў: карціны напраўду былі харошыя. Ад сацыяльшчыны не засталася і знаку. На той, якая запомнілася больш за астатнія, кружлялі ў вальсе пары, нешта кшталту танцавальнага гуртка, звычайныя людзі пасля працоўнага дня. Белыя кашулі ў мужчын, стра-

катыя сукенкі ў жанчын, жоўты паркет, запоўненыя адбіткамі вялікія люстры.

– А ты, выдае на тое, пішаш? – пасміхнуўся ён.

– Гэта апірышча, – пачаў я сваё звыклае. – Пісаць трэба, інакш можна з глузду з’ехаць.

Я хацеў працягнуць, але перадумаў. Нешта замінала.

Зноў прыйшла кельнерка, паставіла перад намі па драўляным падносе. На кожным – па пяць невялікіх бургераў. У кожнага, нягледзячы на падабенства, свая знешнасць. З-пад каптурка ў адным, мяркуючы па колеры, – водарасці, у іншым – стракатыя перцы, у трэцім – яечня і нейкае мяса.

– У вас такога яўна няма, – пасміхнуўся ён, сочачы за маім позіткам.

– Я не дужа люблю этнічную кухню, але гэтая выглядае ядома.

– Закусвай. З тваім страўнікам гэта неабходна, – сказаў Мішка.

Фонам грала музыка, але праз гуд, што лунаў у страўні, было цяжка пачуць, добрая яна ці не. Мішка часта глядзеў на гадзіннік. Запоркаўшыся ўмаўляць яго штораду, я стаў піць адзін.

– Я папалю, – праглынуўшы пару бургераў, я пацягнуўся па куртку.

– Я з табой...

– Пачастуеш? – на вуліцы ён папрасіў цыгарэту.

– Ты ж не паліш!

– Гэта дзеля Машкі. Але як такая нагода... – пасміхнуўся ён.

Урэшце я знайшоў тэму, якая зацікавіла яго. Стаў распавядаць біяграфіі нашых агульных знаёмых, сувязь з якімі ён страціў стуль, як паехаў. Распавядаючы, я пачуваўся ніякавата. Бо мая экскурсія ў адказ яўна

хібіла перадузятасцю. Але я адчуваў, што толькі так магу заінтрыгаваць яго і, уласна, падоўжыць супольны вечар. З'яжджаць дадому мне яшчэ не хацелася, заставацца аднаму ў суботнім Нью-Ёрку – таксама.

– Бэла амаль што спіўся... – дзеля прынады пачаў я і далей бліскучымі фарбамі абмаляваў, як шмат гадоў таму адведаў Бэлу ў мастацкай школе правінцыйнага гарадка, дзе той выкладаў па размеркаванні. – Уяві, яшчэ абедзены час, а амаль уся мужчынская частка педскладу пад мухай. «Куды глядзіць ваш дырэктар?» – пытаюся. Ён адказвае: «Зараз ты з ім пазнаёмішся. Схадзі па гарэлку, у нас скончылася». Я іду. А калі вяртаюся – сядзім з Бэлам і яго дырэктарам да позняга вечара ў Бэлавай майстэрні, абмяркоўваючы методыку мастацкага выхавання. Зрэдчас у майстэрню зазіраюць вучні, задаюць Бэлу пытанні, ён адказвае, раз-пораз адлучаецца ненадоўга. У гэты час у яго ідуць заняткі, разумею я, і на працягу некалькіх хвілін адсутнасці ён паспявае даць вучням заданне, а потым яшчэ праверыць. Гэта – дзевяностыя, змякчаю я рэакцыю Мішкі.

Рэшта маіх фрашак – у той жа манеры. Фарбы згушчаныя, але гэта не Босх – хутчэй, нешта даўлатаўскае.

– Калі Хобатаў разводзіўся, ён нападпітку прыехаў да сваёй жонкі па пральную машыну. Ведаеш, чаму я ніколі больш не жанюся? – казаў ён, калі ўжо быў зноўку жанаты, – Бо стаміўся купляць пральныя машыны.

Палілі ўсё часцей. Кельнерка, якая напачатку не адыходзіла ад нашага стала і на мае «калі што, мы вас паклічам» не рэагавала: падоўгу згіналася па-над намі пажарнай вежай, ужо даўно занялася іншымі і адно калі мы выходзілі, прыбірала ў нас на стале.

Мішка кунежыўся. Пытаньняў задаваў вобмаль, бровы яго былі дакорліва зведзеныя, але ў вачох – дзіцячая цікаўнасць.

Я заказаў па другой. Мішка не пярэчыў.

– Як табе Нью-Ёрк? – запытаўся ён.

Я задумаўся, намагаючыся зразумець: і сапраўды, як? Адказаў са звыклай асцярожлівасцю:

– Па-рознаму.

Мішка:

– Так, у Нью-Ёрку багата праблем. Але мы стараемся іх вырашаць.

Я ашаломлена паглядзеў на яго:

– Хто мы і як вырашаць?

– Цывілізавана, – адказаў ён, – ходзім на выбары, напрыклад.

– Я таксама спрабаваў, – пасміхнуўся я.

– Тут выбары не фарс, – сур'ёзна адказаў ён.

Я гмыкнуў.

– Ты проста спыніўся ў Брукліне. А Нью-Ёрк – гэта Манхэттан, – гарачна загаварыў ён. – Гэта цяпер – мая бацькаўшчына. Тут я спраўдзіўся. Тут я сустрэў Машу. Тут нарадзілася мая дачка. За пару кварталаў адсюль – яе школа, куды я ваджу яе штодня. Гэта вельмі добрая школа. На тых грошы, што мы арандуем тут маленечкую кватэрку, мы б маглі арандаваць на ўскраіне цэлы дом. Але мы ніколі не з'едзем з Манхэтана.

Акампануючы яму, голасна і важна прыйшла смска. Мішка выцягнуў з кішэні тэлефон і прачытаў уголас:

– «Калі ты зараз не вернешся, купіш мне футра!»

– Хадзем, – здаўся я.

Мы расплаціліся, пакінуўшы кельнерцы шчодрую гасціну.

Ад страўні, якая згубілася на незнаёмых мне вулках Іст-Сайда, Мішка правёў мяне да самага Таймс-Сквер. Далей я добра ведаў дарогу і быў пэўны, што ўжо не заблукаю. Мішка ўгаворваў мяне ўзяць таксоўку, патлумачыўшы, што ехаць на метро ўначы ў Бруклін, як мінмум, небяспечна.

– Пляваць, – заявіў я. Накаціла нейкая нязвыклая лёгкасць.

– Вып’ем аглаблёвую? – прапанаваў я, калі мы разгублена стаялі адзін насупраць аднога пасярод бязлюднай Таймс-Сквер.

– Тры гадзіны амаль што, усё зачынена, – мямліў паўсонны Мішка.

Я паказаў яму на шылду гатэля «Хілтан».

– Там яўна ёсць кругласуткавы бар.

Разумеючы, што спрацаца са мной бессэнсоўна, Мішка падпарадкаваўся.

Хвілін праз дваццаць ён пасадзіў мяне на цягнік.

Напэўна, я задрамаў, бо прапусціў той момант, калі ў вагон зайшла кампанія маладых афраамерыканцаў. Я расплюшчыў вочы, калі проста насупраць мяне яны сталі вытрэсваць змесціва кішэняў студэнтаў.

Сцэна рабавання зусім не нагадвала тыя, што паказваюць у блокбастэрах. Ніякай зброі, нікага ляманту і кляцьбаў. Адзін з рабаўнікоў, шнарачы па кішэнях аслупяNELых студэнтаў, нават пагойдваўся ў такт музыцы, якая гучала ў ягоных навушніках. Кітаец падняўся са свайго месца і пакіраваўся да далёкага ад афраамерыканцаў выхада. А калі цягнік спыніўся на станцыі, імгненна выскачыў на перон. Я зрабіў гэтаксама. Я выдатна памятаў інструкцыю, якую давалі мне многія мае знаёмыя ў Нью-Ёрку, калі я патраплю ў падобную сітуацыю: «Хай там што – не ўмешвайся!»

Кітаец быў больш дасведчаны, ён злёгка падбег і паспеў ускочыць у суседні вагон. Я ж застаўся на абсалютна бязлюдным пероне чакаць наступнага цягніка. Сеўшы на лаўку (цягнік мусіў прыйсці не раней, чым праз дваццаць хвілін), стаў думаць пра Мішку, пра Нью-Ёрк, пра сваю адназначную рэакцыю на рабаванне, якую палахлівасцю я чамусьці называць адмаўляўся.

СЦІСЛА

Трэба сказаць, Дзмітры Бэла, хоць і быў мастаком, але ўжо гадоў дзесяць як не маляваў. Прычынаў гэтаму было процьма. Некаторыя з іх былі пачварнымі і банальнымі і нічога, апроч шкадавання, не выклікалі. Нейкія, нааварот, выклікалі павагу і нават захапленне.

Колісь Бэла лічыўся ці не самым таленавітым ад усіх студэнтаў свайго курса. І, уласна, ён розніўся ад аднакурснікаў не толькі талентам, але і нязвыкла рана ўфармаванай пашанай да мастацтва, і яшчэ амаль акадэмічным, які выключаў любы кампраміс, густам і не на гады дарослым поглядам на навакольны свет. Тады Бэла верыў у нейкую святарную, амаль боскую місію мастацтва, згодна з якой мастак – святар, а мастацтва – бажніца.

Ці былі віной яго перакананні, але так здарылася, што талент Бэлы з цягам часу пачаў як бы вычэрпвацца. Склаўшыся, але не раскрыўшыся напоўніцу ў васьмідзясятых, у акалічнасцях дзевяностых ён апынуўся ў канфрантацыі да новай эпохі. Занадта класічныя карціны Бэлы не мелі попыту, ды і, асцерагаючыся любой

камерцыі ў мастацтве як чорт свечкі, ён іх і не прадаваў. Меркаваў, што, калі наканавана, поспех знойдзе яго сам. Каб на нешта жыць, працаваў настаўнікам у мастацкай школе, балазе, акрамя невялічкага заробку, настаўнікам належаў бонус – неабмежаванае карыстанне майстэрняй у непрацоўны час. Вучняў, якія былі дзецямі дзевяностых (пакланяліся камп’ютарнай графіцы, анімэ і масавай культуры значна больш, чым рэалістычнаму жывапісу), наўрад ці любіў, але як мог стараўся навучыць таму, што, лічыў, можа прыдасца ў любую эпоху. Будучы, па сутнасці, самотным чалавекам і прынадзіўшыся да бутэлькі яшчэ ў студэнцкую пару, у той час дапіўся да запояў. І вось тады і сустрэў сваю цяпершнюю жонку – Ганну.

Аня працавала ў той самай школе настаўніцай музыкі. Была гадоў на пяць маладзейшая ад Бэлы. Яна мела дзіця і былога мужа-крымінальніка, які на той час сядзеў другі тэрмін за нейкае нязначнае хуліганства.

Аню скарыла глыбіня Бэлы. Пасля ўсяго, што яна даведалася пра мужчын, ён падаўся ёй ледзь не анёлам, і нават яго п’янства не збянтэжыла яе. Наадварот, гэтая немач радніла для яе Бэлу з іншымі мужчынамі і ачалавечвала яго, але разам з тым яна адразу зразумела розніцу: калі яе першы муж піў праз канфлікт паміж уласнай амаральнасцю і мараллю грамадства, дык мастак Бэла піў якраз па супрацьлеглай прычыне.

З’яўленне Ані, якая пакахала ў Бэле тое, што іншыя прымалі за пыху і эгаізм, змяніла яго жыццё. Неяк знянацку яна зрабілася сэнсам яго існавання, а пасля і самім існаваннем. Дагэтуль жыўшы з маткай і надоўга ні з кім не заводзіўшы стасункаў, Бэла перабраўся ў Аніну двухпакаёўку. Цяпер увечары не заседжваўся ў майстэрні, а, скончыўшы маляваць, прак-

тычна цвярозы выпраўляўся да Ані. Пасля сямейнае вячэры займаўся маляваннем з яе пяцігадовай дачкой, потым ішоў гуляць з вялікім і дурнаватым беспародным сабакам і, баючыся спусціць яго са шворка, сумняваючыся, што ён пойдзе на яго покліч, бянтэжыўся, як яму пашчасціла раптоўна – а з моманту іх першага спаткання мінула не больш за месяц – знайсці сям’ю, дом і нават вось гэтага дварняка, які цяпер таксама меў у ім патрэбу.

Акрамя ўсяго прыгаданага, Бэла тады прынадзіўся да чытання праваслаўных кніг, якія, нароўні з абразамі, абразкамі, крыжыкамі, пацерамі і тонкімі царкоўнымі свечкамі, таксама багата вяліся ў яго новым доме. Гэтыя кнігі розніліся ад тых, якія ён чытаў раней. Гэта не былі працы праваслаўных філосафаў, у якіх індывідуалізму і эгаізму было не менш, чым у якога-небудзь ваяўнічага атэіста. Гэта былі жыцці самых звычайных праваслаўных святых. Кнігі, якія ўразілі Бэлу простасцю, шчырасцю і мудрасцю. Якой мудрагелістай чухнёй падалося яму многае з таго, што ён чытаў дагэтуль! І не толькі чытаў, але і сам прапаведаваў. Нават мастацтва больш не падавалася яму такім ужо важным. Ды і да чаго прывяла ўся ягоная вера ў мастацтва? Да самоты? Да процістаяння ўсім і ўсяму? Да п’янства?

Неўзабаве Бэла ўжо не садзіўся за стол не перажгнаўшыся і, мінаючы царкву, калі ў яго не атрымлівалася туды зайсці, спыняўся, жагнаўся і рабіў паклон. Ён парваў урэшце са штукаванай напышлівасцю мінулага жыцця і зажыў паводле Божых прынцыпаў новага. Узносіў падзякі Госпаду за кожны пражыты дзень, за новы дом, за жонку і дзетак – да гэтага часу Аня ўжо насіла пад сэрцам яго дзіця. Ён адчуваў, што ўпершыню шчаслівы ў гэтай простасці і, злучыўшыся

душой з мноствам іншых безумоўных вернікаў, гатовы прыняць свет такім, які ён ёсць, несучы ў яго не разлад уласнай ганарлівасці мастака, а зарок пакоры і асабістага прасвятлення.

Адсвяткаваўшы нараджэнне сына асвечаным кагорам, Бэла кінуў піць. Тадысама ён перастаў маляваць. Безумоўна, тут не абышлося без веры. Але веры, якую няправільна звязваць адно з хрысціянствам. І вера ў Бога, паходы ў царкву, пільнаванне пастоў і гэтак далей было толькі часткай, адзнакай яшчэ больш масавай рэлігіі. Імя ёй – сям'я. І яна не заканцоўвалася для Бэлы на адным толькі задзіночанні мужчыны і жанчыны, і якое-небудзь ідыёцкае «ячэйка» гучала для яго як чысты здзек. Бадай сям'я для Бэлы была як свет, як цэлы Сусвет. І ўвесь астатні свет без сям'і для Бэлы не меў ніякага сэнсу. Можа, і да веры па-за сям'ёй ён ніколі б не прыйшоў? Аднак цяпер ён шчыраваў не толькі дзеля аднаго дабрабыту. Яго праца зрабілася зарокам, які ён наклаў на сябе ў імя сям'і. А падабалася яму праца або не – такія пустыя пытанні яго больш не пераймалі.

Праз хуткі час Бэла пайшоў са школы і пачаў маляваць для дзіцячых выдавецтваў. З тае прычыны, што ён быў далёкі ад усякіх найноўшых тэндэнцыяў у кніжнай ілюстрацыі, ягоныя працы таксама былі не тое што не моднымі, а хутчэй старамоднымі (нейкія ўжо няісныя героі і прасторы: крамяныя іваны-царэвічы, звяругі, што палохалі сваёй адпрыроднасцю, лясныя гушчары і бяздонныя віры), Бэлу перападала афармляць расійскія казкі, паэмы Пушкіна – словам, усю тую літаратуру, якая ў хітах даўно не хадзіла, але мела сталы попыт, і ў якой эксперымент падаваўся выдаўцам збыткова-насцю. Шмат Бэлу не плацілі і, пэўна, таму, а яшчэ праз

ягоную абавязковую педантычнасць, ён заўжды быў пры замовах.

Звыклая да дбайнасці і ашчаднасці, яго жонка пакрысе стала прызвычайвацца да адваротнага. Спярша да таго, што вопратку можна набываць не ў сэканд-хэндзе. Раз-пораз яны выпраўляліся на закупы разам з Бэлам, і ён хоць і буркатаў і прыдумляў усякія адчэпкі, каб не ісці, але зрэшты прымаў чынны ўдзел і ў выбары фасону, і ў абмеркаванні якасці, а вяртаючыся дадому, цешыўся абноўцы. Раней, ведаючы Анін незайздросны стан, сяброўкі і калегі часта неслі ёй вопратку, з якой ужо выраслі іх дзеці. Цяпер жа Аня аддавала непатрэбнае сама. Пакрысе ў іх доме з'явілася новая мэбля, побытавая тэхніка і набыты вылучна для дзетак камп'ютар. Недзе на пяты год супольнага жыцця яны ўпершыню выправіліся ў Крым і потым ездзілі туды штолета. Спыняліся ў маленькай вёсачцы ў адной і той жа гаспадыні. У іх уладанні былі кухня і маленечкая, спавітая вінаградом тэраса, з якой адкрываўся краявід на горы і мора. На тэрасе мясціўся хісткі стол, і не вялікі аматар загараць Бэла мог цягам дня за ім працаваць, а ўвечары чытаць. І там, у Крыме, злучаючы тую дзівосную пару менавіта з гэтым краявідам і з мужам, які сядзеў за хісткім сталом, Аня і спазнала шчасце. (Праўда, было ў вачох Бэлы нешта такое, пра што Аня пазбягала думаць. На атачэнне: на дзетак, горы і мора, Бэла глядзеў з нейкім смуткам, нібыта ўсё гэта хоць і цешыла, але асабіста да яго мела мала дачынення. Аня ніколі не пытала Бэлу, пра што ён думаў у такія імгненні, і, памятаючы пра яго няспраўджаны талент, спісвала гэта на тугу па жывапісе).

Так мінула гадоў дзесяць, пакуль Бэла раптам з новай сілай не пачаў піць. Дакладней, запіў ён патро-

ху: чарку-другую ў выходныя або з нагоды – ёй мог стацца аванс, канчатковы разлік, народзіны кагосьці з былых калег, якіх ён пачаў сустракаць усё часцей, зрэшты, удала напісаная ілюстрацыя. І гэтыя нагоды, і само піццё ў Ані спярша турбаванняў не выклікалі: Бэла піў ахайна і ранкам без пахмелля браўся за працу. Але Аню палохала іншае – яна больш не заўважала таго самага з замілаваннем і смуткам позірку, і, здавалася, гэта мусіла пацешыць яе, але замест таго – на-сцярожыла. А яшчэ немавед адкуль узятых, пазбытых звыклага зместу размовы, якія ён пачынаў нападпітку. Наіўныя і агульныя развагі пра палітыку, да якой яму яшчэ нядаўна не было аніякай справы, у якіх ён цяпер адно пераказваў чыюсьці пачутую па тэлевізары думку. Паўтор ісцін, які набівалі аскаміну. Шматлікія з нагоды і без яе цытаты са Святога Пісьма. Усялякія шпількі стасоўна нейкіх аднакурснікаў, якія не тое што сталі знакамітымі, але мелі на сваім рахунку колькі выставаў і сяк-так ліпелі на продажы сваіх карцін.

Нават старэйшая Аніна дачка, для якой Бэла быў безумоўным аўтарытэтам, цяпер, самастойна паступіўшы ў мастацкую вучэльню, тую самую, у якой колісь вучыўся Бэла, стала ставіцца да пітушчага айчыма з іроніяй і паблажлівасцю.

Што да Бэлы, дык ён не тое што не заўважаў у сабе зменаў, але, на думку Ані, не рабіў нічога, каб хоць неяк змагчы хваробу, якая раптам прачнулася ў ім. Вытрываўшы чарговы прыступ, Аня зранку, бачачы, як што-раз мужу робіцца ўсё горш, як вінавата ён маўчыць, як, узяўшыся за працу, доўга і бязмэтна глядзіць у манітор, як можа ўвогуле выключыць камп'ютар і легчы з кнігай на канапу (у тым зусім не забытым жыцці яна праходзіла гэта не раз і ведала, што такія яго паводзіны ні што

іншае, як змаганне з сабой), не ў змозе стрымлівацца, збянтэжана чаплялася да яго з парадамі. Прапаноўвала ўзяць адпачынак і куды-небудзь паехаць. Або нават змяніць працу, калі гэтая яго так абцяжарвала, або пачаць маляваць. Бэла нічога не адказваў. Усім выглядам паказваў, што яе парады – дурота. І куды ім ехаць, калі ўсё, што ён зарабляе цяпер, ідзе на самае неабходнае. І нават гэтага ледзьве хапае. Трэба плаціць за навучанне падчаркі. Трэба паставіць помнік маці, бо з моманту яе смерці прайшоў год. Трэба памяняць манітор, ад старога ў Бэлы слязязца вочы, і яму цяжка за ім працаваць. Лічачы гэтыя прычыны больш чым важкімі, Бэла не мог сцяміць, як яго практычная жонка сама гэтага не разумее. Пры гэтым, як толькі ў яго з'яўлялася нагода, ён зноў напіваўся.

Калі Бэлава памяркоўнае піццё перайшло ў запоі, а Аніны ранішнія ўшчуванні – у скандалы, яна сышла.

Аня сышла ў панядзелак, Бэла ж піў да суботы. Нарэшце яму зрабілася кепска і ўжо не толькі ў душы, але цалкам акрэслена ў целе. Ці то камень у нырках ссунуўся, ці то ціск зашкаліла і вось-вось пагражала разарваць Бэлу нутро, але ў ноч на нядзелю яму некалькі разоў падавалася, што ён канае. Амаль не звёўшы вачэй, зрання ён пачаў тэлефанаваць Ані. Яна нічога не хацела чуць. Бэла то злаваўся і пагражаў, то плакаў і прабачаўся. Аня была няўмольная.

Зрэшты, Бэла зразумеў, што рабіць. Адчыніўшы духоўку і ўключыўшы газ, ён патэлефанаваў былому калегу па школе, які больш за астатніх ладзіў з Аняй. Паведаміў, што мерыцца забіць сябе, папрасіў перадаць жонцы, як моцна яе кахае, і кінуў слухаўку. Калі тэлефон стаў разрывацца, слухаўку не падымаў. Са-

браўшы рэшту моцы, улёгся на канапу і, адчуваючы, як разлучаюцца душа і цела, заснуў.

А прачнуўся ад таго, што над ім увіхалася Аня, і ўсцешыўся, што ягоны намер спраўдзіўся. Захоўваючы маўчанне, жонка памерала яму ціск і, даўшы выпіць жменю рознакаляровых таблетаў, пайшла на кухню гатаваць булён.

МУХА

Ён пацэгся за мной, хоць і прыйшоў з начной змены. Тое, што ён стомлены, было відаць, нават калі ён, праспаўшы гадзінаў пяць, выбраўся да поўдня са спальні. Гэтак марудна выбіраецца з панцыра слімак.

Я, мусіць, абудзіў яго сваімі зборамі.

Пастаяўшы ў дзвярах, ён запоўз на кухонны зэдаль (плюхнуўся, забраўся – не слухна). Крысы яго халата разышліся, яго гэта анітрошачкі не турбавала.

– Запар і мне кавачкі, – сказаў ён.

Я падліў у турку вады з пластыкавай бутэлькі. Ён напэўна яшчэ дасынаў, яго позірк прыгрэўся ля агеньчыка фаеркі.

Каб не бачыць яго тлустыя голыя ногі (не раўнуючы слімакі распаўзліся), я палез з інспекцыяй у лядоўню.

– Табе зрабіць канапку з кілбасой?

Ён адказаў, калі я ўжо накраіў і на яго.

– Давай...

– Якія планы? – прачнуўшыся ў чарговы раз, адсёрбваючы каву, але яшчэ непрыязна паглядаючы на канапкі, спытаў ён.

– Збіраюся ў Метраполітан.

– У Метраполітан?

– Выдатна. Пойдзем разам, – ён пацягнуўся па канапку. – Вазьму фотаапарат. Будзем здымаць.

Ніякіх «будзем здымаць» я не планаваў. І яго не планаваў. Мне хацелася пабадзяцца па музеі аднаму. Зноў жа, ён не музейны чалавек. Ну, Гугенхайм там, сучаснае мастацтва, Полак і Ёрхал – яшчэ сяк-так. А вось Веласкес, Рубенс і Рафаэль – не ведаю, што і сказаць. Для разумення старых майстроў (тэрмін «класіка» я не выношу, таму што, выходзіць, ёсць увогуле толькі адна класіка, і ўсё, што сёння не класіка – заўтра ёй зробіцца), яму неставала нават не столькі элементарных ведаў гісторыі мастацтва, колькі цэласнасці ці што... Нешта ў светапоглядзе яму замінала адрозніць, скажам, барока ад адраджэння, класіцызм ад рамантызму. Ён быў увогуле нечуллівы да вехаў прыўкраснага. Адкуль што бярэцца, не адрозніваў. Эвалюцыі для яго не існавала?

Я хацеў яго адгаварыць, прыдумаць якую-небудзь падставу, маўляў, потым сустрэча ў мяне, але, гледзячы, як ён страпянуўся, як імпэтна зарухаўся, з якім апетытам закінуў у сябе трэцюю канапку, не наважыўся. Заглынуўшы рэшткі кавы, сплюнуўшы ў філіжанку асадак, ён пакінуў яе на сталі:

– Пайшоў збірацца.

Праз колькі хвілін ён быў ужо гатовы. Апануўся, нібыта з сабакам на шпацыр. Калісьці белыя кроўкі. Спартовыя штаны з зашмальцаванымі да бляску аб стэрно машыны каленькамі. Праз плячо зацяганай скуранкі – фотаапарат і торба з аб'ектывам.

Злавіўшы мой позрк, заявіў:

– Не сцы, тут усе так ходзяць...

– Дома, дома, – гэта ён ужо сабаку, які, скуголячы, забегаў вакол яго. – Мы ў музей метраполітэн, на фотасесію!

Я збіраўся даехаць на метро да Цэнтрал-парку, і далей да музея праз парк пешкі. Ён усё перайначыў. Мы паехалі з трыма перасадкамі. Метро, зноў метро, аўтобус, якога давлялося чакаць хвілін дваццаць. Ён бачыў, які я раздражнёны. Вінавата маўчаў, калі паўз нас праплываў Цэнтрал-парк, і з тугой паглядаў у яго бок.

– Гэх, трэба было лепш адвезці цябе ў Музей натуральнай гісторыі! – заявіў ён, калі мы былі ўжо ў фэ, у хвасце даўжэзнай чаргі па квітку ў касу. – Во дзе прыгажосць!..

Ён стаў захоплена, з усімі падрабязнасцямі, распавядаць мне пра шкілетаў і панарамы, пра індзейцаў, татэмы і дзіды. Каб не выставіць сябе снобам і не пакрыўдзіць, давлялося слухаць яго ўважліва, зрэдчас выўляючы на твары здзіўленне або што там яшчэ.

– Фіксаванага кошту на квітку тут няма. Кожны плаціць столькі, колькі лічыць належным, – паведаміў ён перад самай касай. – Я зазвычай даю даляр, еўрапейцы вырабляюцца і пхаюць па дваццатцы з рыла.

– Яны не вырабляюцца, – заступіўся я за «рылы» – проста квітку ў еўрапейскіх музеях каштуюць еўра пятнаццаць, што ў пераводзе на даляры якраз амаль што дваццадка.

– У цябе ёсць драбязя? – запытаўся ён.

Я дастаў дваццатку:

– Вось. Заплаці за дваіх.

– Ты з глузду з'ехаў, грашыма раскідвацца! – абурўся ён так гучна, што мне падалося, нібыта побач у чарзе злавiлі сэнс нашай спрэчкі. – Лепей мне аддай!

– Рабі што хочаш, – перадаўшы яму купюру, я выйшаў з чаргі.

Праз імгненне ён ужо ішоў да мяне задаволены, у адной руцэ трымаў квітку, у другой рэшту – васямнаццаць даляраў, якія сунуў мне ў кішэню штаноў.

– Хадзем, мы сюды дзеля карцін прыехалі, – кінуў я і хуткім крокам накіраваўся да пачатку агляду.

– Ашалелі вы з раскошы ў сваіх яўропах... – пачулася за спінай, – вас бы сюды не месяцок-другі, ноч праз ноч, паглядзеў бы я тады на вас, капіталісты.

Я ведаў, што гэта ён не са злосці, ды і звяртаўся ён яўна не да мяне. Злаваўся я якраз на сябе. На сваю мяккацеласць: ведаў жа наперад, што так будзе.

Паказаўшы квіток, я стаў падымацца па сходах на другі паверх.

– А што, антычнасць глядзець не будзем? – гэта ён пра першы паверх, які я прапусціў.

– Давай у канцы, калі захочам.

– Жаданне госця – закон, – замірэнча прамовіў ён.

Я трыумфаваў, калі з ходу апынуўся ў зале з галандцамі.

Як і мае быць, напачатку мы ўперыліся на адну і тую ж карціну Пітэра Брэйгеля.

– А колькі было Брэйгелёў? – ужо праз секунду задаў ён пытанне.

– Тры. Пітэр Брэйгель, ён жа старэйшы.

– Нічога не мяняецца, – працягваў ён: карціна была прывечаная жыццю гарадскога люду.

– Але дзіўна іншае, – падхапіў я, – побыт. Нібыта, і звыродлівы, і Брэйгель яўна ганіць тут марнасць чалавечага свету, людзі ў яго, хоць і дэталізаваныя і прапісаныя, але, паводле сутнасці, мала чым розніцца адно ад аднога, гэта хутчэй варыяцыя аднаго і таго

ж чалавека. Аднак, разам з тым, ёсць у яго карцінах нейкая праўдзівая паэзія. Чалавек у яго – як птушкі, як дрэвы, як быдла, нарэшце – частка свету. Думаю, што Брэйгель прыйшоў да гэтага інтуітыўна, проста таму што ён вялікі мастак. І ганячы несулалдзе чалавечага свету, выявіў якраз наадварот – суладдзе. Выявіў, нягледзячы на навязанае духоўнай культурай пакліканне чалавека...

– Тут недзе быў Босх, – перапыніў ён мяне.

Я ўздыхнуў, заглянуў у схему экспазіцыі, прыхопленую мной на ўваходзе:

– Так, праз дзве залы.

Я крышку адстаў і зразумеў яшчэ здаля, што ён знайшоў Босха.

– O'key, O'key! – гучна прабачаўся ён, – I am understand, no flesh!

Нягледзячы на забарону, ён, натуральна, зрабіў некалькі фотаздымкаў. Не адключыўшы бліскавіцу на фотаапарате. Не столькі ўзлавана, колькі здзіўленая паводзінамі наведніка, музейная наглядчыца цярпліва, як дзіцяці, патлумачыла яму, з якой прычыны гэтак рабіць не варта (трэба аддаць належнае, ён цярпліва ў адказ яшчэ колькі разоў прабачыўся і спрацаца не стаў). Выгаварыўшыся, наглядчыца потым некалькі залаў следавала за намі і адстала толькі на мяжы сваіх уладанняў.

Намагаючыся не заўважаць яе позіркаў, мы яшчэ каторы час стаялі-торкаліся каля Босха. Абмяркоўваць з ім мастака я не збіраўся, ён пачаў сам:

– Рыхтык Сальвадор Далі.

Я паківаў галавой.

– Мы па сутнасці пра яго мала што ведаем, – пачаўшы з гэтага «мы», я і працягваў у тым самым тоне, –

Пры жыцці Босх ніякім дзіваком і містыкам не быў. Нават, наадварот, быў цалкам самавітым грамадзянінам і сем'янінам. Гэта факт, што першага сюррэаліста і самага таямнічага мастака паўночнага адраджэння з яго зрабілі нашчадкі, уяві, праз чатырыста гадоў! У шаснаццатым стагоддзі, мяркуючы па ўсім, яго фантастычныя для нас вобразы сучаснікі чыталі, як мы чытаем газеты...

У прынцеце, тое, што я пераказваў, ён мог бы і сам прачытаць у Вікіпедыі.

Ідучы ў адваротным храналогіі кірунку, дзесьці ў зале, дзе невядомыя мастакі протаадраджэння нейкім дапушчальным музейным цудам суседзілі з Рафаэлем (так маглі б суседзіць адначасова расквітнелыя пралескі і бэз, але ў прыродзе жывапісу такое здараецца часту), ён раптам спыніўся ля карціны з шыльдай:

«Невядомы мастак. XIV стагоддзя. Італія». Сказаў:

– Глядзі, муха!

– Чаго? – здзівіўся я.

– Муха вось, знізу.

Карціна, без сумневу, належала пэндзлю прадстаўніка італьянскага Адраджэння. Ужо перспектыва, ужо гуманізм. Пакуты Ісуса на крыжы выпісаныя з анатамічнай дакладнасцю. Марыя і нехта з апосталаў трымаюць жалобу не карцінна, а цалкам па-людску. Вось толькі на нейкім скрутку з лацінай на першым плане сядзіць муха.

– Сімвал, – адмахнуўся я, – галоўнае тут іншае.

Ён не спытаў, што, і ад карціны не адышоўся, усё яшчэ разглядаючы муху.

Я зноў вырашыў утыркнуць языка:

– Муха тут – Ліха, і ўсё што заўгодна можа азначаць. Юду, напрыклад. Шатана. Першасвятароў. Або проста – здраду.

Не ведаючы, што сказаць яшчэ, я пайшоў да Рафаэля. Далася яму гэтая муха, дзівіўся я, як можна марнаваць на яе час, калі побач і напраўду вялікае? Краёчкам вока я бачыў, што ён яшчэ доўга стаяў ля карціны невядомага мастака і рабіў не менш за дзясятка яе здымкаў.

Я падумаў, што так глядзіць дзіцятка, калі адкрывае для сябе свет.

Дачакаўшыся, пакуль ён завяршыць здымаць (і так і сяк прыладжваючыся да выявы, нібыта да нагury, якая не паддаецца), я зрэшты звёў яго з сабою.

Мы прабылі ў музеі яшчэ колькі гадзін. Ён стаміўся першы. Пакінуўшы яго ў кавярні, я яшчэ каторы час любаваўся імпрэсіяністамі. Потым ён патэлефанаваў мне, папрасіўся дадому, нагадаў, што сёння яму зноў у начную змену. Перад выхадам з музея мы заглянулі ў мастацкую краму ў фае. Затанна на распродажы я купіў таўшчэзны альбом Эндру Ёаэта, ён (за дваццатку!) – альбом Босха.

Ранкам наступнага дня ўжо не я, а ён разбудзіў мяне.
– Хадзем, – тармасіў ён.

Па мяшках пад яго вачыма, па шчэці, якія разам выглядалі, нібы расцертая па твары гразюка, я зрабіў выснову, што ён не толькі яшчэ не клаўся, але і, вярнуўшыся з начной змены, не заходзіў у ванную.

Пасадзіўшы мяне перад маніторам камп'ютара, ён паказаў на тэчку з файламі, якія належала паглядзець.

Ужо на другім або трэцім фотакалажы я прачнуўся.

Вось ён і я любуемся з узбярэжнай відам на Манхэтан (здымак рабіла Вольга, ягоная жонка). Побач з намі любуецца тым жа відам гіганцкая муха (тая самая, выразаная ў фаташопе са здымка карціны невядомага мастака).

Вось ягоны аўтапартрэт. Ён у стылі негатываў Уорхала. У правым ніжнім куце замест подпісу аўтара – муха.

Вось сіняе, без аніводнай аблачынкі, неба. Па ім паўзе муха.

І яшчэ дзясятка варыяцыяў.

Я ўсміхаюся. Задаволены, усміхаецца ён.

Увечары зазірнула яго сваячка. Я бачыў яе ў другі раз.

– Усяго дваццатку, – выхваляўся ён, дэманструючы ёй куплены альбом.

Сваячка ведала, хто такі Босх.

– Дваццатка?! – здзіўлялася яна, з павагай гартаючы шчыльныя глянцаваныя аркушы.

Потым падняла альбом са стала і ўзважыла яго на руках.

– Заўтра паеду куплю сабе таксама.

Змест

Аповесці

Дзівак.....	3
Фёдар Міхайлавіч.....	50

Апавяданні

Прагрэс.....	77
Простасць.....	98
Даброты.....	109
Перасылка.....	131
Вобразы.....	148
ПлошчаКалумба.....	162
Сцісла.....	175
Муха.....	183

Літаратурна-мастацкае выданне

Лапцэвіч Сяргей

ПЛОШЧА КАЛУМБА

Аповесці, апавяданні

Пераклад з рускай мовы

Адказы за выпуск *Зміцер Вішнёў*

Рэдактар *Віктар Жыбуль*

Вёрстка *Лізавета Давідзенка*

Дызайн *Маргарыта Сянькова*

Карэктар *Лізавета Таран*

Падпісана да друку 20.01.2017. Фармат 84×108/32.

Папера афсетная. Друк афсетны.

Ум. друк. арк. 10,08. Ул.-выд. арк. 6,89.

Наклад 500 асоб. Замова 19.

Прыватнае выдавецкае ўнітарнае прадпрыемства «Галіяфы».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/48 ад 03.10.2013.

Пр. Партызанскі, 77А, 220107, Мінск.

E-mail: vish@bk.ru

www.halijafy.by

ТАА «Смэлток».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў №2/83 ад 19.03.2014.

Вул. Радыяльная, 36-102, 220070, Мінск.



Героі кнігі «Плошча Калумба» – збольшага людзі незвычайныя, па сутнасці, дзівакі. Філософ-выпівоха, што калісьці ўцёк у Бруклін, марыць вярнуцца ў краіну, якой больш няма. Пахілага веку мастак адбірае ў дачкі сына, каб выхаваць у ім сапраўдны талент. Кранальная Надзя вучыць усіх простасці, ламаючы лёсы. Паспяховы менеджар спрабуе адшукаць парэшткі сэнсу ў сабе і навакольным свеце. Экзістэнцыйны кантэкст, псіхалагізм і дакладнасць дэталю вылучаюць прозу Сяргея Лапцэвіча.



ВЫДАВЕЦТВА
ГАЛІЯФЫ

ISBN 978-985-7140-37-4



9 789857 114037 4

СЯРГЕЙ ЛАНЦЕВИЧ → ПЛОШЧА КАЛГУМБА

